

BALLA ESZTER

KORLÁTHELMEC

A község történelmi, szociális-gazdasági és vallásfelekezeti fejlődésének sajátosságai a XIV. századtól a XX. század elejéig

KMMI-Füzetek XXV.

Sorozatszerkesztő:
Zubánics László
elnök

Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával

Minden jog fenntartva

© Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2020

© BALLA ESZTER, 2020

Kiadja:

A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet

90202 Beregszász, Széchenyi u. 59/B.

Telefon/fax: (03141) 4-28-15

www.kmmi.org.ua

E-mail: kmmintezet@gmail.com

Felelős kiadó: **Dupka György** igazgató

Szerkesztette: **Szemere Judit**

Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

Készült: Autdor-Shark Kft.

88 000 Ungvár, Vármegyeház tér 15.

BALLA ESZTER

KORLÁTHELMEC

A község történelmi, szociális-gazdasági és vallásfelekezeti fejlődésének sajátosságai a XIV. századtól a XX. század elejéig

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2020

BEVEZETÉS

A helytörténeti kutatások fontos hiánypótló munkát jelentenek a történelemtudományok terén. Ezek szerepe napjainkban mindinkább felerősödik, a történészek egyre szélesebb körű ismeretanyagot tárnak az érdeklődők elé. Ez azért lehetséges, mert az ember egy szűkebb helyhez kötődik legközvetlenebbül, s arról szeretné a legtöbbet megtudni, jelenét és jövőjét elszakíthatatlan szálak kötik a múlthoz.

A napjainkban zajló folyamatok megértéséhez jól kell ismerni a múltat, hiszen abban gyökerezik a jelen. Aki tehát a régi korokról beszél, nem csupán a múltat látja, hanem a jövőbe is tekint. Kielégítő helytörténeti ismeretek nélkül világos történeti szemlélet, helyes nemzettudat sem alakítható ki az új nemzedékekben. A XXI. század globalizálódó világában a nemzeti és helyi értékek, a történelmi hagyományok segítenek megőrizni nemzeti öntudatunkat. Különösen fontos ez egy olyan, a magyar lakosság szempontjából szórványban lévő településen, mint Korláthelmec. A kutatott téma aktualitása is a fentebb megfogalmazott gondolatokban rejlik, kiválasztásában is ez motivált. A címben szereplő település ugyanis a szülőfalum, édesapám, nagyapám, dédapám szülőfaluja. A kutatott téma azért is aktuális, mert tudomásom szerint még nem született olyan munka, amely összefoglalja a településnek mind gazdasági, mind társadalmi, mind vallási történelmét.

Korláthelmec Ungvártól délkeletre az ukrán-magyar nyelvhatáron fekszik, mintegy 10 kilométerre a megyeszékhelytől. Bár ezer fő alatti lakosságával kicsiny, jelentéktelen falunak tűnhet az emberek szemében, mégis nagy múlttal rendelkezik. Története az Árpád-korba nyúlik vissza, s ezáltal Ung vármegye legrégebbi községei közé tartozik.

Munkám elkészítésénél feladataim közt szerepelt a források minél szélesebb bázisának – ezen belül népszámlálási adatok, anyakönyvi kivonatok, világháborús veszteséglajstromok, különböző egyházi és jogi iratok – felkutatása, rendszerezése és feldolgozása, valamint a témához tartozó szakirodalmak alapos tanulmányozása. Célom az volt, hogy a forrásokat és a szakirodalmakat összevetve megkísérleljek minél tisztább képet alkotni Korláthelmec történelméről – első említésétől kezdve a Magyar Királyságtól való elszakadásáig. Igyekeztem megvilágítani a település társadalmi, gazdasági, demográfiai helyzetét. Kutatásaim során arra kerestem a választ, hogy milyenek voltak a korabeli birtokviszonyok, milyen volt a korláthelmeci nemesek viszonya a szomszédos földbirtokosokkal, illetve a rokonaikkal, és egyáltalán milyen volt a nemesség és a jobbság helyzeté. Továbbá tanulmányoztam a Korláthelmeci Református Egyház és iskolája történetét, hatását a falu lakosságára.

Az anyaggyűjtésnek több színtere volt. A Korláthelmeci Református Egyházzal kapcsolatos források többsége az egyház tulajdonában lévő levelesládában található, ehhez a gondnok biztosított számomra hozzáférést. Az itt őrzött iratok roppant értékes és érdekes információkkal szolgálnak a Korláthelmeci Református Egyház történetéről, s ezzel együtt a település történetéről is. Munkám elkészítésében nagy segítségemre szolgált a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének iratanyaga is. Kutatásaimhoz a 4. számú fond (Ung vármegyei főispáni fond) forrásait használtam fel. Az itt található dokumentumok igen sokrétűek, számos dokumentumtípus maradt fenn, így például anyakönyvi kivonatok, peres iratok, birtokösszeírások, szerződések stb. Ezekon kívül digitális forrásokat is igénybe vettem a Hungaricana adatbázisáról. A kutatásom témájával kapcsolatos forrásgyűjtemények közé tartozik az Anjou-kori Oklevéltár, amelyben az Anjou-kori Magyarország területéhez tartozva a Korláthelmecre vonatkozó források is helyet kaptak, nagy segítségemre voltak továbbá a Zsigmond-kori oklevéltár, a nagykállói Kállay család levéltára, a Perényi család levéltára, illetve a nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család

oklevéltára is. A források fontos csoportját képezik a jogi, azon belül a peres iratok, a középkorból ugyanis elsősorban ezek őrződtek meg. A források feldolgozása aprólékos, körültekintő munkát kíván meg, különösen a kézzel írott dokumentumok esetében. A korabeli nyelvhasználat és írásmód kiolvasása ugyanis rendkívül időigényes feladat, amit tovább nehezítenek az esetleges sérülések, tintafoltok a papíron.

Korláthelmec történelmével a tudományos kutatók közül eddig még nem sokan foglalkoztak behatóan. Fontos megemlíteni Dr. Czobor Alfréd *A Helmecziek nemzetsége a középkorban és annak Korláth-ága* című genealógiai munkáját, amelyben a kutató a Helmecsi és a Korláth családot tanulmányozza, elkészítette a nemzetség családfáját. A szerző cáfolja a korláthelmeci Korláth család Gömörből való származásának addig ismert tényét, szerinte az alsókálosai Korláth család gömöri származású ugyan, de nincs semmi köze a korláthelmeci Korláth családhoz, az ugyanis a Helmeciek nemzetségéből ágazott ki. A kutató ezt az állítást a nemzetség családfájának segítségével támasztja alá. Számos tudományos kutatás született, ami elsősorban Ung vármegye történelmével foglalkozik. Nagyon hasznos volt számomra ezek közül Zubánics László *A vitézi végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében* című monográfiája. A szerző részletes képet fest Északkelet-Magyarország nemességéről, foglalkozik a nemesség társadalmi, szociális és gazdasági helyzetével, részletesen taglalja a földbirtokosok vagyoni helyzetét, portáik számát. Úgyszintén a témámmal kapcsolatos információkat tartalmaz Engel Pál *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében* című munkája is. A kutató a monográfiában a korabeli nemesség szerkezetét, belső tagolódását vizsgálja Ung vármegyében. A legrégebbi familiák példáján fölvezolja a korabeli Ung vármegye nemességének kialakulását. A nemesség helyzetét elemzi Uram, királyom... *A XV. századi Magyarország hatalmasai* című művében Fügedi Erik is. Kutatásának tárgyául elsősorban a király, a főpapok és a főurak szolgálnak, de kitér a nemesség alsóbb, közép- és kisbirtokos rétegének bemutatására is.

Munkám elkészítésében jelentős segítséget nyújtott Soós Kálmán monográfiája, amelyben a kárpátaljai protestantizmus történetének kutatásával foglalkozik. A kutató fölvázolja a reformáció terjedésének feltételeit és körülményeit, hangsúlyozza a nemesek szerepét az új hit terjesztésében. Haraszty Károly *Az ungi református egyházmegye: adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez* című monográfiájában Ung vármegye középkori történelmét veszi górcső alá, továbbá a reformáció kezdeteit vizsgálja Ung vármegyében, s többek között kitér Korláthelmecegyháztörténelmének rövid bemutatására is. Hozzá hasonlóan Fodor Gusztáv szintén a református gyülekezetek történetével foglalkozik *Református múltunk kezesség I. Adattár kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016* című munkájában, amely ugyancsak hasznos volt számomra, illetve ugyan ebben a témában született meg Szántó János könyve is.

Felhasználtam még Maksay Ferenc Magyarország birtokviszonyairól szóló könyvét is. A kutató a birtokosokat, a nemesi népességet, rétegződést, a birtokkategóriák megyénkénti megoszlását vizsgálja, tanulmányozza továbbá a birtokosok és a birtoklás folyamatosságát valamint a birtokszerzés módjait. Ezeken kívül munkájában röviden elemzi a nemesek műveltségi viszonyait. H. Balázs Éva és Makkai László *Magyarország története a késői feudalizmus korszakában 1526-1790* című műve részletes képet fest a korszak történelméről, így szintén segítségemre szolgált.

Kutatásom kronológiai határa a XIV. századtól 1920-ig terjed. Földrajzi határa a történelmi Magyarország Ung vármegyéjében fekszik és a Helmecezi családi törzsbirtok határainak felel meg: a nyugati határ a Stripo-patak medre, az északi határ Láztól majdnem Lehócig húzódik, majd déli irányba fordul egészen a Sztára-patakig, a déli határ pedig a Sztára-patak Stripóval való találkozásáig terjed.

I. FEJEZET

KORLÁTHELMEC BIRTOKOSAI

A Helmecziek nemzetsége

Korláthelmece település Ung vármegye legrégebbi magyar községeinek egyike. Az egykor a Magyar Szent Korona Országához tartozott falu Ung vármegye déli felében, Ungvártól délkeletre, az ung-beregi határ egyik szakaszán végigfolyó és a Latorcába ömlő Sztára-patak alsó folyásától északra található az Ung megye felső részéből leereszkedő hegyláncolatok utolsó kiszögellésében, a régen Stripo (ma Cigánypatak) néven ismert patak tövében.

A XIV. század folyamán többféle elnevezése is volt a falunak: 1390-ben már Helmece néven említik, de előfordulnak a Helmech, Helmuch, Helmece változatok, valamint többször előfordul a Hubka- vagy Hupkahelmece megnevezés is. Ez utóbbi elnevezést szláv eredetre vezetik vissza, jelentése Gomba- vagy Gombás-Helmece, utalva ezzel a térség gazdag gombatermésére. Az évek múltán ez a név Putka- vagy Pupkahelmeccé deformálódott. Helmecehez tartoztak a szomszédos Láz, Szlatina és Komoróc, s ezeken kívül Valkája falu Oroszkomoróc felé eső nyugati határa, amelyet 1387-ben Kisvalkája néven említenek.

Korláthelmece a Helmeczi család törzsbirtoka volt. A család nevét többféle alakban írják le a forrásokban, a továbbiakban ezeket az írásmódokat követem. A család legelőször a XIII. század vége felé, az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András uralkodásának alkonyán bukkant fel. Ekkor már fejlett és felszaporodott, virágzó nemzettel rendelkezett, amelynek tagjai már fel is osztották egymás

között régi öröklött birtokaikat. Az első említés Korláthelmecről a Helmecziek osztozkodásáról szóló dokumentumban történik. A dokumentum keletkezésének dátuma azonban máig nem tisztázott, míg Haraszty Károly az 1286-os évet jelölte meg, addig Dr. Czobor Alfréd 1298-ra teszi az okmány megírását. Az osztozkodás során a falut két részre osztották. A XV–XVI. században az északi részt Kis-, a déli részt pedig Nagy-Helmec néven különböztették meg. Ez a felosztás egészen a XVII. századig megmaradt. Az osztozkodás következménye volt ugyancsak a Helmeczi család két főágra való felosztása. Az egyik ágon Demeterrel, Endre fia Jánossal, valamint István fiaival, Salamonnal és Simonnal – nekik jutott az osztóvonaltól északra és nyugatra eső terület. A másik ágon pedig Jakó és Ders fiainak jutott a déli és keleti rész.

Az Orosznak nevezett Demeter comesről az 1298. évi osztozkodáson kívül nincs adat. Az osztálylevélben felsorakoztatott családtagok csoportosításából és abból, hogy őt első helyen említik, arra lehet következtetni, hogy ő volt az osztozkodó atyafiak közt a legidősebb, és a vele azonos főágon megnevezett, de ekkor már halott Endrének és Istvánnak még életben levő testvére. Feltételezhető továbbá, hogy Demeternek nem volt fiú utódja, hiszen, ha lett volna, mint a nemzetség legidősebb tagjának a fia, 1298-ban vélhetően már férfikorban járt volna, s így az ő nevét sem hagyták volna ki az osztálylevélből.

János fiai – Miklós és Denk – Lázon és Minajon voltak birtokosok, így Miklós leszármazottai később Minajiaknak kezdték magukat nevezni, míg utóbbiról Láznak a Stripo-patak keleti felére eső részét Denkláznak kezdték nevezni. Miklós dédunokáját, Mihályt – ahogy az egy 1417. szeptember 8-i dokumentumból kiderül – 1417-ben szolgálataiért megerősítették minaji és helmeci birtokaiban. A leleszi konvent november 19-i privilégiuma szerint az iktatás november 4-én Minajon, a következő napon pedig Hubkahelmecen elmentmondás nélkül megtörtént. Mihály 1422-ben egyezséget kötött a Katergény és Minaj határai között lévő szántóföldekről a többi Helmeczi családdal.

Denk János nevű fia még fiatal korában, 1362-ben gyilkosság áldozata lett Palágyi Pál fia Domokos által. Domokost megfosztották birtokaitól és bebörtönözték.

1375-ben kis híján Denk Kozma nevű fiát is megölték. Kozma, lévén a vármegye egyik szolgabírája, október 13-án János alispánnal és más szolgabírókkal a vármegye üléstermében bíraskodott, amikor Csicseri Domokos fia, János, több társával fegyveresen rájuk támadt, és meg akarta őket ölni. A források tanúbizonysága szerint Kozma Kelemen nevű fiát megvádolták az egyik gerényi hospes Vörös (Rufus) János nevű fiának meggyilkolásával. Utóbbi rokonai azonban feloldották a vád alól.

Helmuch-i István fiát, Simont – akit az 1298-as osztozkodás kapcsán fentebb már említettem – 1346-ban *királyi emberként* említik. A királyi ember, latinul *homo regius*, a jogi eljárások egyik fontos szereplője volt. A király, ha perrel kapcsolatos eljárást akart foganatosítani, egy nemes embert bízott meg, aki az eljárás során a törvényesség betartásáért volt felelős. Általában mellé rendeltek egy káptalani embert is. A királyi ember abból a vármegyéből való volt, amelynek lakosa ügyében el kellett járni, megbízása egy évre szólt. A dokumentumban az Ung megyei Csapi és Gerényi nemesek közötti torzszalkodása ügyén írnak Simonról. Geren-i Miklós mester az Ung megyei Chop birtokon önhatalmúlag hidat épített a Latorca folyón. Chop-i János Ung megye szolgabíróival megtiltotta neki a híd építését, de Miklós ezt nem hagyta abba, sőt tönkretette János *Loturcha erdey* nevű erdejét is. Helemuch-i Simon és Zentus-i Pál fia János királyi embereknek az volt a feladatuk, hogy tudják meg minderről az igazságot, majd tegyenek jelentést.

A családfában továbbhaladva, Simon Péter nevű fiától származtak a Vékei család apai ősei, akik helmeci birtokaikat folyamatosan eladogatták, és egyre inkább a Vékei-birtokokhoz kötődtek. Fennmaradt egy másolat Vékei Ferencz földjeinek az összeírásáról, amelyből az is kiderül, hogy Vékei Ferencz halála után helmeci részporciója és szőlője Chapy Gergely birtokába került: *„Hubka Helmeckze: Ez falubeli rész portiot, kit birt Vékei Ferencz életében, holta után mostan Chapy Gergely birja felesége Vékei Ilona asszony utan, ki vagyon Vngh vármegyében.*

Ez falunak szőlő hegie is vagion, Vékei Ferencznek is voltanak szőlője ez falu hegien, azokatis mostan Chapy Gergelj Birja felesége Vékei Ilona asszony után.

Touabba ugian ezen Hubka Helmeckében, hagiót Vékei Ferencz testamentumba Guthi Ferencznek egj ház Jobbagiót, kit mostis Guthi Ferenc bir, ki uagion Vngh Varmegieben.”.

Simon fiai, Lőrinc és Péter a 1357-ben egyezséget kötöttek a Helmeziek másik főágával, aminek értelmében az 1298. évi osztály alapján nekik jutott helmeci részen kívül még külön 18 holdnyi területet kaptak a Stripo-patak mellett abból a célból, hogy utat vághassanak a maguk birtokáról a Stripo vizéhez. Lőrincnek két fia volt: Simon és Miklós. Simon fiaival találkozunk egy 1418 októberében keltezett forrásban: „*Baranya-i János - fiai: György és János, András fiai: János, István és László, Sandrinus fia: László, Chokas Szaniszló és ennek fia: Miklós nevében is – eltiltja Helmech-i Simont, fiait: Lőrincet, Domokost és Ferencet, Corrardus fiait: Lászlót és Györgyöt, Jakab fiait: Andrást és Miklóst, továbbá Miklóst és a többi Helmech-i és Nynay-i nemest Baranya birtoknak ex ista parte fluvii Strypo lévő szántóföldjei, erdei, rétjei és bizonyos haszonvételei elfoglalásától és használatától*”.

A Salamontól és unokaöccsétől, Lőrinctől származó utódok sose távolodtak el a helmeci terület északi felében fekvő birtokaikról, és ezért őket Hupkahelmeci Helmezieknek nevezték, a XVII. sz. közepe táján azonban nem maradtak fiú utódok (többen közülük a mohácsi csatában estek el 1526-ban), ezért birtokaik részben leányági utódaik, részben pedig idegen zálogbirtokosok kezére kerültek.

A másik ágon Ders utódai csak két generációt éltek meg. Fiai: Máriás és Simon helmeci birtokrészeit a Jákó-fiak minaji birtokaival 1313-ban elcserélték, s ide is költöztek. Minaj e része önálló birtoktesté és helységgé alakult Ketergény néven.

Jákó vérvonala azonban máig él, fiai: István, András, Batiz és Gergely. Utóbbi valamikor 1313–1317 között halt meg magtalanul. A Batiz-ág a XIV. században kihalt. András vonaláról az 1400-as évek után szintén nincs több információ. A XV. század folyamán így Ist-

ván unokája, Konrád s az ő nevét családnévként viselő Korláthelmecezi Korláth-család lett az egyedüli birtokosa a helmecei birtokterület 1298-as osztozkodásában a főágra esett részének. A Helmecezből ráeső részt ezután róla Korláthelmeceinek nevezték. A Batiz-ág kihalásával azonban nem ért véget a Helmecei nemzetség, a falu északi részét továbbra is a Helmeceiek másik főágának Simontól való leszármazottai birtokolták, ezt egy 1571-ből származó dokumentum is bizonyítja, ami megállapítja a Helmecei család ősi tulajdonjogát Korláthelmeceken.

Az érett középkorban Magyarországon jellemzőek voltak az állandó birtokpercek, földesúri hatalmaskodások, fosztogatások. A Helmecei nemzetségre ez ugyancsak jellemző volt. A Helmeceiek szigorúan védték birtokaik területi épségét mind rokonaikkal, mind szomszédaikkal szemben, s gyakran kerültek velük konfliktusba.

A nemzetségen belüli ellentétek gyakori kiváltó oka volt a Nagyerdő. Ezt a birtokterületet a XIII. századi osztozkodáskor közösen mondták ki, s mind a két ág békés egyetértésben használta majd' nyolc évtizeden keresztül. Amikor azonban birtokterületük határán Jákó utódai irtogatni kezdték a Stripo déli folyásánál elterülő részét, hogy gyarapítsák termőföldjeiket, és odatelepítették jobbágyaikat, az már derogált a másik ág tagjainak, ezért Helmecei Salamon unokája, Benedek, Garai Miklós nádornál indítványozta a Nagyerdő felosztását. Bár a nádor Benedek kérésére 1381-ben tényleg elrendelte a Nagyerdő kettéosztását, a parancsot az erdő sűrűsége miatt az ő, valamint az egriek képtelen kiküldöttjei nem tudták végrehajtani. A Nagyerdőt emiatt továbbra is közösen hagyták, és csak a szántóföldeji és rétjei kettéosztására szorítkoztak. A két fél statuciója (beiktatása) után azonban Benedek azt állította, hogy egy körülbelül 200 holdnyi irtott területet a Helmecei-birtok keleti felében a másik főágbeli osztályos atyafiai nem az első osztály alapján birtokolnak, hanem jóval azután, körülbelül húsz éve hasították ki az osztatlan Nagyerdőből. Követelte, hogy ez is menjen osztályra. Méltányosságra is hivatkozott, rámutatva arra, hogy utóbbiak helmecei osztályrésze sokkal nagyobb, termékenyebb és jövedelmezőbb, mint az ő ágé. A Jákó-ágbeliek nem ismerték ezt

el, ők ugyanis jogos birtokrészeknek tartották az irtásokat, és azt bizonygatták, hogy azok a helyek, amelyeken elterülnek a Benedek által megjelölt földek, a Ligeterdő, a Hluboka- és Szlatina-patakok között, a Helmecből Valkájába vezető „nagyút” alatt fekvő s szintén az ő birtokuk határai felé eső vitás területek egyébként sem tartoznak a közös Nagyerdőhöz. Végül Benedek állítása nyert bizonyítást. Széchy Miklós nádor 1385-ben arra utasította az egi káptalant, hogy ossza fel a birtokot két egyenlő részre, majd iktassa be mindkét felet a maga birtokrészébe. Végül azonban minden maradt a régiben, mert ezt az utasítást nem hajtották végre. A per 1386-ban tovább folytatódott, pozitív eredmény azonban nem született, és a Nagyerdő felosztásának problémája még hosszú időn át megoldatlan maradt.

A két főág 1417-ben újra ellentétbe keveredett egymással. Helmecsi Simon és fiai panaszára vizsgálatot indítottak Helmecsi Jakab fia András ellen, mivel Szlatina birtokon lakó jobbágysai elhordták a gabonát a földjükről, és megölték egyik jobbágyuk sertését. Helmech-i Jakab fia András ötvenedmagával tartozott volna letenni az esküt arra vonatkozólag, hogy nem szántatta fel újból Simon fia Ferenc földjét, és nem vitte el az ott learatott gabonát, valamint nem ölte meg a jobbágya sertését.

Hogy hogyan is nézett ki az eskü, arról Fügedi Erik munkája igazít el bennünket. A középkor folyamán a perek során a leglényegesebb bizonyosság az eskü volt. A beperelt személynek meg kellett esküdnie arra, hogy az ellene emelt vádban leírt cselekményt nem követte el, illetőleg a felperesnek arra, hogy az általa beperelt valóban elkövette azt, amit ő állít. Bizonyos esetekben, így a birtokperekben vagy egy-egy birtok kiterjedése körül keletkezett perben a földre esküdtek. Az ilyen eskü mindig igen ünnepélyes keretek között ment végbe: az esküt tevőnek meg kellett oldania övét, le kellett vennie cipőjét és kalapját, s mezítláb a kérdéses földön állva, abból egy marékkal a feje fölé emelve esküdött, hogy az a föld kinek a birtoka. Az esküt az érintett személy nem egyedül tette le, hanem eskütársaival, amivel a vele együtt esküt tevők kezességet vállaltak az esküben foglaltak helyességéért.

Helmeczi Ferenc azonban végül elengedte az esküt. *„A felek a továbbiakban megállapodnak, hogy amit az általuk közösen választandó nyolc fogott bíró András-nap nyolcadik napján Chazloch villa-ban ítélt, azt mindketten 25 dénármárka bánatpénz terhe alatt elfogadják salva iudiciaria portioné, ha pedig valamelyik fél fogott bírái nem mondanának ítéletet, a másik fél bírái határozhatnak.”*

Az év júniusában Garai Miklós nádor a familiárisa, László kérésére elengedte mindazon bírságok bírói részét, amelyekben elmarasztalta Helmech-i Andrást Helmech-i Simon vagy bárki más ellenében.

1417-ben Helmechi Simon meg fiai, Lőrinc és Ferenc pereskedtek a Nagyerdő ügyében Helmechi Konráddal és Andrással. 1417. február 21-én keletkezett az az oklevél, amelyből értesülhetünk arról, hogy *„Szécsi Miklós nádor, aki elé Garai nádor halála után került a per, arra kérte az egri káptalant, hogy – mivel az erdőt és az irtásföldet három eljárás során sem sikerült felosztani – ossza fel a birtokot az említett privilégium alapján két egyenértékű részre, majd iktassa be a két felet a maga részébe, figyelmen kívül hagyva a másik fél ellentmondását”*. Sajnos azonban ez a felosztás sem hozott megoldást.

A Leleszi Konvent 1417. május 23-án keltezett oklevele szerint: *„Helmech birtok összes haszonvételét, köztük a nagy erdőt, fűkötéssel kimérték, és a felek között megosztottan abban az állapotban hagyták, amelyet az egri káptalannak az alperesek által felmutatott oklevele mint őseiknek jutott részeket feltüntet; majd az osztatlanul talált földet, kaszálót, berket és más haszonvételt, szintén fűkötéssel mérve, két egyenlő részre osztották, az északra és nyugatra esőt a felpereseknek, a délre és keletre esőt az alpereseknek juttatták”*. Ezáltal, az Endrétől leszármazó ág tagjai a Helmech és Valkája közé eső részen telepedtek le, és a Hluboka- és Szlatina-patakok közötti részt betelepítve 1419-ben Komoróc nevű falut alapítottak, amelynek neve később Oroszkomoróccá alakult, s még ma is így hívják. A Jákó-ágbeliek 1419-ben tiltakoztak a másik ágnak e területen végbevitt falualapítása és a rajta levő termés elhordása ellen, mert a régi osztály alapján szerintük ez az egész földdarab az ő águknak jutott részhez tartozik.

Egy másik példa a nemzetségen belüli viszálykodásra, amikor 1419 júniusában a Jákó-ág leszármazottai feljelentették a Helmechi nemzetség másik ágbeli tagjait. A feljelentés oka, hogy *„Zalatyna folyó és a Hlubuka patak között lévő, őket osztály és bírói ítélet alapján megillető földet elfoglalták, azon villám et populos ordinando locassent, a földeket főlszánttatták, bevették és azokról több mint 30 kepe gabonát egyéb javakkal együtt elhordattak, András özvegye meg fiai: László és Gál pedig további 30 kepe gabonát elvitettek”*.

A Helmecziek azonban nemcsak birtokügyek indították pereskedésbe, előfordultak személyes jellegű perek is. 1425 júniusában Helmechi Péter prostitúcióval vádolta meg Helmechi Miklósnak két leányát, Potenciánát és Katalint. Az ehhez kapcsolódó tárgyaláson a bíró azt az ítéletet hozta, hogy Péter századmagával, azaz a sértettek mind egyike után ötvenedmagával tegyen esküt a bíróságon arról, hogy állítása igaz. A per további kimeneteléről azonban nem találtam információt.

A bírósági ügyek terén ugyan nagymértékben jelen vannak a nemzetségen belüli pereskedések is, túlsúlyban azonban mégis a szomszédos földbirtokosokkal kialakult nézeteltérések vannak.

Egy keltezetlen oklevél arról tanúskodik, hogy Jákó István nevű fia összetűzésbe keveredett a Hosszúmezőn lakó Cuch nemzetség leszármazottjával Markálffal és Jákóval, valamint Vásárhelyi Petne fiával, Péterrel. Az indokok nem ismertek, de minden bizonnyal a Helmecziek Kisvalkája nevű birtokával hozható összefüggésbe, amellyel kapcsolatosan a későbbiekben is több peres eljárás folyt. Az ellenségeskedésben birtokpusztítás, rablás és emberölés is szerepet kapott. 1307-ben Helmechi Jákó fiai kifosztották a Valkájai testvérek udvarházát, s bár a bíróság előtt mindent tagadtak, nem sikerült bebizonyítani ártatlanságukat, s ezért 13 márka vérdíjat kellett fizetniük.

Állítólag bátyja, István ösztönzésére 1314-ben Jákó fia András megölte Valkájai Dezsőt. Ung megye és a leleszi konvent nyomozása azonban Valkájai Miklósról bizonyította rá, hogy a fent említett István életére tört, s így a Helmecziek ellen indított bűnpert 1314. május 7-én hozott határozattal szüneteltették a Valkájai Miklósról kiderült bűn-

cselekmény ügyének elrendezéséig. Julius 1-jén Helmeczi Batiz, István testvére huszonötöd magával Valkájai Miklós ellen tanúskodott a leleszi konvent előtt. István az erről kiállított oklevelet augusztus 15-én bemutatta Kopoz nádor albírája előtt. Erről egy augusztus 24-én keltezett oklevél tanúskodik: „*László c., Kopoz nádor albírája hírvül adja, hogy aug. 15-én Helmech-i István testvére, Botiz nevében megbízó oklevéllel előtte megjelenvén, bemutatta a Lelez-i prépost és konvent oklevelét*”. Hamarosan azonban a Jákófiak Miklós életét is kioltották, minek következtében 1314. szeptember 1-jén Valkájai Mihály, az utolsó életben maradt Valkájai testvér, életét veszélyben érezve, elcserélte Valkáját a Bereg megyei Barkaszó nevű birtok feléért, amely birtok sógorának, Toronay János fiának, Sándornak és az ő fiának, Imrének a tulajdona volt. A cserével a sógora igen jól járt, mivel Valkája birtok sokkal többet ért, bár utóbb kárpótolta Mihályt némi összeggel az értékkülönbség miatt.

A Jákó-fiak most már Miklós meggyilkolásában is vádlottak voltak, azonban egy 1317. december 17-én keltezett oklevél arról tanúskodik, hogy Suran-inak nevezett András fia Mihály testvérei meggyilkolása ügyében folytatott vádakat ejtette: „*Gergely mi*”. *Ung-i c. és a 4 Ungh-i szb.: Simon fia Péter, Taarna-i Sándor, András fia János és Oltman fia Gergely előtt Suran-i András fia Mihály minden pere kapcsán, amelyeket testvérei: Miklós és Deseu halála ügyében folytatott Hubca Helmecc-i Jacou jelen levő fiai: István, Benedek és András ellen, a rokonság okán felmenti őket az emberölések következményei alól azzal a feltétellel, hogy ha Mihály v. örökösei Jacou fiai ellen perre mennének, perbe lépés előtt Jacou fiai iránti vádaskodás miatt főbenjáró ítélettel marasztaltassanak el. Ez ügyben egymás ellen készült okleveleiket kölcsönösen érvénytelenítik*”. A békét minden bizonnyal a helmecciek keresték a bírói döntéstől félve, s 20 márkát fizettek Mihálynak testvérei megöléséért, emellett valószínűleg házasság révén is sürgették a kibékülést.

Ders fiának, Miklósnak a homokiakkal gyűlt meg a baja egy Katergény és Homok között elnyúló 30 holdnyi földdarab miatt, amiről a Homokiak vitatták, hogy az ő örökös birtokuk tartozéka. Miklós azonban úgy tudta – és így adta elő 1343-ban is – hogy apja halála

után Homoki Gábor fia László, kihasználva az ő tehetetlen, zsenge korát és Katergénytől való távollétét (ezek szerint Helmeczi rokonai nevelték), elfoglalta azt az ő birtokából. A perdöntő esküt a nádor végül a Homokiaknak ítélte meg, ugyanis többségben volt a Homokiak mellett tanúskodók száma, és a közben elhunyt Homoki László fia, Kozma több, az ő állításukat igazoló határjelet is meg tudott mutatni a hivatalos közegeknek a Homok és Katergény közti határvonalon, míg Miklós egyet sem.

1378-ban a helmeciek ismét összeütközésbe keveredtek a Homokiakkal a Katergény és Homok között felállított határjelek ügyében.

Egy 1349. augusztus 23-i dokumentumban Weyskolch Péter fia, János királyi ember Batyz fiát, Hubkahelmeci Lászlót a király elé idézte okt. 6-ra Chap-i János ellenében. 1413-ban a Helmeczi nemesek a Homonnai Drugethekkel keveredtek összeütközésbe: *„Tartson vizsgálatot Helmech-i Simon és András panaszára, amely szerint Homona-i János, testvérei: Fülöp és Miklós, az utóbbi fia: Zsigmond és nővéruk: Passca Helmech és Baranya birtokok között fekvő szántójuk nagy részét, réteket és kaszálókat - amelyeket peres úton idegen kézből szereztek vissza - elfoglalva a földet Laaz birtokon lakó jobbágyaikkal felszántatták, bevettették, a réteket és kaszálókat lekaszáltatva a szénát Laaz birtokra hordatták, és az elfoglalt területet ma is használják”*.

Ugyanez év októberében megtörtént a Helmeciek birtokának elhatárolása a Homonnaiak Lázi birtokától, a Baranyaiak pedig Baranya birtokát a László király oklevelében foglaltak alapján körülhatárolták. A leleszi konvent 1414. augusztus 7-i okleveléből kiderül, hogy a vitatott földterületet három részre osztották, és beiktatták a kétharmadába a Helmechieket, egyharmadába pedig a homonnai Drugethet. A Drugethek azonban nem voltak megelégedve a határjelekkel, ezért a per tovább folytatódott. 1415-ben a *„Helmech-i nemesek, Zsigmond és a Baranya-i nemesek határkijelölése közötti vitás földet szántókkal, erdőkkel és rétekkel egy királyi ekealjnyira, a Homonna-i Zsigmond és a Baranya-i nemesek határkijelölése közötti vitás földet öt királyi ekealjnyira becsülték, a vitás terület nagy részének birtokában, a Helmech-i*

nemeseket nem számítva, Zsigmondot, kisebb részének birtokában a Baranya-i nemeseket találták. Alsobaranya faluban nyolc népes jobbágmansio-t, két nemesi kúriát, a másik Baranya birtokon 11 népes jobbágmansio-t, egy elhagyottat és egy nemesi kúriát számoltak”.

Egy 1414 októberében keltezett dokumentumban találkozhatunk a Jákó-ágbeli Miklós fia András nevével, aki a Homonna-i Drugethek, a Laazi nemesek és Chazloch-i Lampért Valkaya nevű birtoka közti határjárás ügyében említődik „*Helmech-i Jakab fia: András és Simon fia: Lőrinc maguk és más atyafiaik nevében úgy allegáltak, hogy a Lampértnak jutott vitás föld egyharmada teljes joggal őket illeti, ezért az ő részükön fekvő határokat az említett Drugeth Miklósnak, Jánosnak és Lampértnak adják*”. Lampért beleegyezett ebbe azzal a feltétellel, hogy a Helmech-i nemesek illően elégítsék ki a per lezárásáért adott kiadásai miatt. András és Lőrinc ezt meg is ígérték.

Miklós fiával, Andrással újra találkozunk egy 1418-as keltezésű dokumentumban, melyben: „*Dauidhaza-i Gergely fiai: László és Miklós - testvéreik: Antal és Erzsébet asszony nevében is - négy új forintért zálogba adják az Ung megyei Kyswalkoya birtokban lévő, őket materno iure megillető részt Helmech-i Jakab fiának: András diáknak, kötelezve magukat, hogy visszaváltásáig saját költségükön és fáradságukkal megvédik őt annak birtokában*”. Egy 1418 októberében keltezett forrásban ismét találkozunk a Helmechi család tagjaival: „*Baranya-i János - fiai: György és János, András fiai: János, István és László, Sandrinus fia: László, Chokas Szaniszló és ennek fia: Miklós nevében is - eltiltja Helmech-i Simont, fiait: Lőrincet, Domokost és Ferencet, Corradus fiait: Lászlót és Györgyöt, Jakab fiait: Andrást és Miklóst, továbbá Miklóst és a többi Helmech-i és Nynay-i nemes Baranya birtoknak ex ista parte fluvii Strypo lévő szántóföldjei, erdei, rétjei és bizonyos haszonvételei elfoglalásától és használatától*”.

A Helmechiek gyakran vitába keveredtek a szomszédos Császlóciakkal Valkája birtoklása miatt. Így például 1380-ban a császlóci nemesek amiatt méltatlankodtak, hogy Valkája nevű birtokukon Batiz fia István, Miklós fia Jakab és helmechi Domokos fia István

hatalmaskodást követett el. A leleszi konvent 1380-ban I. Lajos király utasítása értelmében raty-i Miklós, királyi ember kíséretében kiküldte Tamás presbitert, hogy császlóci László fiát, Pétert és császlóci János fiát, Lászlót Valkája nevű birtokba végérvényesen iktassák be. 1380. december 21-én hozzáálltak a birtok körüljárásához és a beiktatásához Helmec felől, déli irányból. Ekkor azonban a Helmechiek megjelentek előttük és elmondták, hogy az ő igazi és jogos szomszédai császlóci László fia Péter meg császlóci János fia László. Kijelentették azt is, hogy Valkája és Helmec között a Szlatina-patak a határ, és Valkája birtok harmada is a helmeci nemesek tulajdonrésze. Ezt a leleszi konvent előtt István és Jakab is megerősítette. Egy évvel később, 1381-ben a császlóciak ismét amiatt tiltakoztak, hogy birtokukat a Helmechiek, Drugeth-ek, illetve gyulaházai, karászi és perényi nemesek jogtalanul hatalmukba kerítették.

1386-ban a császlócziak és helmeciek között a Valkája-i birtokok miatt folyt a torzszalkodás. A császlóciakat felháborította, hogy „*több helmeci [de Helmech] (Korláthelmec, Ung megye) nemes, — névszerint Batyz fia: István, Domonkos fia: István, Lőrinc fiai: Simon és Miklós, Péter fiai: András, Sándor és Gábor, „Zuchk” [dictus Zuchk] Miklós fia: Benedek, — Valkája [Walkaya, Valkaya] (Ung megye) birtok harmadrészét az ő tudtuk és beleegyezésük nélkül egymás között felosztotta*”. Ezért megtiltották a Helmechieknek a birtok felosztását.

Császlóchi Lampert 1414 októberében eltiltotta a helmeci és szlatinai nemeseket Valkájában lévő erdejük használatától. Egy október 25-én keltezett oklevél szerint Garai Miklós nádor utasítására Homonnai Drugeth Miklós és János Lázi, valamint Császlóchi Lambert Valkája nevű birtokát elhatárolták egymástól, és mindkét felet beiktatták birtokába. A határ a Vyllye folyónál kezdődött, és a Szlatina folyónál végződött. A kijelölt határtól jobbra eső rész a Homonnai Drugetheké, a bal oldali pedig Császlóchi Lamberté. Helmechi András és Lőrinc annak ellenére, hogy állításuk szerint a Lambertnek maradt vitás föld harmada teljes joggal őket illeti, mégis átengedik azt a Drugetheknek. Ehhez Lambert is hozzájárult, de kikötötte, hogy a vi-

tás földért folytatott per befejezésére kiadott költségeit a Helmechiek térítsék meg, amit ők meg is ígértek.

1418 szeptemberében már egy újabb szembenállás alakult ki köztük. A Helmechiek azzal vádolták a császlóci nemeseket, hogy „*Chazloch-i Péter fia: Mihály és Bolgár (dictus) Miklós fia: János cum lohanne Sclau Walkez faluból, a Chazloch-ban lakó Kulchar Péterrel és a Chertez-ben soldész Sinka-val Kyswalkanya nevű birtokukra törve ottani jobbágyaiknak: Iwanspak-nak, Malyatha-nak, Eleser-nek és Hodor-nak minden termését elhordták és Demeter nevű jobbágyuk juhait sokáig bezárva tartották, míg végül megegyezés alapján elengedték*”. Az alperes ártatlannak vallotta magát, és kijelentette, hogy kész alávetni magát a nemesek tanúvallatásának. Ez után kötelezték az alperest, hogy tegyen esküt ártatlanságának bizonyítására. Az ügy a királyi kúriába is átkeült, az alperesek azonban nem jelentek meg a király előtt, és a pert Garai Miklós nádor vette át.

1421 májusában a Helmechiek egyezsége léptek a Császlóchiakkal a Valkája birtok határain belül fekvő földek, erdők és hegyek ügyében. Az egyezés értelmében Valkája birtok határjeleit kiszedték, földjeinek, erdeinek, rétjeinek és más haszonvételeinek Szlatina folyó felőli egyharmadát a Helmech-i nemesek valkájai részéhez csatolták, a Villye folyó felőli kétharmad rész pedig örökre és visszavonhatatlanul Császlóchi Mihálynak és örököseinek jutott. A Helmechiek meg voltak elégedve a földek megosztásával, Strythe-i László fia, Ferenc azonban tiltakozott ez ellen: „*Ezért a konvent előtt személyesen megjelenő atyafiukat és atyjukat: Mihályt és a távol levő Helmech-i nemeseket az egyezségtől, földjeik elszakításától, elidegenítésétől, elcsatolásától, a Helmech-i nemeseket és bárki mást az elfoglalástól, élestől, iktatástól eltiltják*”.

A helmechiek és a koncházaiak között ugyancsak a birtokhatárok miatt folyt a torzsalkodás a XV. század elején. Ninaji Miklós és Helmech-i Corardus beperelték Koncházai Konch Jánost, mivel amikor 1413. szeptember 27-én ki akarták jelölni Minaj birtok határait, János tiltakozott az új határjelek állítása ellen. Jánost ezért május 8-ra megidéztek a bíróság elé, ahol azzal indokolta ellentmondását, hogy

a felperesek Koncháza birtokból nagy részeket akartak elfoglalni és Minaj birtokhoz csatolni. Garai Miklós nádor arra kérte a konventet, hogy *„határolják el előbb a felperesek birtokát az ő útmutatásuk szerint Konchaza birtok felől, majd az utóbbit az alperes útmutatása szerint Nynay birtok felől, a vitás területet becsüljék meg in condigno suo pretio et valore regni lege requirente, állapítsák meg, hogy melyik fél van annak birtokában és melyikük jelölte ki verius et rectius a határokat, majd a jelen nyolcadra tegyen jelentést az eljárásról”*. A bírói utasítást azonban nem hajtották végre, ezért a nádor újra elrendelte határjárást augusztus 8-ára.

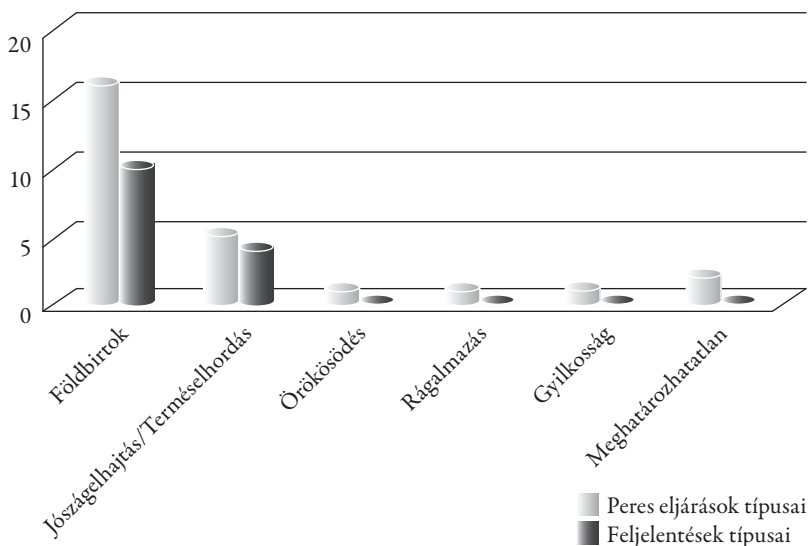
1424-ben már koncházai Konch János fia, Mihály perelte be az Ung megyei Kechefelde nevű birtokának határjel-emelésénél történt ellentmondás miatt Ninaji Konrád fiát, Istvánt. Istvánt Maniorosi László prókátor felszólította, hogy mondja el a tiltakozásának okát. *„Ezt hallva Helmech-i András István képviseletében királyi levéllel azt válaszolta, hogy az ellentmondásra azért került sor, mert a felperes a határjárással Ninay birtok földjeiből egy nagy részt kívánt elfoglalni és saját Kechefelde nevű birtokához csatolni, holott Kechefelde és Ninay birtokok között egykor határjárás és közös vizsgálat történt, amiről Istvánnak oklevelei vannak, amelyeket egy későbbi időpontban mutatna be”*. István György-nap nyolcadán tartozott bemutatni az említett okleveleit.

A Helmechiek 1414-ben a tarnóci és palágyi nemesekkel kerültek összetűzésbe. A minaji és helmeci nemesek azzal vádolták a palágyiakat, hogy ők tavasszal elfoglalták, felszántották és kölessel bevetették földjeik egy részét, a tarnóciak pedig földeket és erdőket foglaltak el Minaj birtokból, és az erdőben talált három jobbágyukat kifosztották. A palágyi nemesek 1415-ban azzal vádolták Ninaji Lőrincet, Keresztfű Miklóst, Balázst és Kelemet, Helmechi Andrást, Albertet és Pétert, hogy június 24-e körül Darma faluban lakó jobbágyaik gabonáját és termését a saját, valamint minaji jobbágyaik barmaival és jószágaival összetapostatták és tönkretették. 1417-ben a Helmecieknek ismét a tarnóci és palágyi nemesekkel támadt vitájuk, akik azzal vádolták őket, hogy tarnóci erdejükből elhajtották Dachow fia: Miklós kilenc sertését, valamint a palágyiak hét sertését.

A pereskedések gyakran évtizedekig elhúzódtak, sokszor mégsem jutottak eredményre. A peres iratokat összegyűjtve a könnyebb átláthatóság érdekében az alábbi diagrammal ábrázoltam a perek leggyakoribb kiváltó okait és témáit.

A Helmeczi nemzetség pereskedései a szomszédos birtokosokkal

Peres eljárások és feljelentések típusai

(Saját számítások a források alapján)

A diagramon jól látható, hogy túlnyomórészt a földbirtokokkal és bizonytalan határmegosztásokkal kapcsolatos vitás ügyeket vitték bíróság elé, de előfordultak örökösödéssel, jószágelhajtással, terméselhordással, rágalmazással, sőt gyilkossággal és más erőszakos cselekedetekkel kapcsolatos bírósági ügyek is. Némely dokumentumoknál viszont nem lehet pontosan meghatározni a konfliktus indítékait.

A fentebb tanulmányozott iratokból látszik, hogy a Helmechi család birtokügyeiben tulajdonképpen nem történtek komoly változások

a késő középkor folyamán, mindössze kisebb földdarabok csatolódtak a birtokhoz, vagy kerültek el idegen kézbe.

A Korláth család

A család XV–XVI. századi történetére vonatkozóan kevés információnk van, a források inkább csak a leszármazások megállapítására alkalmasak. Mivel Helmeczi Korlátnak (több forrásban Corardusként említik) István nevű idősebbik fiától származó utódokat sehol sem említenek, valószínű, hogy a Korláth-nemzetség kizárólag István testvérétől, Györgytől származott. György neve Helmeczi Ferencsel együtt feltűnik egy 1445-ben Tibai János, András és László, valamint Tibai Mihály fia György leánya Mária Ung vármegyében fekvő valkájai, hodlyói, csertézi, villyei és zavadai részjószágaik birodalmába iktatásával kapcsolatban. 1450-ben még az Ung megyei birtokosok között szerepel, 1471-ben azonban már nem találjuk életben. Két fia – Márton és Bálint –, valamint két leánya – Jusztina és egy ismeretlen nevű – maradt.

Márton a Nagyerdő kapcsán viszályba keveredett a másik főágbeli rokonaival. Miután kibékültek, 1481-ben megvásárolta tőlük a Helmecről Szerednyébe vezető út jobb oldalán elterülő telkes pusztájukat. Mártonnak hét fia és egy lánya volt, Sztrogi Erdélyi Benedek neje, Ilona, akivel a fiútestvérek sokat torzsalkodtak a leánynegyed miatt.

Térjünk itt ki egy kicsit a leánynegyed fogalmára. A leánynegyed az apai vagyonból járó negyed rész, ami valamennyi lánygyermeket együttesen illetett meg. Ha több lány volt, akkor közöttük kellett szétosztani az egynegyed részt, azonban ha csak egy lány volt, ő kapta az egészet. Kiadásának két módja lehetett: vagy pénzben kapták meg a birtok közbeeső értékét, vagy természetben adták ki a birtokot, bár Werbőczy Tripartitumában azt sugallja, hogy elsődlegesen pénzben kell kiadni, a birtokban való kiadást ahhoz a feltételhez köti, hogy a

leány az apja vagy fiútestvérei beleegyezésével birtoktalan nemeshez vagy nem nemeshez megy feleségül. A pénzbeni kiadást a nemesek azért részesítették előnyben, mivel együtt kívánták tartani a birtokot, és így elkerülhették az ősi birtokok felbontását.

Visszatérve a Korláth családhoz, Korláth Márton fiainak életéről nem sokat tudunk. Aladár valószínűleg vagyonos ember lehetett, ezt bizonyítja, hogy a másik főág birtokaiból sok birtokrészt zálogba vett, és ő váltotta vissza az egyik Ninay családtag ninaji és denklázi birtokrészeit. Unokatestvéreivel, Tamással és Bernáttal 1523-ban a Nagyerdő birtoklásával kapcsolatban beperelte a másik főághoz tartozó Helmeczieket. Aladár 1526-ban esett el Mohácsnál. Márton Mihály nevű fiáról 1547-ben van utoljára említés az írásos forrásokban, Péterről annyit tudunk, hogy papi pályára lépett, és a helmeci részbirtokait 1510-ben 100 forint értékben elzalogosította testvéreinek, Márténak. János 1501-ben jelenik meg a forrásokban, amikor is összeszó-lalkozik a másik ágbeli Helmeczikkal, mivel azok éjjel megtámadták korláthelmeci udvarházában.

Márton fiai közül László volt a leghosszabb életű. Kétszer is nősült, első felesége Veskóczy (máshol Bernáth) Lucia, a második Szkárosi Móric Dorottya volt. Miután Dorottya megözvegyült, 1573-ban hozzáment Helmeczy Istvánhoz. Ebben az évben Lászlótól született fia, Korláth János, örökösen átengedett neki egy telket Korláthelmecen. László jó kapcsolatban volt a Homonnai Drugeth családdal, ennek bizonyítéka, hogy Drugeth Imre gróf 1540-ben kelt végrendeletében megtette őt gyermekei egyik gyámjának. A Sztritheyekkel ezzel ellentétben gyakran összezőrdült. Az adólajstromban László neve mellett 1 porta, 1 zsellér és 1 pusztá porta szerepel.

Márton unokái a mohácsi vész után éltek, ebben az időszakban az okiratos tevékenység visszaesett, és a meglévő családi iratok is elpusztultak. Emiatt a Korláth család tagjairól is kevesebb az információ.

Márton testvéreinek, Bálintnak valamennyi leszármazottját szakadatlan láncolatban ismerjük, ebből következik, hogy a többi osztályos atyafiaik Márton ágához tartoztak. A névazonosságból ítélve nagyon

valószínűnek látszik, hogy Korláth Máté és György Mártonfia Máténak voltak a fiai, valamit abból is lehet következtetni, hogy számos alkalommal megjelennek a forrásokban a család többi tagjaival együtt főleg birtok ügyekben. Mindketten utódok nélkül haltak meg. Györgyöt egy Csókás Lénárd nevű nemes ölte meg 1543 és 1545 között, Máté pedig 1559-ben jelenik meg utoljára. György halálakor tűnik fel Korláth Lénárd, akiről feltételezhető, hogy szintén György testvére volt, mivel ő is eljárt Csókás Lénárd ellen György megöletése miatt, azonban nincs konkrét bizonyíték a testvéri kapcsolatra vonatkozóan. Egyszer a Ruszkai Dobókkal összecsört, mikor azonban minden ellenszolgáltatás nélkül visszakapta tőlük azt a szlatinai birtokrészt, amit unokatestvére, Tamás özvegye jogtalanul adott el nekik, felmentette őket a jobbágyain és rajta elkövetett hatalmaskodás következményei alól, ráadásul szerednyei várnagyuk lett. Lénárd 1556-ban egy fegyveres csapat egyik vezére volt, amellyel megtámadták Eöri Possay Gáspár öri és Keresztúry Pál botfalvi udvarházát, őket magukat pedig megláncolva a szerednyei várba hurcolták, és 99 napon keresztül fogva tartottak. Azért tették ezt, hogy megbosszulják, hogy azok segítettek a Szapolyai-párti Homonnai Drugetheknek a Dobók pálóci várkastélyának húsz évvel ezelőtti elfoglalásában és kirablásában. Az emiatt 1560-ban indult per még 1611-ben is tartott, de végül befejezetlenül maradt.

Drugeth Gáspár végül megölette Lénárdot. Lénárd özvegye, Pethry Kata, pert indított a férje meggyilkolása miatt, és bár fiával, Korláth Kristóffal együtt 1579-ben kiegyezett Drugeth Gáspárral, a következő évben mégis eladták Drugeth Miklósnak a pert 175 forintért, feltételezhetően az egység be nem tartása miatt. Korláth Kristóf 1592 és 1604 között Ung vármegye egyik szolgabírája volt. 1591 táján született István nevű fia, majd később Anna nevű lánya. István összecsört Dobozi Ferencsel, aki 1631-ben panaszt is emelt ellene, mivel gyilkossággal fenyegette őt.

István háromszor is nősült, első feleségétől, Possay Katától született lánya, Judit; a második feleségétől, Nagyilosvai Ilosvay Ilonától

(akit 1614 után vett el feleségül) Borbála és Erzsébet; harmadik nejétől, Rogoznai Bornemissza Katától pedig 1630 körül született egyetlen fia, Zsigmond.

Korláth Márton János nevű unokája eladogatott és zálogosított egyes jobbágytelkeket és birtokrészeket, és ezenkívül 200 forintért lekötötte egész korláthelmeci udvarházát is Mokcsay Baláznak. Fia, majd unokái is folytatták ezeket az elzálogosításokat, aminek következtében elvesztették ősi birtokaik nagyját, szerencse, hogy ezek egy részét a családhoz tartozók vették meg. 1586-ban János eladta egy darab szőlőjét Kirsányi Jánosnak. 1589-ben beperelte a Homonnai Drugetheket a korláthelmeci és a szlatinai birtokainak határán fekvő Lubokahegye (Hluboka) és Derenő nevű erdős hegyeinek elfoglalása miatt. Sikerült megnyernie a pert, s így visszakapta az erdőket. Fia, Gábor hozzá hasonlóan folytatta a zálogosítást. Kölcsönvett 620 forintot és 35 aranyat Korláth Zsigmond apósától és anyósától, Brajanovics Horváth Ádámtól és feleségétől, Komoróczy Annától. Tartozása fejében örökösen odaadta nekik egyik korláthelmeci egész jobbágytelkét, amit már korábban elzálogosított számukra.

Márton ágán élt egy bizonyos Miklós is a XVI. század közepén, valószínűleg Márton unokája volt, de arról sehol sincs említés, hogy ki lehetett az apja. Nagy kiterjedésű Mátyóci szerzeményei voltak. Ő alapította a Korláthelmeczi Korláth család Mátyóczi-ágát, amelyből később kiszakadt a gömöri ág.

Mivel Korláth Gáspárt szintén Mátyóczi előnévvel emlegetik, nem kétséges, hogy Miklós fia volt. Felesége, Radvánczy Anna révén Radváncon kúriális telekhez jutott. Fia Ung vármegye szolgabírája volt. 1603-ban Homonnai Drugeth Bálinttal pereskedett, mivel az jobbágyaival elfoglaltatta Mátyóc határföldjeit. Miklós László nevű fia 1610 körül született, 1624-től nagykorúságáig Budaházy Kristóf volt a gondviselője a Korláthelmecből, Szlatinából, Katergényből, Homokból, Mátyócból és az ehhez tartozó Lukaházapusztákból ráeső birtokrészeknek. Homokon is volt kúriája, s ott is temették el. A családi levelesládát, mint a Mátyóczi

Korláth-ág legidősebb tagja, Miklós őrizte, halála után azonban nővére, Zsuzsánna vette át. Zsuzsánna a láda birtoklása miatt rokonaival is összetűzésbe keveredett.

Miklós másik fia, György nem ért el magas kort, 1643-ban még élt, de 1648-tól felesége, Eöri Dacsó Ilona a források szerint már özvegy. Ilona édesanyja, Dacsó Imréné Bajánházy Ilona birtokos volt Mátyócon, és ebből leánya és az ő gyermekei is számíthattak örökségre. Dacsó Ilona legidősebb fia, Korláth Miklós 1638-ban szembeszállt özvegy nagyanyjával, amikor el akarta idegeníteni birtokainak egy részét. Ezután nincs több információ Miklósról, valószínűleg még legénykorban meghalt. Miklós István és Mihály nevű unokái Mátyócon laktak anyjuk örökségében, ezért őket is Mátyóczi Korláthoknak hívják legtöbbször. Korláthelmeci részüket 1659-ben és 1660-ban Barkóczy Zsigmondnak zálogosították el. Miklós testvére, György, az ősi birtokokon kívül Mátyócon és Homokon is birtokos volt, de Korláthelmecen lakott. 1619-ben Minaji Kristóffal került perlekedésbe, mivel Kristóf elhajtotta lovait. György több jobbágytelkét elzálogosította, 1638-ban még korláthelmeci kúriáját is zálogba adta Minay Gábornak.

A Korláth család másik ága Helmeczi Konrád másik unokájától, Bálinttól indult ki. Az ő fiai voltak Tamás és Bernát. Bernát nevénél egy XVI. századi adóaljstromban 1 porta és 2 szellér látható.

Tamás 1542 környékén meghalt, özvegye, Potenciána, leányaival a korláthelmeci, ketergényi és szlatinai birtokrészeik sorozatos elidegenítése miatt rövidesen perbe keveredett Bernáttal, valamint a többi Korláth-atyafival (Lénárdal és Mátéval). A helmeci és ketergényi birtokrészeit egyrészt eladta, másrészt elzálogosította a Ruszkai Dobóknak és Homonnai Drugeth Györgynek.

Bernát idősebbik fia, Ferenc, valamikor 1570 előtt halt meg. Fiai, Miklós és Gábor, apjuk halálakor még kiskorúak, amit nagybátyjuk, Farkas – aki egyben gyámjuk is volt – ki is használt, és rátette kezét atyái ingatlanaira és ingóságokra. Ez az ügy perre is került, s bár 1576-ban megosztottak, az egység nem tartott sokáig.

Ferenc fia, Miklós, 1582-ben a Homonnai Drugethekkel pereskedett Szlatina területén fekvő, Derenő nevű erdőbirtokuk elfoglalása miatt.

Miklós fia, Ferenc, több esztendei assessorság után 1622-től 1626-ig a megye szolgabírája volt. 1625 októberében, amikor Bethlen Gábor fejedelem Munkács várából a tokaji várba készült, őt bízta meg, hogy Tokajba kalauzolja német gyalogságát és gondoskodjon elszállásolásáról és élelmezéséről. 1611-ben nagyapja miatt őt is felelősségre vonták a Dobó-féle perben. 1621-ben nagy kár érte, Korláthelmeci szőlője a borházzal és szőlőtőkékkel együtt leégett.

Ferenc öt fia 1644-ben megosztozott az apjukról, valamint a Sztankócból és a nátafalusi pusztából anyjukról rájuk szállt örökségen. Fennmaradt egy 1645-ből származó kérelmük a jogaik megerősítéséről birtokaikon. 1647-ben István és Ferenc újabb osztályt végeztek egymás között a nekik jutott birtokrészekben.

1646-ban Korláth Zsigmond osztozkodott meg a családi birtokon Korláth Jánossal, és Kantor István egész jobbágytelkét csereképpen odaadta Jánosnak, ő pedig Andocz Pál fél jobbágytelkét engedte át örökösen. Zsigmond valószínűleg magas katonai tisztséget viselt, ugyanis az ónodi katonáknak megparancsolta, hogy hajtsák el Nadányi János jobbágyainak nyáját a Bihar megyei Kovácsiban. 1668-ban emiatt el is ítélték.

A Korláthok neve feltűnik az 1660-as években zajló Wesselényi-féle összeesküvés kapcsán is. Az összeesküvés I. Lipót abszolutisztikus rendszere ellen irányult, az ország területének felszabadítását és a rendi állam maradéktalan helyreállítását tűzte ki céljául. Ehhez az összeesküvéshez csatlakozott Korláth János is testvéreivel, Istvánnal és Ferencsel együtt. A felkelés ugyan elbukott, vezetőit pedig kivégezték, de a Korláth testvérek ép bőrrel megúszták. Az összeesküvésben részt vevő Jánosról nem tudjuk pontosan, hogy mikor halt meg, de 1690-ben felesége, Makó Zsuzsánna, már özvegyeként zálogosított el a hupkahelmeci malomból két részt Kölcei Kende Mihály feleségének, Szalai Barkóczy Máriának.

A XVII. században Korláthelmeceen mind jobban terjeszkedtek a Barkóczyak. Mátyóci Korláth Mihály és István 1659–1660-ban elzálogosította korláthelmecei birtokát Barkóczy Zsigmondnak, akinek ekkor már udvarháza volt Korláthelmeceen. Ugyanez a Korláth Mihály és István 1679-ben panaszt emelt a vármegyei bíróságon Szőlősi György ellen, mivel ő ellopta a tulajdonukat.

A XVII. század közepe körül kihalt a nemzetség hupkahelmecei ága. Birtokaik egy része a kiházasítások révén a leányági leszármazottak és azok utódai, másik része pedig elzálogosítások útján idegenek kezébe került. Jogos utódaiknak nem volt módjukban visszaváltani ezeket a földeket. A XVII. sz. első felében elsősorban a Brajanovics Horváth és a Szalai Barkóczy család vásárolta fel a Korláth-birtokokat.

A Korláthok a Thököly-féle felkelésben is részt vettek. Korláth Lászlót azzal vádolták, hogy kuruc volt, emiatt vagyonát lefoglalták. Korláth Miklós 1691-ben több tanúval próbálta igazolni testvére hűségét a királyhoz, és visszaszerezni az elkobzott javakat, ez azonban csak részben sikerült. Fennmaradt az összeírás, amelyet néhai Korláth László földjéről készítettek. E szerint a dokumentum szerint László egy egész jobbágytelekkel rendelkezett, amelyen Bíró István lakott testvéreivel, Pállal és Andrással, valamint fiával. Fel van jegyezve egy tehene, négy disznaja, három méhkasa és két szőlője is. Mindezeket összegezve, a vagyonát 300 forintra értékelték. Egy másik, 1690. december 7-ei keltezésű vagyoni összeírásban ismét felbukkan a neve. Ebben fel vannak sorolva kétérgényi, őri, szlatinai és helmecei birtokai, a teljes vagyonát pedig 776 forintra értékelték.

Kevesen tudják, s országos szinten mérve jelentéktelen eseménynek tűnhet, a falu lakóit azonban büszkeséggel tölti el, hogy Ungvárra érkezve 1707 júliusának elején II. Rákóczi Ferenc három ízben is megszállt Hupkahelmeceen, s udvarával a helmecei erdőben vadászott. A II. Rákóczi Ferenc által vezetett, 1703–1711 között zajló szabadságharcban is harcolt egy korláthelmecei nemes, bizonyos Kollát János alhadnagy. A neve Károlyi Sándor lovas és gyalogos ezredeinek az 1706. február 26-án keletkezett összeírásában említődik meg. János eszerint

a dokumentum szerint Ilosvay Bálint ezredébe, a kilencedik kompániába tartozott 70 Ung megyei férfival együtt.

Összegezve elmondható, hogy ebben az időszakban lényegesen nagyobb területváltozás történt, a Korláth család fokozatosan elszegényedett, birtokait elvesztette, s helyét a településen egyre inkább más nemesi családok vették át, mindazonáltal a Korláthok leszármazottai máig élnek a faluban.

Részbirtokosok a XVII–XIX. században

Kezdetben tehát a település egyedüli birtokosai a Helmeczi, majd később a Korláth családok voltak. Az eladogatások és elzálogosítások útján azonban a helmeczi birtokterületek fokozatosan különböző nemesek kezébe kerültek.

A XVI. század közepén Korláth János kezdte intenzíven elidegeníteni birtokait, amit aztán a leszármazottai is folytattak. Gábor nevű fia tartozása fejében Brajanovics Horváth Ádámnak adta oda örökösen egyik korláthelmeci jobbágytelkét. A Korláth család tagjai Horváth Ádámmal 1636-ban már mint korláthelmeci „compossessor”-ral¹ kötöttek egyességet, s 1641-ben már udvarháza is volt itt.

A XVI. század vége felé kezdődött a Szalai Barkóczy család nagyobb korláthelmeci térhódítása, mely család először Komorócon és Hupkahelmecen szerzett birtokokat, majd Korláth István is eladott egy nemesi portát Barkóczy Zsigmondnak 200 forintért, melyen Zsigmond egy udvarház építéséhez kezdett.

A XVII. században a Barkóczyak egyre jobban terjeszkedtek. 1659–1660-ban Mátyóci Korláth Mihály és István elzálogosította korláthelmeci birtokát Barkóczy Zsigmondnak.

Az 1600-as években már a Gortvay család is jelen van Korláthelmecen. Az imént említett Mihály és István a

¹ Társbirtokos

Hupkahelmecen birtokos Gortvayaknak is elzálogosítottak 6 darab földet a korláthlemeci birtokukból, melyeket Barkóczy elcserélt a Gortvayakkal. A Gortvayak azzal a feltétellel egyeztek bele a cserébe, hogy amennyiben Korláth István és testvére, Mihály, illetve utódaik visszaváltanák tőlük ezeket a földdarabokat, akkor Barkóczy visszaadja nekik az elcserélt földeket. Azonban sem ők, sem utódaik nem váltották vissza az elzálogosított földeket, sőt egy kis pénzbeli kielégítés ellenében azokat Barkóczy Zsigmondnak és örökösének, Kende Mihálynak véglegesen átengedték.

A XVII. század első felében elsősorban a Brajanovics Horváth és a Szalai Barkóczy család vásárolta fel a Korláth-birtokokat. Mivel Barkóczy Zsigmondnak fiú utódai nem voltak, a Korláth-birtokokat Mária nevű leánya örökölte, akinek Kölcsei Kende Mihállyal kötött házasságával kezdődött a Szatmár megyei Kendék korláthlemeci terjeszkedése. Rövid időn belül olyannyira megnőtt a Kendék itteni birtoka, hogy ők lettek a legnagyobb birtokosok Korláthelmecen.

A XVII. század második felében Petrovay György, Tokaj várának kapitánya is szerzett egy kisebb birtokot Korláthelmecen. A Petrovay család Romániából került vidékünkre, Dolhán és Lázon is voltak birtokai.

A XVII–XVIII. század fordulóján már sok különböző birtokoscsalád található a településen. Ezek: Gelvay, Petrovay, Kis, Felföldy, Székely, Kátóna, Usz, Pap, Unghváry, Thuróczy, Ráthy, Bogáthy, Szalai Barkóczy, Kende stb. A Mária Terézia urbárium pedig már a következő neveket említi: Balogh, Bedics, Karner, Kovács, Mezeránszky, Nagy, Tahy stb.

1726-ban Korláth György elzálogosította, majd később el is adta birtokait Kölcsei Kende Lászlónak és nejének, Csicseri Orosz Évának. Kende 1730-ban nádori adományt szerzett ezekre a földekre. A Korláth család azonban pert indított Kende László beiktatása ellen, ami egészen 1744-ig elhúzódott, végül sikerült megegyezniük. Korláth István, mint egyetlen élő Korláth örökös, lemondott az ősi nemzetségi birtokokhoz való jogáról, csupán azt tartotta meg, amit ő és édesanyja ténylegesen bírt.

A Kende család Szatmár vármegye egyik ősrégi nemes családja, amely Béla király névtelen jegyzője szerint a hét magyar vezérek egyikétől, Ondtól származott. A fentebb említett Kende László 1722-ben Ung vármegye alispánja, 1724–1726 között pedig Szatmár vármegye alispánja volt. Kölcsei Kende István 1841-ben római katolikus templomot építtetett Korláthelmecen. A község temetőjében a mai napig megvan a Kendék néhány családtagjának a sírhelye. Az említett Kölcsei Kende István 1881. szeptember 13-án 79 éves korában halt meg, sírja a korláthelmeci grófi temetőben található.

A XVII. századtól tehát már több részbirtokosa volt a településnek. Az említett nemesi családok közül azonban napjainkra csupán néhány maradt meg, köztük a Korláth és a Gortvay. A Bogáthyak és a Katona család képviselői már csak nőágon találhatóak meg Korláthelmecen.

Az I. világháború résztvevői

1914. július 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, ezzel kezdetét vette az első világháború. Bár a hadszíntértől messze esett, a nehéz időszakot Korláthelmec lakossága is megszenvedte. Az országban általános mozgósítást rendeltek el, amely során behívták az 1876 és 1881 közt született férfiakat, később pedig, a veszteségek növekedésével egyre fiatalabb korosztályok besorozása vált szükségessé.

A háború korláthelmeci résztvevői:

Balla Bálint (1891) rangfokozata tizedes, a lába megsérült a háborúban, 1918 januárjában rokkantnak nyilvánították. 1916-ban egy fénykép kíséretében a következő sorokat küldte menyasszonyának: *„Szeretett édes Ilonkám! El megyek, ismét meglátogatlak, ha nem személyesen is, de legalább papíron, mert oly nehéz ez a várakozás, amely minden óra úgy tűnik fel előllem, csak mint ha az legalább tíz év lenne.*

A legjobbakat kívánva szeretettel ölel a te sírig bű kedvesed". Bálint testvére, **Balla János** (1895) szintén részt vett a háborúban.

Bíró János (1895) a 11. honvéd gyalogezderben harcolt, 1915-ben hasi lövés következtében életét vesztette.

Bosnyák József (1880) a 11. gyalogezred 1. századába tartozott, 1917-ben megsebesült, további adat nincs róla.

Gazda István (1882) a 14. huszárezred 4. századának szakaszveze-tője, 1917-ben megsebesült.

Gimbar Mihály (1883) a 43. gyalogezred 15. századában harcolt, az 1916. évi 407-es számú veszteségajstromban sebesültként szerepel.

Gortvay Vince (1882) a 11. gyalogezred 3. századának tagja volt, 1914-ben meglőtték a karját, Szobráncon ápták.

Gortvay Sándor szintén katonai szolgálatot teljesített a világhábo-rúban, bővebb adatokat azonban nem találtam róla.

Horoscák Mihály a 66. gyalogezred 1. századának katonája, 1917 tavaszán elesett.

Hotyko Lajos (1888) a 14. huszárezred 1. századába tartozott, 1917-ben megsebesült.

Jeney Sándor (1896) 1915 júliusában vonult be a 66. gyalogezred-hez Sóstóra. Foglalkozása szerint fényező és nyerges, rendfokozata ör-vezető. Kiképzése után Sóstóról áthelyezték a bécsi műszaki ezredhez. Aknavető tanfolyamot végzett, ezután az olasz hadszíntérre került. Részt vett az isozói, montepassubiói, levicói és más harcokban egészen az összeomlásig. Kitüntetései: Károly Csapatkereszt és Br. kitüntetés. Sándor bátyja, **Jeney Lajos** szintén részt vett a világháborúban, a 11. honvéd gyalogezred tizedese volt.

Kaczkulics János (1897) a 11. gyalogezred 2. századában har-colt, 1917 áprilisában az 558. számú veszteségajstromban sebesültként jelölték meg.

Katona Ferenc (1889) a 66. gyalogezred 3. századában póttarta-lékos, orosz hadifogságba esett.

Kocsis Géza a 34. gyalogezred zászlósa, 1917. december 2-án esett el.

Kovács Dániel (1891) szintén a 66. gyalogosezred 3. századának katonája volt, 1915 szeptemberének elején életét vesztette.

Köszörű István (1883) a 66. gyalogosezred 21. századában harcolt, 1917. augusztus 22-én elesett a háborúban.

Köszörű Károly (1896) 1915-ben vonult be a 66. gyalogezredhez. Az orosz harctéren küzdött, 1916 júniusában fogságba került, ahonnan 1921-ben jött haza. Később főszolgabíró lett. Kitüntetései: Károly Csapatkereszt, h.e.é., a magyar érdemrend lovagkeresztje.

Lengyel István (1880) a 66. gyalogosezredben póttartalékos, 1915-ben hadifogoly Oroszországban.

Mihalyko András (1893) a 66. gyalogosezred őrzetője, géppuskás. 1916-ban megsebesült.

Novák Johann (1877) népfelkelő gyalogos az 5. gyalogezredben, 1916. március 26-án meghalt.

Putnoki László (1886) címzetes őrzetője a 66. gyalogezred 9. századának, 1917 januárjában, az 513. számú veszteséglajstromban sebesültként szerepel.

Salkovszki Istvan (1881) honvédgyalogos a 11. gyalogezredben, 1914 októberében a balassagyarmati Mária Valéria Közkórházba került.

Szimszicsko János (1888) népfelkelő gyalogos a 66. gyalogezredben, 1918-ban arról érkezett hír, hogy orosz hadifogságba esett.

A világháború Korláthelmeci résztvevőinek, illetve halottainak pontos számát nem tudjuk, feltehetőleg a felsoroltakon kívül többen voltak, azonban az eddig fellelt források egyelőre ennyit engedtek megismerni.

A fejezetet összegezve elmondható, hogy a település az egyik legrégebbi falu Ung vármegyében, hiszen története az Árpád-korba nyúlik vissza. Birtokosai a Helmeczi család, tőlük származott le a XV. században a Korláth család, amelyről később a települést is Korláthelmecnek kezdték nevezni. A család tagjai harcoltak a mohácsi csatában, részt

vettek a Wesselényi-féle összeesküvésben, kivették részüket a Thököly-féle felkelésből és a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcból is. Gyakran pereskedtek mind egymás közt, mind a szomszédos földbirtokosokkal. A perek legfőbb kiváltó oka a földbirtok volt, amelyet fokozatosan el is veszítettek, így a településnek a XVI–XVII. században egyre több részbirtokosa lett. A település több lakosa harcolt az I. világháborúban, néhányan életüket veszítették a hadszíntéren.

II. FEJEZET

KORLÁTHELMEC KÖZSÉG TÁRSADALMI VÁLTOZÁSAI

A nemesség és jobbágyság helyzete

A nemzetségi közös birtoklás után a nagycsaládi, majd az egyéni birtoktestek megszerzésével együtt járt az a társadalmi tagozódás, amely évszázadokra meghatározta a feudális társadalom rendjét. A kisebb-nagyobb földterületek birtoklása, a birtokok természetföldrajzi helyzete meghatározta a földet birtoklók jogállását is. A nemesek a Magyar Királyság összlakosságának 4–5%-át alkották. A nemesek birtokában lévő földtulajdon sérthetetlen volt, a fiúág kihalása után pedig a leányági rokonság örökölte. Abban az esetben, ha az egész család kihalt, a koronára szállt vissza a föld. Magszakadás esetén lehetőség volt rá, hogy a család nőtagját fiúsítsák. Ilyen adománylevelet a magszakadott kért a királytól leánya vagy családjának más nőtagja javára. 1397-ben például Vékei Péter két lányát, Erzsébetet és Klárát fiúsították, akiket Helmeczi András és Gábor vettek feleségül. Utódaik jobbára már Vékeinek nevezték magukat. A fiúsítási adomány sértette az oldalági örökösök jogát, ezért többször előfordult, hogy a befolyásos családok arra vonatkozó kiváltságlevelet szereztek, hogy a király valamely rokon, fiágon kihalóban levő családban nem fog fiúsítani az ő kárukra.

A XVI. században erőteljes változások mentek végbe a magyar társadalom különböző rétegeiben. A nemesi társadalom szerkezete megmerevedett. A főnemességtől elkülönült a nemesek két nagy csoportja: a középbirtokos nemesek illetve a kis- vagy más néven bocskoros

nemesek. A XVI–XVII. századra a kismanesek nagy része már nem rendelkezett egész telekkel, életformájuk és házaik tulajdonképpen nem sokban különböztek a jobbágyokétól. A kutatott település birtokosai, a Helmecei, később Korláth család a kismanesség csoportjához tartoztak.

A kismaneseknek is több csoportja különíthető el. Az úgynevezett *armalista* nemesek gyakorlatilag birtok nélküliek voltak, a nemesi társadalmi ranglétra legalján helyezkedtek el. Az *armalista* nemesek saját személyükre nézve adómentesek voltak, de a telek után, amelyen éltek, a jobbágyokhoz hasonlóan adózniuk kellett. Ezért taksás nemeseknek is nevezték őket. Az *egytelkes nemeseknek* nem volt 1–2 jobbágyteleknél több földjük. Bár személyükre és birtokukra nézve mentesek voltak az adófizetés alól, az 1 forintos hadiadót nekik is fizetniük kellett. Az 1595 évi V. törvénycikk előírta, hogy: „*az egytelkes nemesek, valamint azok a birtokok is, a melyeket a földesurak zsellérállományokká változtattak és a melyeket eddig kiróvás alá nem vontak, az alispánoknak és egy-egy előkelőbb nemesnek a lelkiismeretes kiszabásához képest adózzanak és hadcsapatokat állítsanak ki*”. A kismanesség jelentős része tehát az adófizetők körébe tartozott. Az *armalista* házi adózás alá rendelése eredetileg a XVII. században még azt jelentette, hogy sok *contributio*² alá nem eső jövedelem megadóztatását a megyére bízták, s a bevételt nem központosították, hanem helyben maradt, és a hadiadóhoz hasonlóan végül is katonai célokat szolgált.

A paraszti színvonalon élő kismanesek számára az adófizetés gyakran nehéz terhet jelentett. Volt rá példa, hogy a nemes szegénységre hivatkozva kérvényezte a felmentését az adófizetés alól. Így Korláthelmeceen 1727-ben Felföldy János is ezzel a kéréssel fordult a vármegyéhez: „*Kérem nagy alázatosan az Nemes Vármegyét, hogy méltóztatásuk tekintetbe veni az én utolsó nyomoruságra jutott állapotomat hatodmagamval lévén egy harapás kenyerelem nincs (...)*”. Arra vonatkozóan azonban, hogy a vármegye megkönyörült-e Felföldy Jánoson, és eleget tett-e a kérelmének, nem találtam semmilyen iratot.

² Évente fizetett hadiadó

Nem volt olyan egyszerű tehát a nemesség helyzete sem. Bár a köz-tudatban a nemesség csak katonáskodással tartozik az országot védeni, és minden jobbágyi szolgálat, valamint adózás alól teljesen mentes, a valóság – legalábbis ami a kisenemesi réteget illeti – egészen más volt.

A település kora középkori paraszti népességéről alapvetően keveset tudunk, a források nem beszélnek a jobbágyok életéről, jogi és gazdasági helyzetéről, szolgáltatási kötelezettségéről. A középkorra vonatkozólag így csak az országban lévő általános helyzetből tudok kiindulni. A „jobbágy” szó alatt kezdetben az előkelő származást értették, de már a későbbi Árpád-házi királyok alatt annak nyomára akadunk, hogy a kifejezést nemcsak kizárólag a főurakra, hanem a várkatonákra, a várak fegyveres őrizőire is alkalmazták.

A XIII. század folyamán nagy társadalmi átalakulások mentek végbe, melyek során az előkelőből báró lett, a „kisebbeckből” nobiles, az alávettettek közül pedig jobbágy. A jobbágyság egységes társadalmi réteggé vált. A jobbágyok saját tulajdonát képezte a maguk építette ház, a gazdálkodáshoz szükséges munkaeszközök és az állatállomány, de az általuk művelt állandó földterületeknek csak használói voltak, hiszen a föld tulajdonjoga a földesurat illette, aki ezért cserébe különböző szolgáltatásokat követelt tőlük. A földesúri terheknek három fő formája volt: pénzjáradék, terményjáradék és munkajáradék. A pénzdót (cenzus) földbér címén fizette a jobbágy. A jobbágy akkor is pénzt fizetett a földesúrnak, ha az mentesítette őt bizonyos szolgáltatások alól. A majorsági gazdálkodás idején a parasztok 1–2 forintos „füstpénzt” fizettek a földesúrnak. A munka- és terményjáradékhoz viszonyítva a földesúri pénzjáradék nem volt olyan súlyos teher, az állami és megyei pénzdónak pedig messze mögötte maradt. A munkát a jobbágy a földesúr allódiumán teljesítette, ő végezte el a földesúr birtokán kora tavasztól ősziig az összes gazdasági munkát. A földesúri követelések vidékről vidékre változóak voltak, különböző súllyal és különböző formában nehezedtek a jobbágyságra az idők folyamán. Számos alkalommal ingyenmunkát végeztek a jobbágyokkal, mindenféle ajándékokat követeltek tőlük. A XVIII. század második felében a ma-

jorgazdaságok általánossá válásával megnövekedtek a robotterhek. A parasztságra nehezedő terhek növelték a jobbágyság vagyoni tagozódását. Akiknek elég föld és igaerő állt rendelkezésükre, és így egyedül is ki tudták használni a megnövekedett értékesítési lehetőségeket, módos gazdákká váltak. Velük szemben megnőtt a föld nélküli vagy kevés földdel rendelkező zsellérek száma.

1766. december 29-én Mária Terézia elrendelte az egységes urbárium bevezetését Zala, Vas, Sopron, Somogy Tolna és Baranya megyében. A rendeletet 1767. január 23-án ismertették ezekkel a megyékkel, majd az ország többi vármegyéjében is elkezdődtek a rendezési munkálatok, amelyeket 1774-ben fejeztek be. Az úrbérrendezés 43 megyében, kb. 6500 helységben történt meg. A rendezésre kijelölt bizottság a megyék összes helységét végigjárva felmérést készített a parasztság helyzetéről, a környezeti adottságokról, a birtokok, legelők méreteiről. Megvizsgálták a jobbágyság adózási szokásait a különböző településeken.

A vizsgált település parasztságának XVIII. századi helyzetéről Mária Terézia kilenc kérdőpontos vizsgálatából értesülünk. A felmérés alapján kiderül, hogy Korláthelmecnek sosem volt urbárium, sem pedig contractusa. Ez alapvetően az egész térségre jellemző volt, a környező falvak egyikének sem volt urbárium. A Dubrókán készített összeírásban például ez olvasható: „*Semi Urbáriumok nintsen nemis halottak a' felől semmit*”. Kisgejőcben hasonlóan írnak erről: „*Ezen Helységnek Urbárioma nintsen, hírét sem halották*”.

Korláthelmecen tehát régi szokás szerint úrdolga³ztak többnyire gyalog, néha marhával. Az úrdolga hossza minden földbirtokosnál változó volt. Egyes földesurak jobbágycái az év harmad részét töltötték úrdolgával: „*Azon bévett szokás szerint Gróf Berényi Gábor Emberei, Esztendőnek valami harmad részit úrdolgában el töltik ollykor Marhával, jobbára gyalog. Gróf Barkóczy János ő Excellentiája Jobbágyának úrdolga Esztendőnek harmad része ollykor Marhával, jobbára gyalog. Balogh Adam Uram Emberei, harmad részit az Esztendőnek töltik az úrdolgában, jobbára gyalog, ollykor marhával*”. Mások jobbágyai 1–2

³ Napi munka, melyet a jobbágy földesurának javára gyalog vagy szekérrel végezni köteles volt

havi munkával tartoztak földesuruknak: „*Rhédey László Uram Jobbágysai egész Esztendőt által két Hónapot dolgoztak az Uraknak hol gyalog, hol Marhával. A Kovács András Emberének az Úr dolga, csak egy Hónapot tézzen gyalog*”. Volt olyan földbirtokos is, aki egy évben mindössze kétheti munkát követelt a jobbágyaitól: „*A Nagy János Uram Jobbágysa alig két héti Úr dolgát tézzen egész Esztendőt által, de tsak gyalog*”. A korláthelmecek többnyire gyalog dolgoztak, olykor két vonó marhával. A robotra való út és a visszajövetel ideje beszámolódt a napi számhoz, kivételt ez alól csak Rhédey László és Balogh Ádám emberei képeztek.

A felmérés foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy adtak-e a földesúrnak kilencedet, valamint ezen kívül mit szoktak a jobbágyok évente adni az uraságnak. A kilenced a földesúrnak a jobbágyaitól járó, az egyházi tizeddel (decima vagy dézsma) azonos mértékű 10 százalékos adó volt. Eszerint a jobbágyok a gabona- és bortermésük 1/10 részét a földesúrnak voltak kötelesek beszolgáltatni. A későbbiekben pénzben fizették. A kilenced kötelező szedését I. Lajos király írta elő 1351-ben, behajtása azonban nem vált általánossá. Sok helyen nem is hallottak erről az adónemről, s Mária Terézia urbáriumából kiderül, hogy Korláthelmecek lakosai sem adtak a termésemből a földesúrnak kilencedet, ahogyan tizedet és királyi dézsmát sem fizettek. „*Egyéb aránt:a' Gróf Barkóczy János ő Excellea Embere az Úr dolgán felül 2. Rftot, 39. kr, fél pozsonyi mérő zabot, két Tsirkét, és 10 Tojást ad esztendőnként az Uraságnak. A Balogh Adam Uram Emberei egy egy Sákot tartoznak adni. A Rhédey Uram Jobbágysai fonnak ollykor, ha nem, á fonást 24 Kr fel váltják*”.

A korláthelmecek lakosok többnyire sem adót, sem ajándékot nem tartoztak adni az uraságnak. A környező falvakban szintén nem volt jellemző a kilenced fizetése, ellenben néhol fizették a királyi dézsmát pénzben. A felmérésből megtudhatjuk azt is, hogy a helység lakosai mindannyian örökös jobbágysai voltak az itteni uraságnak.

Az örökös jobbágy legismertebb jellemvonása a szabad költözési jog hiánya, amely a XVI. század elejétől egy évszázad alatt fokozatosan

teljesedett ki, emellett a korábbinál szorosabb személyi függés a földesúrtól. Ebből a szoros személyi függésből a jobbágy nem törhetett ki, a földesúr eladhatta, eladományozhatta, zálogba vethette örökös jobbágyságait. A költözési szabadság megvonásának okai a munkaerőhiányban kereshetők, a munkaerő megkötéséhez szükség volt a gazdaságon kívüli kényszer eddigénél kiterjedtebb alkalmazására, a jobbágyság „röghözkötésére”. A munkaerőhiány adódhatott a lakosság megritkulásából, egyenlőtlen eloszlásából, illetve az eltartásra szoruló uralkodó osztály számának megnövekedéséből.

A Mária Terézia által elrendelt urbáriumhoz tartozó, Helmeccen készített kérdőív Kozma István bíró, valamint Dancs János, Hogyko Jaczko és Dancs Pál keze vonásával van ellátva. Az urbárium nyomtatott változatban jelent meg, a falura vonatkozó adatokat pedig kézzel írták be. Az urbárium szerint egy egész jobbágy házhelyhez kell hogy adassék 20 hold szántóföld és 12 kaszálóra való rét, mivel évente egyszer kaszáltatik.

A jobbágyok szolgálatáról meghatározzák, hogy minden egész telkes jobbágy köteles a maga földesurának minden héten egy napot (beleszámolva a munkára való menetelést és visszajövetelt, valamint az etetés/itálás idejét) dolgozni két marhával, saját szekérével, szántáskor pedig négy marhával és saját boronájával, ekéjével. A továbbiakban a következőket olvashatjuk: *„hogy, ha pedig valamelly, Jobbágy négy ígás marhának fogyatkozása miatt, meg irt mód szerint a Szántást meg nem tehetné, az ollyatén Jobbágy másval öszve fogván, egy Napi Szántást két napi munkával végezzen, mindazonáltal ezen terhes munkát minden szántáskor tsak egyszer tartozzék meg tenni. Ha pedig négy marha mellé egy személy elegendő nem volna, akkoron az jobbágy egyet ugyan ollyast, amelly minden munkára alkalmas legyen, másikat pedig tsak Marha hajtásra valót tartozzék adni, ezen két személy mindazon által különös kezi munkára ne forditathassék”*.

Az urbáriumhoz csatolt úrbéri tabellákban rögzítették a falura jellemző adatokat: a földbirtokosok nevét, a telkes jobbágyok neveit, a telek nagyságát, a belső telek méretét, a szántó, kaszáló, rét nagyságát,

a robot mennyiségét, szintén a telek nagyságához mérten, a jobbágyok és zsellérek évi füstpéNZ mértékét.

Az 1/4 telkes jobbágyoknak a tabellák szerint 13 napot kellett ígás állattal dolgozniuk a földesúr földjén, vagy pedig 26 napig gyalog, s emellett be kellett fizetniük 1 forint földbért, 1/4 icce kifőzött vaját, fél kappant, fél csirkét, 3 tojást, valamint 1/4 öl tűzre való fát és másfél font len- vagy kenderfonást kellett adniuk. Az 1/8 telkes helmeCI jobbágyokra kiszabott robot mennyisége 6 és fél nap marhával, vagy pedig 13 nap kézi szolgálat, ezen kívül nekik is adniuk kellett 1 forint földbért valamint 1/8 icce kifőzött vaját, 1/4 kappant, 1/4 csirkét, másfél tojást, 1/8 öl tűzre való fát, és 3/4 font len- vagy kenderfonást.

A Mária Terézia által elrendelt urbáriumban a falu paraszti népessége között találunk telkes jobbágyot és zsellért is. A falu úrbéres népessége összesen 19 jobbágyból, 1 házas és 2 házatlan zsellérből állt, megjegyzendő azonban, hogy az úrbérlista csak a családfőt jegyezte fel, így az összlakosság jóval nagyobb lehetett. Ők tíz földbirtokosnak voltak a szolgálatában. A legtöbb jobbágya Gr. Berényi Gábornak volt, az ő neve alatt a következő jobbágyok szerepelnek: Dancs János (1/8 telek), Ifj. Dancso Pál (2/8 telek), Frebisovszki László (1/8 telek), Fazékas András (1/4 telek), Danc István (1/8 telek), Danc Pál (1/8 telek), Nagy Ferencz (1/8 telek). Bedics László jobbágyai: Hogyka Jaczko (1/4 telek), Hogyka Fedor (1/4 telek), Hogyka Pál (1/8 telek), valamint volt még egy házas zsellére, Hogyka Mihály. Balogh Ádám jobbágyai Kozma András, Kozma István és Kozma János mind 1/8 telekkel. Gr. Barkóczy János jobbágya Biro János (1/8 telek), házatlan zsellére pedig Misák András. A következő földesurak pedig egy-egy jobbággal rendelkeztek: Nagy János jobbágya Lengyel János, Kovács András jobbágya Paszonecz Fedor, Tahy József jobbágya Szabó István, Mezeránszky György jobbágya Santa János, Karner György jobbágya pedig Bengiti János – mindannyian 1/8 telkesek. Kolláth István mindössze egyetlen házatlan zsellérral rendelkezett Biró Pál személyében.

Az úrbérrendezést Mária Terézia legnagyobb alkotásának tekintették. Az úrbéres viszonyt egészében ellenőrzés alá vonta, viszont az

egész országban egy kaptafára igyekezett húzni a parasztság életfeltételeit. Ami bizonyos országrészeken enyhülésnek számított, az máshol a terhek megnövekedését jelentette. Korláthelmeceken az urbáriumnak meg kellett könnyítenie a jobbágyok életét, ugyanis azelőtt több hónapot is kellett úrdolgozniuk, Mária Terézia urbáriumára viszont a telek nagyságának megfelelően évi tizenhárom, huszonhat, esetleg heti 1 napra csökkentette a robot mennyiségét, bár arról, hogy a valóságban ez mennyire teljesült, sajnos nincsenek adataink.

1848-ban a forradalmi események hatására a pozsonyi országgyűlés eltörölte az örökös jobbágyságot, és a volt jobbágy tulajdonába adta az úrbéresként birtokolt telki állományt. A földesurak kármentesítését az államkincstár terhére rendelték el. A rendelkezés azonban nyitva hagyott számos problémát. A majorsági birtokon lakó, gazdálkodó jobbágyok, zsellérek kimaradtak a jobbágyfelszabadításból, vagy csak nagyon kedvezőtlen feltételek mellett vonatkozott rájuk, mivel ők magánjogi viszonyban álltak a földesúrral. Az 1853. évi császári pátens szabályozta a nyitva maradt kérdéseket. A maradványföldek megváltásának terhére az 1853. évi pátens a parasztságra hárította. A majorsági zsellérek által művelt földek sorsát a földesúr döntésére bízta. Mind a parasztok, mind a fölbirtokosok sorából sokan fordultak panasszal az úrbéri törvényszékhez. A torzsalkodások a parasztok és nemesek közt sokáig elhúzódtak. Az 1856-ban kezdődő tagosítási per még 1862-ben is zajlott. Kende László és István az úri szolgálmányok behajtása miatt perlekedett a zselléreivel. A zsellérek tartozása miatt lakóházaikat vették foglalás alá, majd árverésre bocsátották vagyontárgyaikat. Gromadovics Pál és Katona Jánosné ellenében azonban nem sikerült ennek végrehajtása, mivel az első árverésnél senki nem jelentkezett a lezárolt tárgyak megvételére. A másodszori árverés ellen a szóban forgó zsellérek felfolyamodást nyújtottak be. A per hosszan elhúzódott, amiért a földesurak meg is vádolták a főispánt az eljárás halogatásával, valamint amiatt is, hogy ő visszatartóztatta a tartozás behajtását. A következő sorok Kende László és István a korlátnokokhoz⁴ intézett panaszleveléből valók:

⁴ Korlátnok = kancellár

„Elkeseredett szívvel kénytetünk a főméltóságú korbátnokság előtt panasz-kép előadni mikép gyakoroltatik hung megyében az igazságkiszolgáltatás mennyire nyomatik itten a magyarság - a különben is sújtott szegény nemesség és kegyeltetik az érdemen felül jutalmazott volt jobbágyság-parasztság a birtokosság sérelmével(...). A szerednyei járás szolgabírája ezzel kapcsolatban kifejti abbéli véleményét, hogy a panasz oka nem annyira az ügy késleltetése, mint inkább az, hogy rossz színben tüntessék fel őt és a főispánt: (...) panaszok benyújtás napjáig több mint három hó folyt le s panaszkodók semmi törvényes lépést nem tevének, innét is kiderül mikép nem az ügy késleltetése hanem a vádaskodás a kitézett iránypont kiváltképen pedig Kende Lászlónál kinek ez oly eleme mint halnak a víz és madárnak a levegő ski mióta az alispánságtól elmozdítatot csak a megyei kormány s tisztviselői elleni vádak szerkesztésén töri fejét”.

A perben 1866-ban végül Kende István és László javára döntöttek. Erről az alszolgabíró jelentéséből értesülünk, amelyben kifejti, hogy az ügy befejezése sokáig késlekedett, mivel az ügyiratok a szolgabíró által tévedésből a megyei törvényszékhez, majd a királyi ítélőtáblához küldettek fel. A továbbiakban az idézett döntést olvashatjuk: *„(...) a szerednyei járás Szbírája Kende István, és László folyamodványának kiküldése mellett Személyes felelősség terhe alatt oda utasított, miszerint a hátralékban lévő zsellérek ellen az elmarasztalási összegek erejéig a végrehajtás újolagos árverés útján haladéktalanul foganatosítba vegye, s a kielégítés megtörténtét f. év Február 15-kéig tudomásra juttassa”.* A Kendék tehát több évi huzavona után végül megnyerték a pert.

Demográfiai adatok

Csíkvári Antal néprajzkutató *Ungvár és Ung vármegye* című művében foglalkozik Korláthelmeccel is. Kifejti, hogy az 1567 évi adólajstrom szerint Korláth László, Korláth Farkas, Korláth Gáspár és Besenyei Gergely fél-fél porta ura volt ekkor. Ugyancsak az ő monográfiájában olvasható, hogy 1600-ban a település lakott része 7 házból állt. A

XVIII. században és azt megelőzően a népesség különböző rétegeit az uralkodók elsősorban adózási és katonai célokból írták össze. Később a birodalom kormányzásának megkönnyítése, illetve nagy horderejű gazdaságpolitikai, majd katonai célok megvalósítása érdekében fontosabbá vált a társadalom nem, kor, foglalkozás szerinti összetételének, a népesség számában bekövetkezett változásoknak az ismerete.

Az első teljes körű magyarországi népszámlálást II. József rendeletére 1784 és 1787 között hajtották végre. A népszámlálás rangra és rendre való tekintet nélkül történt, míg az azelőtti népszámlálásokban csak az adóköteles nem-nemeseket vették fel. A népszámlálás során összeírták a községek, házak és háztartások számát, megállapították a jogi és tényleges népesség nagyságát, annak vallási, nemi megoszlását stb.

A későbbi, XIX. században készült népszámlálások adatgyűjtési területei közül az iskolai képzettség, a vagyoni helyzet, az anyanyelv kivételével tehát az első népszámlálás kérdőívén úgyszólván minden kérdésre választ adtak, bár ennek az alapanyagnak csak egy részét dolgozták fel a katonai szempontokhoz igazodó csoportosítás szerint. A XIX. és XX. században elvégzett népszámlálások pontosságát csak amiatt nem éri el, hogy – bár az egész országban egy időpontban rendelték el a kezdetét – végrehajtása során nem valósították meg az adatgyűjtés tényleges egyidejűségét. II. József népszámlálása alapján Korláthelmecen 1787-ben 56 ház volt és 60 család, ebből 59 keresztény. A jogi népesség száma 337 fő volt, ketten azonban távol voltak, így a tényleges népesség 335 főben állapítható meg. Mivel egy néhány évvel későbbi adat szerint 1798-ban a Korláthelmeci Református Egyház 301 lelket számlált, megállapítható, hogy a lakosság túlnyomó többsége református volt.

A férfiak száma 173, a nőké 160. A nőtlen férfiak száma a II. József által elrendelt népszámlálás alapján 113 volt, a nős férfiaké pedig 60. A férfiak közül 51 volt nemes, 29 paraszt, 25 polgár és paraszt örököse, 16 zsellér, 11 egyéb. A gyerekek száma 41, ebből 31 1–12 éves, 10 pedig 13–17 év közötti. A családok nagysága átlagban 5,6 főt tett ki, a családonkénti házas férfiak száma 1, a zsellérek, parasztok aránya 0,6. A

házkénti családok száma 1,1 volt, tehát előfordult, hogy két család élt egy házban. Ez azt jelenti, hogy előfordult, hogy a házaspár nem volt saját házuk, külön háztartásuk, hanem a szüleikkel éltek egy fedél alatt. 1 zsidó család élt ekkoriban Korláthelmecen, ami 4 tagot számlált, 1 férfi és 3 nő.

A következő évekből nem találtam adatokat egészen 1869-ig. Mivel a népszámlálásokban pár évre visszamenőleg is szokás volt írni a népességet, így az 1900-as népszámlálásban 1869-es adatot is találhatunk, amely szerint a település lakossága ekkor 848 fő volt. 1869-től a népszámlálások rendszeresebbé váltak, általában tíz évenként hajtották végre azokat.

Az 1881-ben készített népszámlálás alapján a házak száma Korláthelmecen 161 volt, tehát csaknem száz év alatt százal több ház volt már a településen, a népesség száma pedig ugyanezen idő alatt több mint duplájára emelkedett. Az 1881-es népszámlálásban az anyanyelv és hitfelekezet szerinti megoszlást, valamint az olvasni tudás szintjét is felmérték. A lakosság száma az 1869-es népszámláláshoz viszonyítva jelentősen lecsökkent, 1881-re már csak 762 főt tett ki. Ebben a csökkenésben többek között szerepet játszott az 1872–1873 között Északkelet-Magyarországon pusztító kolerajárvány, amely Ung vármegyében is felütötte a fejét. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint ezekben az években Ung vármegyében csaknem megtriplázódott a mortalitás.

Az 1881-es népszámlálási adatok szerint tehát a falu lakossága 762 fő, ebből a magyarok voltak túlnyomó többségben (648 fő), jelentős számmal voltak a községben rutének is (86 fő), valamint, elenyésző mennyiségben ugyan, németek (2 fő), tótok (5 fő) és egyéb külföldiek képviselői is jelen voltak. A beszélni nem tudók száma 25 volt ebben az évben, a további években erről nincs adat. Az olvasni tudó emberek a lakosság kevesebb mint felét tették ki ekkor (214 fő), ám összehasonlítva a megye többi településével, ez jó aránynak számított, voltak ugyanis olyan falvak, amelyekben hasonló nagyságú lélekszámmal sokkal kevesebb volt az olvasni tudók aránya. Ez elsősorban a rutén többségű falvakban figyelhető meg. A szomszédos Oroszkomoróc 742

fős lakosságából például mindössze 38-an tudtak olvasni, Valkájában 614 főből 58 volt az olvasni tudók száma.

A hitfelekezet szerinti megoszlást tekintve is nagy változás történt az 1787-es népszámlálás óta, ugyanis itt már nagy számban jelen vannak a római és görögkatolikusok is. A római katolikusok száma 138 fő, a görögkatolikusok 216-an voltak. Kölcsei Kende István 1841-ben építtetett római katolikus templomot a településen. Ezt a templomot azonban a szovjethatalom idejében bezárták és lerombolták, az újraépült templomban pedig semmilyen régi irat nem található, így a Korláthelmeci Római Katolikus Egyházzal kapcsolatban nem sikerült forrásokat találnom. Munkám későbbi fejezetében emiatt csak a református egyház helyzetét fogom bemutatni. A protestánsok közül az 1881-es népszámlálásban 326 fő a helvét irányzat híve volt, 1 pedig ágostai. Ebben az időszakban izraeliták is szép számban találhatók már a településen, összesen 81 fő.

Az 1891 népszámlálás nem mutat nagy változást a 10 évvel azelőttihez képest. A falu lakossága 765 fő, a magyarság változatlan számú, a németek viszont 24 főre gyarapodtak. A rutének száma ugyancsak nőtt egy keveset, 86-ról 93-ra. A vallási megoszlást illetően nagyobb arányban a katolikusok voltak, ez 147 római és 259 görögkatolikus jelent. A protestánsok száma azonban csökkent, 293 fő evangélikusként van bejegyezve, 2 pedig ágostai hitvallású.

Az 1891-es népszámlálás során a településen nem jegyezték fel se tótokat, se más külföldieket, illetve nem jegyezték fel külön az olvasni tudók számát sem.

Az 1900-as népszámlálás adatai szerint a polgári lakosság 786 főt tett ki, ebből azonban 75 távol volt. A nemek aránya a következő: 384 férfi, 402 nő. A kor szerinti megoszlás: 6 évnél fiatalabb – 159, 6–11 éves – 136, 12–14 éves – 61, 15–19 éves – 52, 20–39 éves – 184, 40–59 éves – 139, 60 évnél idősebb – 55. A családi állapotot tekintve: nőtlen/hajadon – 441 fő, házas – 295, özvegy – 50, elvált nincs feljegyezve. Nemzetiségét illetően 763 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek, a magyarul beszélni tudók száma viszont 768 volt.

Ezen kívül 20 rutén volt a faluban, 2 tót, 1 fő található az „egyéb” elnevezésű mezőben.

A római katolikusok száma 154 fő, görögkatolikus 281 volt a faluban, evangélikus református 286, izraelita pedig 65. Írni és olvasni 364-en tudtak ekkor.

Fel van jegyezve a lakóházak építési anyaga is, a 152 házból 122 fából vagy más anyagból épült, 22 vályogház volt és 1 sár vagy vályogház kő- vagy téglalappal. A leggyakoribb a nád- vagy zsúpfedeles tető volt, ilyenből 118-at számoltak. Zsindely- vagy deszkatetővel mindössze 34 ház rendelkezett.

Az 1910-es adatok a népesség számának növekedéséről tesznek tanúbizonyságot. Ebben az évben ugyanis már 882 főt számlált a lakosság, ami csaknem százszal több, mint a tíz évvel azelőtti népszámláláson. Az összlakosságból viszont elég sokan, 214-en tartózkodtak külföldön. Többségben a nők voltak, ez 452 főt jelent, a férfilakosság 430 főt tett ki. A korcsoport szerinti megoszlás a következőképp nézett ki: 6 évnél fiatalabb – 167, 6–11 éves – 122, 12–14 éves – 73, 15–19 éves – 105, 20–39 éves – 185, 40–59 éves – 158, 60 évnél idősebb – 72. Ami a családi állapotukat illeti, a következő adatok szerepelnek 516 – nőtlen, 299 – házaspár, özvegy – 66 és 1 törvényesen elvált.

Anyanyelvi szempontból a település tisztán magyarnak tekinthető, lakosságának 97%-a magyar (861 fő), a maradék 3%-ot a ruszinok teszik ki (21 fő). Más nemzetiséghez tartozók nincsenek feljegyezve. Magyarul beszélni 872 fő tudott. A vallási megoszlásban a görögkatolikusok vannak többségben (357 fő), létszámban ezután következik a református (284 fő), a római katolikus (158), majd az izraeliták (83 fő). Egy 1921. évi forrásból ismert, hogy ebben az évben már volt zsinagógájuk a faluban, valószínűsíthető, hogy már az 1910-es években is állt. Tudjuk azt is, hogy ebben az időben már római katolikus iskola is működött, többet azonban nem árulnak el a források. 1910-ben az írni és olvasni tudók száma 381 fő volt.

A lakóházak száma 195, tehát 10 év alatt több mint 40 ház épült. A legtöbb ház – 132 – fából vagy más anyagból épült, 50 kő- vagy téglalapú vályog- vagy sárból épült ház volt, és 13 ház épült kőből vagy téglából. 121 háznak volt nád- vagy zsúpfedele, 59 ház zsindely- vagy deszkatetővel rendelkezett és 15 cserép-, pala- vagy bádogtetővel.

A különböző évek népszámlálásának fontosabb adatait az alábbi táblázatban foglaltam össze.

Népszámlálási adatok Koraláthelmecen 1787 és 1910 között

A népszámlálások adatai Koraláthelmecen											
év	Házak száma	Népesség	Anyanyelv szerint				Hitfelekezet szerint				
			Magyar	Rutén	Egyéb	Beszélni nem tudó	Katolikus		Evangélikus		Izraelita
							Római	Görög	Hébet	Ágotai	
1787	56	337	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1869	-	848	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1881	161	762	648	86	8	25	138	216	326	1	81
1891	154	765	648	93	24	-	147	259	293	2	64
1900	152	786	763	20	3	-	154	281	286		65
1910	195	882	861	21	-	-	158	357	284		83

(Saját szerkesztésű táblázat a KSH adatai alapján)

Amint tehát az összegző táblázatban is látható, a lakosság száma 1869 és 1881 között eléggé lecsökkent, ezután viszont növekvő irányt vett fel. A házak száma ugyancsak növekedett. Anyanyelvét tekintve a település ekkor még döntő többségben magyar volt. Az évek során a római és görögkatolikusok száma fokozatosan növekedett, ezzel szemben a reformátusok egyre kevesebben voltak.

A község gazdasági helyzete

A korai középkortól az újkorig a gazdaság meghatározó alapja a termőföld, illetve annak nagysága volt.

A település gazdasági helyzetéről elsősorban a Mária Terézia által elrendelt 9 pontos felmérésből értesülünk. A 9 pontos kérdőívből kiderül, hogy a településen „*Legelő helyek, mind vonyó, mind heverő, s felnevelő Marhájoknak, a' Mezőségen kívül az Erdőkben vagyon. Marha itatásra való vize bőséges. Mind tüzi, mind Épületnek való fája közel bőven vagyon*”. Megemlítik továbbá, hogy kenderáztató vizek, illetve vízi malmok is mind a helységben, mind szomszéd helységben is vannak. A malomnak napjainkra már romjai sem maradtak meg. Egykori helyét egy XVIII. századi térkép mutatja meg, ez alapján a református templommal egy vonalban, a település lakott részétől mintegy fél kilométerre nyugatra terült el, a Stripó egyik elágazásánál. A malom még a Habsburg Birodalom harmadik katonai felmérésén (1869–1887) is látható, itt *Éget* malom névvel van feltüntetve, valószínűleg azért mert leégett. Más információk egyelőre nem kerültek elő róla, nem tudjuk meddig üzemelt.

„*Veteményes, és Gyümölcös Kertjek némellyeknek valami kevés Szükségekre vagyon*” – olvasható az úrbéri összeírásokban. Az eladandó javakat Korláthelmecc lakosai Ungváron adták el. Olykor a Tiszántúlra átjártak aratásra és cséplésre. A helység kárai között a Mária Terézia úrbéri tabellákban megemlítik, hogy a falu szántóföldje igen sovány, gyakori trágyázással is alig termi meg a gabonát, rétjeit csaknem évente sújtja az árvíz, ezért a füve kákás, iszapos, alkalmatlan a marha hízalására, sarjút sohasem kaszálhatnak.

Az urbáriumból az is kiderül, hogy hány hold szántóföldje és rétje van egy egész telkes gazdának illetve, hogy milyen annak a földnek a minősége. „*A ki leg jobb Gazdának tartatik 10. középszerű 6. a leg tsekélyebb 1. Posonyi Mérőt á két Mezőre el vethet. Rétye pediglen kinek 4. kinek 2. kinek egy Kaszásra vagyon. Sarjút azonban soha sem kaszálhatnak*”. Ehhez viszonyítási alapul hozzá szeretném tenni, hogy

a környékbeli falvakban 6–12 pozsonyi mérőt vethettek el a módosabb gazdák, a réjük pedig legfeljebb 9 kaszásra való volt. Az összeírás szerint Korláthelmeceen 6 puszta telek volt az urbárium elkészítésének idejében. A hatból két puszta telek gróf Berényi Gáboré volt, ezek egyikén emlékeznek a lakosok házra és gazdára (aki azonban már régen meghalt), a másikon viszont nem említenek se házat, se gazdát. Egy másik puszta telek bizonyos Bakicsnéhez tartozott, akinek a gazdája már 13 éve meghalt. Keszy Pál árváinak puszta telkén az összeírás szerint soha nem volt se ház, se gazda, ezeket a puszta földeket a földesurak bérbé szokták adni. Egy másik puszta telek Bíró Pálé, amelyet Pap Ferencznétől váltott ki, valamint Rhédey Lászlónak is volt egy puszta telke, amelyen sohasem volt gazda.

Vályi András földrajztudós a XVIII. század végén így írt a faluról: „*Magyar falu Ungvár Várm. földes Urai több Urak, lakosai katolikusok, és reformátusok, fekszik Ungvárhoz más fél mértföldnyire, Kis Rátnak filiája, határja jó, réttye elég, fája, legelője elég van*”. A település gazdaságában fontos szerepet játszott az erdő, ugyanis az sokféle módon hasznára lehetett a lakosságnak. Magyarország területének 25,5%-át a XIX. század végén erdő borította. Az erdő a parasztok mindennapi életét végigkísérte. Az erdős határu falvakban élelmezési nyersanyagokat biztosított, összegyűjthették a természetes növénytakaró termését, jellemző volt a vadfogás és a vadászat, tüzelőhöz is az erdőből jutottak, valamint gombászhattak is az erdőkben. Az erdei legelőkön, tisztásokon legeltették az állatokat, a sanyarú időkben komoly szerepe volt az állatok táplálásában a lombtakarmánynak is.

Mária Terézia urbáriumában olvasható: „*Az Uraság Erdeiben a Mak terem, mind eddig minden fizetés nélkül, és Dézsma nélkül makoltaták a Sertéseket*”. Az erdők irtása révén növelhették a szántóföldek területét is. Míg bőven rendelkezésre állt erdő, addig szabad erdőhasználat volt érvényben, azonban, ha a korlátlan favágás és legeltetés az erdő elsatnyulásához, pusztulásához vezetett, a felújítandó erdőrészt tilalom alá vették. Magyarországon az erdészeti jogi alapjait az 1879. évi XXXI. törvénycikk vetette meg. Ez annak idején európai értelemben is kiváló alkotás volt.

A törvény meggátolta a néhol már eltúlzott mértékű erdőirtásokat, korlátozta a mértéktelen fakitermelést, kiépítette az erdőrendészet hatósági szervezetét és biztosította a védelmi rendeltetésű erdők fenntartását. Az erdő gondját a falvakban egy-egy személy képviselte a község vezetésén belül, ezt a személyt sok helyen erdőbírónak nevezték. Az erdőbíró engedélye nélkül a közös erdőből egyik uraság emberei sem hordhattak fát.

A magyar királyi földművelésügyi miniszter 1892. évi 34257. számú ideiglenes gazdasági határozatai alapján a Korláthelmeci Református Egyház 1,8 kataszteri hold⁵ főhasználatú erdővel rendelkezett. Azonban mindennemű fahasználat és mellékhasználat, azaz legeltetés, makkolgatás szigorúan tilos volt, ugyanis a legelő marha kárt tehetett a fiatal fákban vagy a talajban. Ugyanebben a határozatban elrendelték, hogy az erdőbirtok kihasznált területét 1 év alatt kocsányos tölgyvel és kőrrissel telepítsék be, az erdők határait pedig határdombokkal vagy más tartós jelekkel jelöljék ki.

A földművelésügyi miniszter rendelete egyúttal felhívta az erdészeti bizottság figyelmét arra, hogy az ideiglenes gazdasági tervek életbe léptetése iránt azonnal intézkedjen, és örködjön azok pontos betartása felett, valamint figyelmeztesse az erdőbirtokosokat, hogy az ideiglenes gazdasági tervtől való bármely önkényszerű eltérés, mint erdőrendészeti áthágás, törvényszerűleg fog büntettetni.

Mivel Korláthelmec egy kis hegy lábánál fekszik, mindig is bortermelő vidék volt. A korláthelmeci hegyen hangulatos pincesorot alakítottak ki egykor, mely pincék még napjainkra is megmaradtak, bár némelyikük már eléggé elhanyagolt állapotban van. Mária Terézia urbáriumából megtudhatjuk, hogy „*Mind az ide való, mind a szomszéd helységbeli Szőlőknek kapálásából pénzhetnek az idevalók*”. Az urbárium meghatározta a borkimérés jogát is. Megengedte a jobbágyoknak, hogy Szent Mihály naptól (szeptember 29.) Szent György napig (április 23.) árulhassák a bort. Ezzel szemben például Antalócon, Dubrókán és Minajon csak karácsonyig lehetett. A továbbiakban megfogalmazzák: „*Kaszáláskor, Aratáskor, avagy Szőlő miveléskor akár kézi akár Marhás szolgálatot*

⁵ Földterület mérésére használt régi mértékegység. 1 kataszteri hold = 5754,64 m² = 0,575464 hektár

duplán veheti az földes Uraság Joobágyaitól, úgi mind azon-által, hogy e' béli duplán vett Szolgálatok az többi Hetekben számláltassanak”.

A fellelt forrásokból kiderül, hogy a XIX. században a Korláthelemeci Református Egyház működtetett egy kocsmát. A ma embere számára ez kissé meglepőnek tűnhet, az általam kutatott korszakban azonban a falvakban és mezővárosokban a templomok és a kocsmák még szorosan kapcsolódtak. Már történelmünk korábbi századaiban is a királyi és érseki városok katedrálisainak alagsorába, pincéibe sorra beépültek a kocsmák. A szőlőtermelő helyeken – mint amilyen Korláthelmece is – évszázadokon keresztül rendkívül fontos feladatuk volt: a szőlősgazdáktól beszedett dézsmaborokat az egyházi vagy világi földesurak a kocsmában jó pénzért el tudták adni, s a templomi kiadásokat részben ebből a pénzből tudták finanszírozni. Eddig csupán egy 1802-es évi kocsmái naplót és egy 1803–1804-es keltezésű kocsmái adósságokról szóló kimutatást sikerült találnom, amelyek a Korláthelmecei Református Egyház kocsmájának meglétére utalnak. A kocsmá épületére vonatkozó feljegyzést egyelőre nem találtam, ahogy nincsenek adataim arról sem, hogy egyáltalán mettől meddig állt fenn. Mindazonáltal nem ritka eset, hogy a tárolóhelyek, pincék, csapszékek nőttek ki magukat kocsmává, így nem kizárt, hogy a korláthelmecei kocsmá színteréül is az egyik borospince szolgált.

Az 1900-as évektől már a népszámlálási adatok is egyre pontosabbak, egyre több dologra kitérnek, így foglalkozás szerint is csoportosítva vannak a lakosok. A népesség gazdasági aktivitásának fontos jelentősége van mind társadalmi, mind gazdasági szempontból, mivel ez alapozza meg a népesség abszolút többsége számára a rendszeres jövedelemszerzés lehetőségét, az életszínvonalat, megfelelő életkörülményeket, ettől függ a keresők és eltartottak aránya, ami nagyban befolyásolja a megszerzett jövedelmek felhasználását. A gazdasági aktivitás a munkaképes korú népesség számától, valamint a munkaerő-kereslet alakulásától függ. A korabeli népszámlálásokban még nem gazdasági aktivitásról, hanem keresőkről és eltartottakról adtak számot. A keresők – akiknek van keresetük, jövedelmük, megélhetési forrásuk.

Eltartott az, akinek nincs keresete, tehát az előbbieket kereset nélküli hozzátartozója vagy egyéb kereset nélkül álló személy.

Az alább megtekinthető táblázatban összefoglaltam az 1900-as és 1910-es népszámlálás vonatkozó adatait.

Korláthelmece lakosságának szociális összetétele 1900–1910 között

A KORLÁTHELMECI LAKOSSÁG FOGLALKOZÁS SZERINTI MEGOSZLÁSA A XX. SZÁZAD ELEJÉN																					
Év	Mezőgazdaság és kertészet		Az őstermelés egyéb ágai		Bányászat és kohászat		Ipar		Kereskedelem és hitel		Közlekedés		Közfoglalkozás és szabadfoglalkozás		Napszámosok		Házi cselédek		Egyéb foglalkozás		Összlakosság
	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	
1900	197	463	1	3	-	-	18	56	1	2	2	1	7	9	5	11	4	-	1	5	786
1910	280	489	-	-	-	3	11	30	4	23	4	8	5	8	1	2	5	-	1	7	882

(Saját szerkesztésű táblázat a KSH adatai alapján)

Amint a táblázatból is látható, Korláthelmeceben a 786 fős népességből összesen 236 fő volt kereső és 550 eltartott. A többség, 660 fő – tehát a lakosság 84%-a – mezőgazdasággal és kertészettel foglalkozott, ebből 197 keresőként, 463 eltartottként van jelölve. Ezután leggyakrabban az ipari foglalkozás 74 fővel, ami a teljes lakosság 9%-át teszi ki. Itt szintén az eltartottak vannak többségben. A harmadik helyen a különböző munkaelemeknél alkalmazott napszámosok állnak 2%-kal.

A birtokosokból mindössze 2 embernek volt 100 kataszter holdnál nagyobb birtoka, a bérlők közül 1-nek. 43 kisbirtokos vagy bérlő volt Korláthelmeceben, 53 kisbirtokos napszámos, valamint 2 részes földműves. A mezőgazdasági cselédek száma 62 volt, ebből 21 kereső és 41 el-

tartott. Mezőgazdasági munkás összesen 139 van feljegyezve: 16 éven aluli – 4, 16 éven felül – 38, eltartott – 97. A munkások közül 14-nek volt saját lakóháza.

1910-ben a már 882 fős népességből 311 kereső és 571 eltartott. A leggyakoribb foglalkozás továbbra is a mezőgazdaság és kertészet 769 fő (87%), ebből 280 kereső, 489 eltartott. A második helyen ugyancsak megmaradt az ipar 41 fővel (4%), ebből viszont csak 11 kereső. A harmadik helyre viszont már a kereskedelem került 27 fővel (3%), itt mindössze 4 kereső egyén volt. 1910-ben már egy birtokosnak sem volt 100 kataszter hold feletti birtoka. 57 kisbirtokosnak vagy bérlőnek 10 és 100 kataszter hold közötti birtoka volt, és 79 kisbirtokosnak, bérlőnek vagy kisbirtokos napszámosnak volt 10 kataszter holdnál kisebb birtoka. A mezőgazdasági cselédek száma 49-re csökkent. A mezőgazdasági munkások között ekkor nem volt 16 év alatti, a 16 év felettiek száma – 42, eltartott pedig – 90 volt.

Össességében tehát elmondható, hogy a falu szántóföldje sovány volt, rétjeit gyakori árvizek sújtották. Jelentős megélhetési szerepe volt az erdőnek, mind az élelem- és tűzifaszerezés, mind a legeltetés szempontjából. Meghatározó volt továbbá a település gazdaságában a bortermelés.

A korláthelmeci parasztok mindannyian örökös jobbágysági voltak a földesuraknak. Az úrdolga hossza minden földbirtokosnál változó volt. Nem volt szokásban a kilenced fizetése a földesúr felé. 1848-ban a pozsonyi országgyűlés eltörölte az örökös jobbágyságot, és a volt jobbágy tulajdonába adta az úrbéresként birtokolt földet. Ez azonban nem zajlott egyszerűen, hosszú pereskedéseket vont maga után a nemesek és egykori jobbágyság között. Az 1900-as évek elején a lakosság legnagyobb része, 85–87%-a mezőgazdasággal és kertészettel foglalkozott, a többség azonban eltartottként szerepel a népszámlálási adatokban.

A lakosság száma nem növekedett egyenletesen, kissé hullámzó gyarapodás figyelhető meg. Az időszakos csökkenésekben szerepet játszhattak a kivándorlás és különböző járványok is.

III. FEJEZET

A KORLÁTHELMECI REFORMÁTUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE

Reformáció a településen, a Korláthelmeci Református Egyház temploma, parókiája és iskolája

A reformációt először olyanok fogadták be, akik képesek voltak véleményt alkotni, illetve elgondolkodni a vallásnak a kort mozgató kérdéseiről. Vidékünk területén az új hit eleinte több formában jelent meg. A katolikus hagyományok valamilyen mértékben visszaszorultak, elfogadták Luther vagy más reformátorok következtetéseit. Mindenki amellet volt, hogy az istentiszteletet a nép nyelvén tartsák, és töröljék el a papi cölibátust. Magyarországon az 1526. évi mohácsi vész után egyes vallási közösségekben nem volt erős szokásjog. A prédikátorok az evangéliummal könnyen meggyőzhették az embereket arról, hogy a középkori római egyház intézményei ellentétesek a Bibliával, de a hallgatóknak jól végig kellett ezt gondolni, mielőtt döntöttek a régitől való elszakadásról – hiszen a katolikus vallás szorosan összefonódott a történelemmel. Arra még rá lehetett venni a katolikus tömegeket, hogy megszüntessék a vallási posztokat, feloszlassák a szerzetesrendeket, de az oltár helyett egyszerű asztalt tenni, beoltani az egyházi gyertyákat, kitenni a szobrokat és más ábrázolásokat – istentelenségnek tűnt volna a szemükben.

Az új vallás hívei ritkán tudtak számot adni maguknak saját elveikről. Ezért az 1530-as évek végéig a hitújítás legfeljebb néhány olyan városban vert állandó gyökeret, amelynek tudományosan kép-

zett, tetterős papja volt. A nemzeti közlélek még átmeneti állapotban volt, rokonszenvezett az új hit némely tanaival, de nem szakított véglegesen a régivel sem. Az 1540-es évekig még a műveltebb emberek sem tudatosították igazán magukban a reformáció lényegét és jelentőségét.

Kárpátalján akkor került fontosabb szerepkörbe a protestantizmus, amikor tömegesen csatlakozni kezdtek hozzá a nagy politikai befolyással bíró főurak.

A reformáció befogadása a cuius regio, eius religio⁶ elv alapján a helyi földesúron múlt, nem pedig a parasztságon. A közösség és a földesúr „kettősén” belül az utóbbi volt az erősebb. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a hűbérurak tisztán vallási okokból álltak át a reformáció oldalára. Nem annyira a vallási okok játszottak szerepet, mint inkább a birtokaik növelése. Akadtak, akik a reformeszméket csak eszközként használták arra, hogy valamely ezzel összefüggésben kínálkozó magánérdeküket leplezzék vele.

A mai Kárpátalja területén a reformáció egyik legnagyobb támogatója Perényi Péter volt. Az ungvári reformációban kiemelkedően fontos szerepe volt a Drugeth családnak. Elsősorban Drugeth István tűnt ki e tekintetben, ugyanis ő rakta le az ungvári egyház alapjait. Kiepült egyházszervezetről azonban még nem beszélhetünk a kezdeti szakaszban, ugyanis Magyarországon a XVI. század első felében sem hitvallás, sem egyházszervezet tekintetében nem volt határozott irány. Egyes történészek szerint Ung vármegyében 1546-ban Ungváron szervezték meg az első protestáns egyházközséget, amelyben Kálmáncsehi Sánta Márton és pártfogója, Petrovics Péter játszott főszerepet. Ezt az állítást viszont ma már többen cáfolják, így például Soós Kálmán és Végh Zsuzsanna is. Kifejtik, hogy Petrovics Péter ebben az időszakban nem bírta Munkácsot, és maga Kálmáncsehi sem lehetett ekkor vidékünkön. Révész Imre szerint, ha Kálmáncsehinek volt is valamilyen szerepe Ung megye reformációjában, az inkább közvetett.

⁶ Latin – akié a föld, azé a vallás

Visszatérve a Drugethekre, a reformációt elsősorban ők is a vagyoniuk növelésére kívánták felhasználni. Személyükben egy olyan hatalmaskodó, öntörvényű nemzetségről van szó, akik szerették érvényre juttatni akarataikat minden tulajdonukban lévő birtokon. Számtalan esetben teljes tekintélyük súlyát latba vetették az új hit s vagyoniuk terjedése érdekében. Ungvárról aztán ellenállhatatlan erővel terjedt a környékbeli községekben is a protestantizmus.

Korláthelmecen a XVI. század közepén terjedt el a református vallás – birtokosai, a Korláth család segítségével. A településnek már az Árpád-korban volt kőtemploma, amelyet Mindenszentek tiszteletére neveztek el. Ez a templom a falu feletti Kishegy tetején állt. A református vallás elterjedésével a templom a református gyülekezet használatába ment át. Arról, hogy a család pontosan mikor vette fel a református vallást, és mikor vezették be a faluban a református istentiszteletet, nem maradt fenn konkrét információ, a „Liber Eclésiae” azonban 1618-ban már anyaegyházként említi a gyülekezetet, amelynek filiái még nincsenek. A XVII. század közepén egy éjjel állítólag ellopták a templom harangját. Mivel a hívek megfogyatkozása miatt Ignác az istentisztelet megszűnt, a korláthelmeciek az ignéciek harangját vették meg 100 forintért.

A gótikus stílusú templom még a XVIII. században is állt, a század végéhez közelítve viszont már egyre rosszabb állapotba került, ezért csak a nyári vasárnapokon és a sátoros ünnepeken vették igénybe. A rendszeres istentiszteletekre a lelkészlakban került sor. A templomot 1799-ben bontották le, anyagát a Kende család 4 hordó borért akarta megvenni, de az akkori egyházmegyei gondnok, Pálóczi Horváth György megmentette az egyházat attól a szegénytől, hogy ilyen olcsón adják el a szétbontott régi templom köveit, s azokat végül felhasználták az új templom építéséhez.

Az új templom építését Áprille Ignác kőműves mester vállalta el 630 rajnai forintért. A szerződésben a templom méreteit hosszanti irányban 9 ölben, szélességét pedig 4 ölben határozták meg. Az 1799. május 16-án kelt dokumentumban Ignác vállalja: „a templom

pagyimentomát⁷ tisztességesen téglával kirakni egy tisztességes katedrát fel álitani, és minden mesterségemet illető munkát körülletve elvégezni, a fent nevezett sumáért tartozom. hogy ha pedig ezen munkámba munkásaimnak vigyázatlanságaikbul valamely romlás vagy kúfalrepedés /: amit nem reménylenék /: történhetne azzal in omnem eventum tartozom felelni”. A dokumentum még kiegészült azzal, hogy Ignác 48 rajnai forint előpénzt vett fel az egyháztól. A padlás betapasztását Bujzo Petro végezte el két társával 1806 tavaszán. Az új templom építésére, új székekre az egyéb kiadásokkal együtt 1805-ig összesen 1449 rajnai forintot és 42 krajcárt költöttek.

A fundamentum letétele alkalmával tartott istentiszteleten Máté evangéliuma 16. részének 18. verséből vétetett az ige: *„Te vagy Péter, és ezen a’ Kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat”.* A fundamentumba, egy kőtáblára az alábbi szöveget metszették bele: *„ISTEN Ditsőségére építtette a’ K. és H. Helmetzi Ns Rfta Ekklézsia 1799. dik Eszt.”.* Ezzel együtt egy papírra a következő szöveget jegyezték fel: *„Az Urnak Nevében! KRISZTUS Urunk születése után, MDCCXCIX dik Esztendőben Pünköst Havának 21 dik Napján ISTEN ditsőségére építtette a K. és H. Helmetzi Ns Rfta Eklésia Feő Tisztelendő J. Öri Filep Gábor Superintendens Úr; Tisztelendő J Vály Márthon N. Ungi Sz: Társaság Seniora; és Tiszt. Kazay László Úr, helybeli Prédikator idejekben. Nzetes, és Vitézlő K. Helmetzi Korláth Sigmond Feő Curator Úr, és Kozma András V. Curator gondviselések alatt, Aprille Ignátz Úr, Kömives Mester Szorgalmatos munkálkodása által”.*

Az új tempomot már nem a régi helyére – a hegy tetejére – építették fel, hanem kicsivel lejjebb. Az építési munkálatokat 1806-ban fejezték be. Az eklészia birtokainak összeírásában a templom helyét így jelölik meg: *„A templom helye vagy az Eszaki soron a’ Parochialis Kertnek foglalatjában, annak nap-nyugoti részében, a’ Korlát, és Hupka Helmetzi Helység Eszakra fel járó Határában Szinte közepén; nap keletről a Parochiának, nap nyugotról a’ Mester résznek, délről az Ország útnak,*

⁷ Padlózat

Eszakról az elhagyatott második Temetőnek, és az Oskola Mester Kertjének szomszédságában; a' Templom Tornyostól melly kőből építettett”.

1861-ben a templomfedél és a torony felújításra szorult, a bezsin-delyezési munkálatokat Maslej Mihály végezte el. Erről tanúskodik az 1861. szeptember 8-án kiállított kötelezvény: *„Felváltam helybeli református Templom reparációját 100 – azaz száz osztrák forintér oly móddal hogy ezen fent elősorolt munkát mai naptól számítva két hónap alatt bevégezni magamat kötelezem valamint a festés is az én kötelességem leend.*

4. A fizetés három részbe fizetődik, egy rész midőn a munkához fog. 2-ik mikor a munka félbevan, a harmadik pedig a munka bevégeztével leszen kifizetendő.

5. A templomfedélhez meg kívántató zsindelet és egyéb anyagot a festéken kívül a helybeli eklézsia fedezi, – miszerint azon reparációra 500 ezer zsindelet levén kialakudva”.

A kötelezvény szerint, Maslej Mihály felhatalmazta a helmeci református eklézsia tagjait, hogy, amennyiben a meghatározott idő alatt nem fejeznék be az elvállalt munkálatokat, az ebből eredendő kárt az eklézsia megtéríttetheti rajta. 1862. július 21-én Maslej Mihály megerősítette, hogy a felújításra megállapított teljes összeget minden hiány nélkül felvette.

1863-ban a Korláthelemeci Református Egyház tagjai elcserélték a régi harangot egy újért a kisgejőci László Lajos és Egry Ferenc harangöntőkkel. Mivel azonban a korláthelmeci harang kisebb és rosszabb minőségű anyagból készült, ezért még fizetniük kellett pótlásként 12 öl követ és 126 forint 40 krajcárt, mely pótlást 1864. március 1-ig kellett elvégezniük. A szerződés szól arról is, ha esetleg az új harangot nem találnák megfelelőnek: *„(...) megjegyzendő azonban, hogy ha ne-talántán ezen átt vett harang nekünk nem tetszenék a fent irt fizetési határ napig bármikor olly meg hagyással fel mondhatunk, hogy az illetők Köteleztettek annyiba a mennyibe nekünk átt adták vissza fogadni és ugyan annyi nehézségű harangot minden pótlék nélkül önteni Kötelez-tetnek.”* – olvasható az 1863. május 25-én keltezett dokumentumban.

A paplakról egy 1805-ben keltezett birtokösszeírásban az alábbi sorokat olvashatjuk: „*A Parochiális fundus vagy on az Északi Soron a' templom megett, nap keletről Tettes Kende Mihály Úr Kohánka nevezetű kertje; nyugotrul a' Templom határozzák kertjével együtt téssen. Van rajta egy Ház két Szobára, egy Kamara, egy Istálló, Szénás ól fából*”. Ez alapján a napjainkban ismert, már romos állapotban lévő épület nem egyezik meg a forrásban említett lelkészlakkkal. A jelenleg ismert parókia előtt tehát létezett egy másik is, amelyet időközben szétszedtek. A jelenleg ismert parókia építési dátuma nem ismert, a Magyar Királyság második katonai felmérésén talán már szerepel az épülete, ez alapján – amennyiben helyes a feltételezésem – az 1841 és 1869 közötti időszakban már állt. Az sem kizárt, hogy eredetileg nem parókiaként funkcionált, hanem csak később kezdtek akként használni.

1908-ban felújításokat eszközöltek a lelkészlakon. Erről tanúskodik a Kuzsel Ferencz kőműves vállalkozóval 1908. szeptember 15-én kötött szerződés: „*Kuzsel Ferencz szerednyei vállalkozó úr kötelezi magát a korláthelmeczi ref. lelkészlakon a kőműves és festési munkákat elvégezni. u. m. Az egész épületet kívül a falakat kireparálni; az előszobát vakolni és meszelni, három szobát az ócska meszelés levakarása után kivakolni és festeni, a konyhát vakolni és meszelni; a kertre nyíló szobában a kamaránál levő ajtót befalazni*”. A korláthelmeci egyház ezért a munkáért 210 koronát volt köteles fizetni a kőműves mesternek, illetve a munkásai számára fuvart biztosítani. Kuzsel Ferencz utólag még követelt az egyháztól 90 koronát többletmunkáért. A felújítás részeként lecserélték továbbá a padlót, az ajtókat és az ablakokat, és más munkálatokat végeztek. A tatarozást a Végső György-féle alapítványból begyűlt 500 korona kamatból tudták finanszírozni.

A lelkészlakhoz gazdasági épületek is tartoztak, udvarán csűr volt, tartozott hozzá még két istálló és szekérszín is. Az egyházközségnek volt egy magtára is a paplak udvarán, amelynek az építését Kocsis Endre református lelkész kezdeményezte a XIX. század végén. Az építé-

si engedélyt a 7 méter hosszú és 5 méter széles magtár megépítéséhez 1900. szeptember 20-án kapták meg.

Az iskolázás a kezdeti időszakban még az egyházak feladatai közé tartozott, a kormányzati és rendi szervek nemigen érdeklődtek az oktatásügy iránt. A református iskolák és tanítók Magyarországon hátrányos helyzetből indultak, ugyanis létalapjuk bizonytalanabb volt a katolikus szerzetesi iskolákkal szemben. Meg kellett birkóznium a hitéleti, gazdasági, társadalmi és a személyes jellegű ellenhatásokkal. A XVI–XVII. században kellett kialakítaniuk a működés formáit, tartalmi céljaikat, nevelőmunkájuk tartalmát. A tanítás módja és színvonala a gazdasági adottságoktól és a kor társadalmi igényeitől függően alakult. A tanítás színvonalát nagyban befolyásolta a tanító személye. Sokszor – főleg a XIX. század első feléig – a tanítók is csak elemi iskolát végeztek. Ahogyan ők tanulták meg az olvasást, írást és számolást, úgy tanították ők növendékeiket.

Ezeknek az iskoláknak a legfontosabb teendője elsősorban a káté, a tízparancsolat, egyházi énekek megtanítása, bibliai történetek magyarázata, az olvasás megtanítása volt. Az írás megtanítása már nem feltétlenül volt szokásban, még kevésbé a számtan oktatása. A tanítót a lelkész fogadta fel, hogy tisztének egy részét megossza vele. A tanító egyben az egyház kántora is volt, feladatkörébe tartozott a harangozás, temetéseken és istentiszteleteken az éneklés vezetése, majd pedig az igehirdetés nélküli istentiszteletek, úgynevezett könyörgések tartása is. Az egyházi feladatok mellett a jegyzőséggel járó közfeladatok – levélírás, hagyatéki iratok készítése – ellátása is a tanító teendői közé tartozott. Az egyházi törvények tehát a lelkész kötelességévé tették az iskolák felügyeletét. A XVII. század során viszont a legtöbb helyen az egyházközség joga lett a tanító fogadása, ennek ellenére megmaradt a lelkész felügyeleti tiszte.

A tanítók bére nem volt egységesen szabályozva. A pedagógust a református gyülekezet fogadta fel. Az arra érdemes presbiterek közül kerültek ki közvetlen feletteseik, az iskolafelügyelők. A tanítók járandóságának mértékét a közösséggel kötött kontraktusok határozták meg.

A fizetés mértéke függhetett a tanulók létszámától, anyagi helyzetétől, és attól is, hogy a tanuló hányadikos volt, illetve milyen tantárgyat tanult. A település gazdasági helyzete, a termés minősége az adott évben szintén befolyásolhatta.

A magyar közoktatásügy rendezésére először 1777-ben került sor. A Mária Terézia által kiadott Ratio Educationis először szervezte meg az iskolákat, illetve fogalmazott meg általános érvényű képesítési követelményeket és képzési előírásokat a különböző intézménytípusokban foglalkoztatott szakemberek számára. A református iskolák azonban nem fogadták el a Ratio Educationis rendelkezéseit, ugyanis féltették tanügyi autonómiájukat. 1806-ban kiadták a II. Ratio Educationist, a protestáns iskolák viszont ezzel szemben is tiltakoztak. Később ők is kidolgoztak egységesítő rendelkezéseket. 1807-ben Budai Ézsaiás Debrecenben kidolgozta a Ratio Institutionist, amely a református iskolák tantervét és oktatási rendszerét szabta meg. Ezt több református iskola mintául vette.

A Helytartótanács 1769-es összeírása szerint Magyarországon 8726 mezővárosban és faluban 4503 lelkészt és 4421 tanítót számoltak össze, tehát a községek felében se pap, se tanító nem volt. Ehhez képest a Korláthelmeci Református Egyháznak már a reformáció bevezetésétől kezdve volt négyosztályos iskolája. A XVI. század végén, a XVII. században egész Ung megyében összesen 2 gimnázium és 9 iskola működött. Korláthelmecen a mester és a rektor díjazásáról a legrégebbi adatok 1618-ból maradtak fenn. Az iskolamester mentesült a jobbágyterhektől és a katonai szolgálattól, lakást, fizetést a községtől kapott, így jövedelme az egyházközség tagjainak számától és gazdasági körülményeitől függött. Egy 1619-es iratban találunk adatokat a korláthelmeci prédikátor és az iskolamester jövedelméről:

„Korlat Helmeecz Rectoris Proventus

Amennyi szekér fát hoznak a prédikátornak [...], abból hat [...] [...] a mesternek. Minden külön kenyeres, mind jobbágy, zsellér fél csetért⁸ búzát ad a mesternek. A patrónusok egy csetertet. Bort minden szőlős

⁸ A köbőlnek negyedrésze, azaz véka

ember egy pintet. Mikor a makknak termése vagyon, a papnak, mesternek a patrónusok egy-egy verő disznót adnak. Halott temetéstől semmi. Kereszteléstől egy tyúk, egy kenyér”.

A XIX. századból a korláthelmeci tanító fizetéséről összesen 18 összeírást találtam. Ezek különböző, nem mindig egymást követő évekből maradtak fenn, adataikat az alábbi táblázatban foglaltam össze.

A Korláthelmeci Református Iskola tanítójának évi jövedelme a XIX. században

<i>Évszám</i>	<i>Búza</i>	<i>Gabona</i>	<i>Széna</i>	<i>Tűzifa</i>
1813	40	97	37	57
1821	9	35	8	35
1833	13	54	7	41
1835	14	46	8	43
1839	16	48	7	42
1840	17	45	6	43
1845	21	45,5	7	34
1847	26	54	7	41
1848	25	50	8	45
1849	25	50	8	46
1850	23	57,5	9	45
1851	19	48	9	40
1854	15	38	7	28
1856	18,5	44	7	25

(Saját szerkesztésű táblázat a források alapján)

Az összeírásokból látható, hogy az egyháztagok többnyire búzával, gabonával, szénával és tűzifával fizettek a tanítónak. A forrásokban legtöbbször nem tüntettek fel mértékegységet a számok mellett, csak némelyikben van megemlítve, hogy a búzát/gabonát köbölben, a szénát pedig szekérben mérték.

Ezek mellett a juttatások mellett a tanító szántóföldet, gyümölcsösöt is kapott, egyes években pénzbeli fizetést is. Az 1851-es évben a tanító béréhez a következő járulékokat jegyezték fel: minden iskolás gyerektől 1 forint, egy véka zab; minden évben használható 6 vékás föld, gyümölcsös és házi kert; minden második évben egy két szekér szénát termő rét; halottért prédikálásért 1 forint, éneklés 10 garas, búcsúztatás 10 garas. Az érintett földeket az eklézsia szántotta, s a trágyát ugyancsak az eklézsia tagjai hordták ki.

1795-ben Patay József volt az iskola tanítója Korlátelmecen, korábról nem maradtak fenn a tanítók nevei. Az utána következő tanítók nevei viszont már csaknem hiánytalanul fennmaradtak: Szabó Mihály 1852–1853, Balogh István 1853–1856, Szentpétery József 1856–1857, Szanyi István 1857–1865, Vass György 1865–1867, Szölösy József 1867–1875, Lisznyay Elek 1875–1881, Záhonyi István 1881–1889, Kiss Lajos 1889–1896, Nemes Elek 1896–1898, Böszörményi László (?)–1903–(?), Laky József (?)–1908–(?), Mészáros Károly (?)–(?), Diószeghy Jenő 1910, Bedő Irma (?)–1918, Kovássy Mária 1918–(?). Látható, hogy a világháborúig férfiak tanítottak, utána viszont már női tanerővel is találkozunk. Vidékünk-ről nagyon sok tanítót besoroztak, valószínűleg tehát az akkori korláthelmecei tanítót is.

1910-ben Varga Károly iskolaszéki elnök hirdetést adott fel kántortanítói állás betöltésére. A felajánlott javadalom: lakás, stóla és 1000 korona, amiből 624 korona államsegély, a többi termény és föld: fél telki földilletmény, 9 köböl gabona, 3 1/2 köböl búza, 8 öl fa, 9 iga fél-napi munkája, 4 szekér széna, 9 korona 20 fillér és tandíj 120 korona. A tanító kötelességeként a következőket jelölték meg: kántorizálás, énekarvezetés, kánonikus órák tartása, lelkész helyettesítése és jegyzőkönyvvezetés. A jelentkezőtől megkívánták a próbaéneklést, a három legjobb pályázónak 10–10 korona útiköltséget ígértek, hatnak pedig ingyen fuvart. 1913-ban újabb hirdetés jelent meg a néptanítók lapjában, amelyben az 1913–1914-es tanévre kerestek kántortanítót. Egy évre 800 korona fizetést és kétszobás lakást ígértek a jelentkezőnek.

Az iskola és a kétszobás tanítói lak egy fedél alatt volt, hozzá tartozott még az istálló, egy kamara, a szekérszín, ahol a szekeret tartották. 1853-ban az iskola birtokai: 1200 öl szántóföld, 1200 öl rét, 200 öl szőlő, 300 öl belső telek kerttel, melynek tiszta jövedelme 30 krajcár, 1 hold Kohánka nevű föld, amelynek tiszta jövedelme 1 forint 30 krajcár.

1913-ban kezdeményezték a régi iskola újjáépítését. Erről az építészeti bizottság szakvéleményéből értesülünk, amelyben a bizottság arra tett javaslatot, hogy a falat ne tiszta vályogból építsék, hanem vályogból és téglából egyszerre, az ablakok és ajtók feletti boltozatokat pedig tiszta téglából. Továbbá a bizottság felhívta a figyelmet arra, hogy az épület belsejében a helyiségek feltöltésére nem lehet agyagos földet használni, nehogy az épület elgombásodjon, így a feltöltéshez csakis száraz törmeléket vagy homokot szabad használni. Az előzetes költségvetés a melléképületeket nem számítva 13 214 koronában állapította meg az új iskola építéséhez szükséges összeget. 1913. április 22-én az egyházmegyei közgyűlési határozattal jóváhagyott teljes építkezési költségvetés 14 455 korona 15 fillérben lett megállapítva. A Korláthelmeci Református Egyház 1913 augusztusában kérvényt intézett a Magyarországi Református Egyház egyetemes konventjéhez, amelyben 10 455 korona tőkeösszegnek megfelelő közalapi tőkekamatszégelyt kért az iskola felépítésére. A kérvényt a következő sorokkal indokolták: *„Iskoláját feladni nem akarja, de szegénysége miatt építkezni nem tud”*. Az új iskolát eredetileg a falu végén lévő parókia mellé tervezték építeni, Fegyvernekiné javaslatára azonban meggondolták magukat: *„özvegy Fegyverneki Jánosné egyház tagunk, ki egyháza iránt érzett áldozatkészségét már több adományával mutatta meg, értesülvén az egyházközség iskolaépítési tervéről, arra kéri a közgyűlést, hogy azt változtassa meg akként, hogy ne a jelenlegi lelkész lakása mellett zsellértelekre építhessék, minthogy az a falu végén van és így a célra alkalmatlan, hanem vegye meg az ő telkével szomszédos telket mely központibb fekvésénél fogva a célnak inkább megfelel”*. A közgyűlés ennek értelmében megbízta a presbitériumot, hogy tegye meg a kellő lépéseket a szóban forgó telek megvásárlására.

Az iskola létszáma különböző időszakokban 30–60 főig terjedt. A református népiskolában más vallású gyerekek is tanultak, és ezek az ingyenes népoktatásról szóló törvény életbe lépéséig évenként és személyenként 4 forintot a tanítói fizetésbe, 2 forintot az iskola dologi kiadásaira az egyház pénztárába fizettek. Mindezt egy 1913. február 16-án kelt dokumentum tanúsítja.

A Korláthelmeci nemesek különböző adományokkal támogatták az iskolát és tanítóját. Fennmaradt például Kozma János 1823-as adománylevele: *„látván Rectori fizetésünknek tsekély voltát keresztényi kötelességemtől viseltetvén, magam jó szívelességéből adtam ezen Ns Ekklesia Rectora fundusához a Hosszúmezősi Kamerális erdő szélibe lévő szabad [...] rétetmet, melynek Déli szomszédja Ns Gortvay Ferentz Úr, Északi úgy tsak a magam rétjei”*. A levél további részében János kiköti, hogy ez a rét elvehetetlen legyen, ha pedig valaki megháborítaná, vagy magához akarná venni, az köteles legyen az egyháznak 60 forintot fizetni. 1847-ben Korláth László 100 forintot hagyott az iskolának tőkéül, amelynek kamatjából a tanulókat írószerekkel és könyvekkel láthatják el. A könyvek és az írószerek megszerzését az iskola tanítójára bízta.

Az egyház szerepe a közösség életében, egyházi személyiségek

A fennmaradt dokumentumokból az egyháznak a lakosság életében betöltött szerepe is következtethetünk, ugyanis a forrásokból kiderül, hogy több birtokadományozás történt a nemesek részéről az egyház számára. Makó Zsuzsánna, Kolráth János özvegye 1648-ban tett adományokat az egyháznak, 1696-ban Korláth Gáspár három darab földet adott az egyháznak egy öreg magyar váradi Bibliáért.

1711-ben Felföldy Borbála a helmeci eklézsiára hagyta a helmeci hegyen lévő szőlőjét. Erről egy 1799-ben kelt nyugtából értesülünk: *„Alább irt Tentibus relognoscáloom, hogy a K. H. Helmeczi Ref. Ns Ek-*

lézsiától Néhai Ns Felföldi Borbála Asszonyuk azon testamentom Levelének párvját mellyel az említett Eklésiára hagyta a helmecki hegyen lévő Szőlőjét és á melly Testamentom levél költ Homokon 3 szept. 1711 á Ven. Tractus Consistoriuma eleiben való terjesztés végett, má' i napon kezemhez vettem. Sign. K. H. Helmezc az 8-a Xbry 1799”.

1783-ban Korláth István és felesége, Gyöngyösi Borbála birtokának Oroszkomoróc felőli részéből egy háromvékás földdarabot adományozott az egyháznak. 1799-ben pedig Korláth Zsigmond és Kozma András egy a Láz felőli út mentén fekvő szilvás földdarabot ajándékoztak az egyháznak, amiről az említett év június 17-én keltezett dokumentum tanúskodik: „... *alább is meg irtak K Helmecki Korlát Sigmond és Kozma András ugy mint ezen Nemes K. és H. Helmecki Ref Ekklesia első és második Curatorai, ezennel vallyuk adván értékre valakik illik ezen contractualis levelünk rendiben hogy ezen Ns Ref Ekklesia sok szükségektül kényszerítettvén melynek fel segéllésére adtunk ezen Ns ekklesia meg egyezésével egy darab [...] földünket rajta lévő szilvással”.*

Egy 1886-ból fennmaradt végrendelet szintén arról tanúskodik, hogy a közösség életében az egyház fontos szerepet töltött be. Jenei András hosszú betegsége után, érezvén, hogy közeleg a halála, vagyona egy részét a Korláthelmeci Református Egyházra hagyományozta. „*A tekintetes ungmegyei árvaszék által ellenőrzött, a takarékpénztárilag kezelt csekély pénzösszegemet pedig: Jenei András féle alap címmel hagyományozom a h. helmecki ev. ref. egyháznak, oly formán, hogy jelzett pénzmennyiség a h. helmecki ev. ref. egyház lelkestségének és gondnokának ellenőrzése mellett, mindig csak takarékpénztárilag kezeltessék és mindaddig tőkésittessék, míg az 100 azaz egyszáz ftra fel nem szaporodik, amikor aztán a törvényes kamat oly formán osztassék fel és használtassék el, hogy fele a lekészt és tanitót, egyenlő arányban, – fele pedig az egyházat, – egyházi szükségek s kiadások fedezésére, – illesse” – olvasható a február 26-án kelt végakaróban. Jenei András elrendelte, hogy a végrendelet másolatát a miheztartás végett az egyház ládájában őrizték meg.*

Nem Jenei András volt az egyetlen, aki végrendeletében az egyházra is hagyott a vagyonából, így tett például Végső György is. 300 forintot hagyott az egyházra, úgy, hogy az mint tőke, az első felesége, Böltsházy Juliánna neve alatt alapítványt képezve, évenkénti kamataiból a lelkész fiztésére három, a tanítói fizetésre pedig két forint járjon, a további kamatot pedig addig tőkésítsék, amíg az Úrvacsorához szükséges öntöttvas asztal és egy harang ki nem telik belőle. Előírta, hogy mindkettőre az ő és felesége nevét öntsék ki. *„...a’ lelkész az imaházban minden év áldozó csütörtök ünnepén – mintegy megemlékezésünkért – áldást fog kérni Istentől az én, s első nőm és szülém síri nyugalomáért”* – olvasható a végrendelet további részében. Minderről egy 1879-es kivonat tanúskodik. Mind az úrvacsoraasztal, mind a harang 1903-ban készült el. A fennmaradt nyugtaszelvényből kiderül, hogy a 290 kiló súlyú harangot Egry Ferenc öntötte, akinek ezért 1044 koronát fizettek a Végső György-féle alapítvány kamataiból.

A XIX. század végén Kende Kálmánné kétszáz forintot hagyott a református egyházra. Erről egy 1891. szeptember 27-én keltezett nyugtából értesülünk: *„az az Kétszáz v. é. forintról, mely összeggel – mink b. e. Méltóságos Kende Kálmánné Kegyes végrendeleti hagyaték – a K. H. helmeczi ref. egyház javaira felvettük”*.

Az egyházi iratok között találhatóak csereszerződésről és zálogosításról szóló, illetve adásvételi dokumentumok is. 1832-ben a Korláth és Putka Helmeci Református Eklézsia 20 rajnai forintért zálogba adta egy darab szőlőjét Kozma Andrásnak 32 évre. Az erről szóló szerződést az említett év július 20-án írták alá, azzal a feltétellel, hogy ha letelik a 32 év, Kozma András vagy utódai kötelesek minden per nélkül visszaadni a földet az eklézsiának.

1849-ben az eklézsia és Korláth Ferencz csereszerződést kötött a „Hosszak” határrészen levő földek ügyében: *„Mi a fentebb megnevezett Ekkla alól megnevezendő tagjai gondnoka a helmeczi határba az úgy nevezett Hosszak nevű fordulóba Keletről tekintetes Kende István nyugotról tekintetes Korláth Ferencz Úr földjei között fekvő 242 öl hosszú 8 öl széles összesen pedig 1936 négyszög öleket*

tevő s Ekklesiánkat illető földet tekintetes Korláth Ferencz úr mindkét oldalról Ekklánk földjei között fekvő földjével megcseréltük olly feltétel alatt, hogy a két darab föld mind alsó mind feső vége 15 az az tizenöt öl szélességü légyen, s azt kissebbíteni, vagy megcsonkítani senkinek is szabad nem lészen”. A továbbiakban leírják, hogy ha az eklézsia által elcserélt föld nagyobb lenne, a hiányzó földdarabot Korláth Ferencz szomszédos földjéből kipótolják, úgy, hogy a szélességük általánosan 15 ölt tegyen ki.

Az 1880-as években Jeso János és neje, Kovács Júlia egy a tulajdonukban lévő belhelyet a rajta lévő épületekkel együtt 1440 forintért eladta a Korláthelmeci Református Egyháznak: „(...) *mindazonáltal megengedjük, hogy a fentebb említett, általunk csak [...] 1884 évi December hó 12. napján megvett, s vevő egyháznak tényleges birtokába is már ezuttal elbocsátott birtokrészletre a tulajdonjog vevő p. helmeczi ref egyház javára föltétlenül bekebeleztessek, anélkül, hogy a vételár hátralék erejeig részünkre a zálogjog bekebelezése kívántatnék*”. Ezek mellett az adásvételi szerződésben megállapodtak arról is, hogy az adásvétel tárgyát képező birtokrészlet után az 1887-es évre eső adót Jeso Jánost és felesége köteles kifizetni, mivel az azon lévő épületeket 1887. november 1-jéig jogosultak használni. Az 1888. január 1-jétől járuló adó, valamint az átíratási költség és a vételi illeték az egyházat terheli.

Alapvetően elmondható, hogy a közösség aktívan kivette részét az egyház életéből, ezt támasztja alá a református énekkar megléte is. Fennmaradt a korláthelmeci református énekkar 1877-es évre keltezett, 24 paragrafust tartalmazó alapszabálya. Az alapszabály első paragrafusa szerint: „*Az énekkar olj magányegylet melynek tzélja buzgósgóságos éneklés és tisztességes társalgás által a közműveltség előmozdítása, etzélből minden szeszes italok behozása s elhasználása azénekkar heljiségéből kizáratik*”. Aki az énekkar békés csendjét megzavarta, arra pénzbüntetést szabtak ki, abban az esetben, ha harmadszor is megtörtént, kicsapták az énekkarból. Sem az énekkar tagjai, sem utódaik nem tarthattak igényt az énekkar vagyonára. A tagoknak

évente három alkalommal – januárban, augusztusban és októberben – részvénydíjat kellett befizetniük. A részvénydíj 1 forint volt személyenként, az így összegyűlt összegből fizették a kórus költségeit. „... az énekkar pénztárnokának nemfizetés esetében minden részvényes hátrálékos Díjt annak törvényes kamatai s az okozandó költségeknek mint világos adóságnak a helybéli bíróság előtt leendő befoljására az énekkarnak s annak képviselőjének jogot s engedélyt ad”. Az énekkar tagja lehetett „minden helybéli református tiszta jellemű egyén” – olvasható az alapszabály nyolcadik paragrafusában. A szabálykönyv kitér a tanórák elmulasztásának büntetésére is. Ha első alkalommal mulasztotta el valaki a tanórákat, annak 10 krajcárt, aki másodszor is elmulasztotta, annak 20 krajcárt kellett fizetnie, harmadszori elmulasztás esetén 50 krajcárra, negyedszer pedig már 1 forintra büntették meg. Rendelkeztek arról is, hogy ha „Az énekkar tanórája ideje alatt ha valamely tagtárs másik felét betsületében megsértené 1 fr pénzbírságban büntetendő”. A paragrafusok rendelkeznek a választmánnyal kapcsolatban, az elnökre vonatkozóan, valamint a jegyző és a pénztárnok feladatairól is. A választmány a jegyzőn és pénztároson kívül még 6 tagból állt, kötelessége volt, hogy kezelje az énekkar vagyonát, bevételeit, és gondoskodjon az énekkar szükséges kiadásairól. 1877-ben a választmány tagjaivá választották Fegyverneky Jánost, Kemetsey Károlyt, Kozma Menyhértet és Butka Mihályt.

Az elnök feladatait a következőképpen foglalták össze: „Az énekkar elnökének kötelessége minden alkalomkor az énekkar között bár mely akadályoztatás esetében a rendetlenséget orvosolni a személyeskedők s figyelmetlenkedőkre ügyet a tsend és rend fentartása felett intézkedik az alapszabályok értelménél fogva a netalán előjöhethető rendetlenkedőket a választmány a meghatározott pénzbírságban megbüntetteti”. A választmányi jegyzőkönyv vezetése, valamint az énekkar okiratainak felügyelése a jegyző feladata volt.

Módos emberek elhalálózása esetén a temetésen való megjelenésért 3 forintos díjat kértek, szegényebbek esetén pedig 1 forint 50 krajcárt. Azonban amennyiben az énekkar tagjainak valamely csa-

ládtagja halálozott el, a temetésen az összes tag köteles volt díj nélkül megjelenni. Annak, aki nem jelent meg a temetésen, igazolnia kellett a mulasztása okát, ellenkező esetben 1 forint pénzbírsággal büntették. *„Az énekkar elnöke köteleztetik az összes énekkart temetkezési alkalomkor köztudomás véget értesíteni s ezen értesítés az énekkar valamely tagját othol nem találná sőt a határján kívül lene a temetési órára meg nem jelenhetne vagy pedig a törvényhatóság által meg idéztetve lene ugy szintén ha betegsége miatt tehetetlen a meg jelenésre ezen okok beigazolása tekintetéből a 21-ik § értelménél fogva a büntetés terhe alól feloldandó”.*

A források között megtaláltam az énekkar ajánlati, büntetési és óra elmulasztási naplóját is, amelyben azok nevei vannak felsorolva, akik valamilyen módon ellenszegültek az énekkar alapszabályaiban megfogalmazott pontoknak, vagy elmulasztották a próbákat. A büntetések 4 krajcártól 1 forintig terjedtek, mindössze egy esetben szabtak ki 3 forintos büntetést. Ezt a naplót 1885-ig vezették.

Találtam az iratok között részleteket közgyűlési jegyzőkönyvekből, az egyik ilyen jegyzőkönyvben egy meglepő panasztétellel is találkoztam, amelyben a panasztevőn igencsak felülkerekedtek indulatai, ugyanis egyházi környezetbe nem illő, obszcén szavakat használt.

A kutatott korszakból csaknem hiánytalanul maradt fenn az egyház lelkészeinek névsora, azonban nem minden lelkész esetében ismert, hogy pontosan mettől meddig volt a gyülekezet prédikátora. A kutatott időszakban a következő lelkészek tevékenykedtek Korláthelmeccen: Ökörítai Gáspár (?)-1571-(?), Csóka Lőrinc (?)-1586-(?), Csekei Gáspár (?)-1591-(?), Sásvári János (?)-1596-(?), Fülöpösi Menyhért (?)-1605-(?), Szalacsi Mihály (?)-1608-(?), Újhelyi István 1612-1613, Szkárosi Mátyás (?)-1621-(?), (?), Szalánczi János 1725-1729, Magyar József 1783-1786, Benyékgy György 1786-1788, Mikola János 1788-1793, Balóczy Ferenc 1793-1796, Kazay László 1796-1802, Marton János 1802-1806, Kása Dániel 1806-1809, Harcsár György 1809-1811, M. Barna József 1811-1813, Kun József 1813-1817, Török István 1817-1819, Harcsár György 1819-1820,

Kovács János 1820–1829, Kovács Mózes 1829–1830, Szikszay Dániel 1830–1835, Diós József 1835–1846, Németh Imre 1846–1851, Kövér Ferenc 1851–1877, Kocsis Endre 1877–1907, Komjáthy István 1907–1908, Varga Károly 1908–1916, Varga József 1916–1920. A felsoroltból láthatjuk, hogy a leghosszabb ideig (harminc évig) Kocsis Endre volt az egyház lelkésze. Harcsár György pedig kétszer is – 1809–1811, majd 1819–1820 között – tevékenykedett a Korláthelmecei Református Egyház prédikátoraként.

A lelkész pénzben és természetben kapta a fizetését. A jövedelem összege függött a természeti/gazdasági viszonyoktól. A források többségében nincs mértékegység feltüntetve, de mivel a tanítói jövedelemösszeírásainál egyes esetekben olvasható, hogy a gabonát/búzát köbölben, a szénát pedig szekérben mérték, valószínű, hogy itt is ugyanezeket a mértékegységeket használták. A lelkész jövedelméről a Korláthelmecei Református Parókián mindössze 2 összeírás található, egy 1859-es és egy 1889-es.

A Korláthelmecei Református Egyház lelkészének évi jövedelme

<i>Évszám</i>	<i>Rajnai forint</i>	<i>Búza</i>	<i>Gabona</i>	<i>Széna</i>	<i>Tűzifa</i>
1859	72	54	57	28	32
1889	32	58	33,5	13,5	-

(A Korláthelmecei Református Egyház levelesládájában fellelhető források alapján)

A Korláthelmecei Református Egyház gondnokai már kevésbé ismertek, különböző forrásokból sikerült összegyűjtenem néhány gondnok nevét és tevékenységének körülbelüli időszakát: Köszörű Ádám (?)-1794-(?), Korláth Zsigmond (?)-1798-1806-(?), Munkátsy Sigmond (?)-1819-(?), Bogáthy József (?)-1821-1847-(?), Korláth Ferencz (?)-1849-(?), Korláth Béla (?)-1861-(?), Korláth Ferencz 1878-(?), Ubrizsi János (?)-1887-1891-(?), Köszörű István (?)-1908-(?), Korláth Elek (?)-1908-(?), Gortvay Ferencz (?)-1914-1916-(?).

Fennmaradt a források között a református harangozó egyházi kötelessége és díjazása is. Ennek alapján a harangozó köteles volt a mindennapi istentiszteletek alkalmával egyszer, bűnbánati héten, valamint vasárnap és ünnepnapokon pedig naponta kétszer harangozni. Temetések alkalmával 2 napon át naponta háromszor kellett harangoznia református vallású halottnak ingyen, idegen vallásúnak pedig 1 koronáért. Feladatkörébe tartozott továbbá a templom tisztántartása, az iskola takarítása, amiért minden tanulótól évente 20 fillért kapott. Ugyancsak az ő feladata volt „*A lelkészi postakönyv, presbiteri és közgyűlési meghívók hordozása; minden egyházi érdekű közmunkának közhírré tétele, és úgy a gyalogos mint az ígás munkák végzése alkalmával gondnoknak segítségére lenni. Az Úrvacsorához szükséges kenyér és bornak a lelkészi irodába szállítása és ott az asztal felterítése. A templom környékének és általában a presbyteriumnak az egyházi élet felvirágoztatása körüli teendőiben segíteni vallásos és józan életével a hívek között jó példával előljárni*”.

Mindezekért cserébe használhatott egy a Kishegy oldalán lévő 6 vécás szántóföldet, amelyet az egyház ígás erővel rendelkező hívei két-évente megrágyáztak. A gyalogosok családjai húsvét harmadik napján 22 fillért fizettek neki. Ezenkívül az *Oroszkert* dűlőben is használhatott egy 4 holdas kaszálót, valamint a régi parókia udvarának felszántott területét. A saját személye és családja után nem tartozott lelkészi és tanítói díjat fizetni.

A Korláthelmeci Református Egyház anyakönyvi kivonatai és létszáma a XVIII. század végén – a XIX. században

Az egyház tagjai többnyire elszegényedett nemesek voltak, a lélekszámra vonatkozó adatok ebben a korszakban hiányosak, mindössze néhány évnek az adatait sikerült megtalálnom. 1798-ban 301 lelket számlált

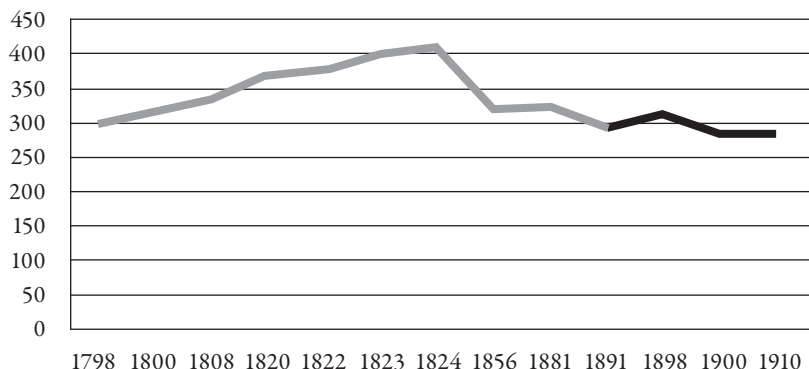
a református gyülekezet, 1800-ban 322, 1808-ban 338, 1820-ban 369, 1822-ben 380, 1823-ban 398 fő, 1824-ben pedig már 408 fős a gyülekezet létszáma, a továbbiakban azonban hullámzó csökkenés jellemző, 1856-ban már csak 322 fős a lélekszám, 1881-ben 326, 1891-ra mindössze 295, 1898-ban 311, 1900-ban 286, 1910-ben pedig 284 fő.

Érdekes, hogy a legnagyobb arányú létszámcsökkenés 1856-ig ment végbe. Ebben valószínűleg az játszott főszerepet, hogy 1841-ben építették a római katolikus templomot, emiatt sokan áttérhettek a katolikus hitre. A létszámcsökkenésben kisebb szerepe lehetett akár az 1848-as szabadságharcnak is, hiszen Korláthelmeccről 43-an csatlakoztak a nemzetőrséghez.

Szántó János *A Kárpátaljai Református Egyház gyülekezetei* c. tanulmányában úgy vélekedik, hogy a lélekszámcsökkenésében az elhalálozások mellett már ekkor szerepet játszott nagymértékű kivándorlás is.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az egyház lélekszámának alakulását az alábbi diagram segítségével ábrázolom.

A Korláthelmecci Református Egyház lélekszámának változásai 1797–1910 között

(Saját diagram a források alapján)

Az 1828. évi anyakönyv alapján az említett évben 2 református házasságot jegyeztek, 14 keresztelőre került sor, a halottak száma 19.

Ezek szerint abban az évben legalább öttel csökkent a lélekszám, nem számítva az esetleges kivándorlásokat. Az 1830-as évben 7 házasság kötöttet, 12 keresztelőt és 20 halottat jegyeztek be, így ebben az évben a létszámcsökkenés már 8 fő volt csak az elhalálozások által. Az 1877. évi anyakönyv olyan részletekre is kiterjed például, hogy a házasságok legény és hajadon között történtek-e, esetleg özvegy vagy elvált volt-e a házasodó fél, valamint, hogy egyforma vallásúak voltak-e, illetve hogy sógor sógornővel házasodott-e össze, vagy nagybácsi unokahúggal, esetleg nagynéni unokaöccsel. Feljegyezték a feloszlott házasságokat is, illetve a házasodó férfiak korát. 1877-ben a férfiak 20–24 éves kor között házasodtak, de volt 20 évesnél fiatalabb is.

A születéseknél feljegyezték az anyakönyvben a halva született gyermekeket is, illetve, hogy a gyermekek törvényes vagy törvénytelen ágyból gyülettek-e, valamint arra is kitértek, hogy voltak-e „többes születések”, tehát ikerszületések. Mindezek alapján a faluban 1877-ben összesen 11 gyermek született, ebből 7 fiú és 4 lány, mindannyian törvényes gyermekek voltak, „többes születés” ebben az évben nem történt. A halálozások száma az említett évben 13, ebből 5 még gyerek volt, köztük 2 fiú és 3 lány. Korláthelvec szórványja volt a XVI. századtól Nagyláz, a XVII. században Dubróka, 1786-ban pedig a szerednyei református gyülekezet tagjai is Korláthelmechez filiatálták magukat. További szórványai: Ignéc és Csertézs.

Összegezve: a református vallás hamar elterjedt a településen, ennek során az Árpád-kori templom is az ő használatukba került. A XIX. század elején a romos állapotba került templomot átépítették, és a faluhoz közelebb hozták. Ami a parókiát illeti, a napjainkban ismert parókia előtt minden bizonnyal létezett egy másik lelkészlak. Az építési dátumát sajnos egyiknek sem ismerjük, e téren legfeljebb feltételezésekbe bocsátkozhatunk.

A falunak református iskolája is volt. Elmondható, hogy az iskolának nagyon fontos szerepe van egy település fejlődésében, szellemisége formálódásában. Községünkben az egyháztalagok lehetőségükhöz mérten támogatták az iskola működését. Végrendeletükben az iskolára

hagyták vagyonuk egy részét, ebből is látható, hogy fontos volt számukra az oktatás, szívükön viselték a tanító és az iskola sorsát. A forrásokból láthatjuk azt is, hogy több nemes adományozott pénzt vagy földet az egyháznak. A közösség aktív szerepet vállalt az egyházi életből, ennek bizonyítéka például a református énekkar megléte.

A gyülekezet létszámát illetően 1824-től hullámzó csökkenésről beszélhetünk. Ebben különböző tényezők mellett valószínűleg a római katolikus templom 1841-es felépítésének lehet nagyobb szerepe.

KÖVETKEZTETÉSEK

Korláthelmecc az egyik legrégebb község Ung megyében. Alapító családjának leszármazottai – a Korláthok – máig élnek a faluban. Birtokukat a király adományaként kapták, s bár gyarapítaniuk nem sikerült, mindazonáltal a középkor folyamán sikeresen óvták meg földjeiket az elidegenítéstől több évszázadon át. Kutatómunkám során megvizsgáltam a Helmeczi és az abból leszármazó Korláth család történetét és birtokviszonyait. Megfigyeltem, hogy rengeteget pereskedtek a szomszédos földbirtokosokkal és rokonaikkal, elsősorban a birtokügyek kapcsán. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy a birtokjogokat rögzítő oklevelekre a tulajdonosoknak sokkal nagyobb gondja volt, így érthető, hogy a birtoklástörténeti jellegű adatokból több maradt fenn. Előfordultak azonban örökösödéssel, terméselhordással, rágalmazással, sőt gyilkossággal és más erőszakos cselekedetekkel kapcsolatos jogvitáik is. A perek akár évtizedekig elhúzódhattak, mégsem mindig jutottak eredményre.

Idővel a Helmeciek fokozatosan elszegényedtek, és földjeik eladogatására, elzálogosítására kényszerültek. Ennek következményeként birtokaik felaprózódtak, és különböző nemesek kezébe kerültek. A XVII–XVIII. században a községnek már több részbirtokosa volt, ezek: Gelvay, Petrovay, Kis, Felföldy, Székely, Katona, Usz, Pap, Unghváry, Thuróczy, Ráthy, Bogáthy, Szalai Barkóczy, Kende stb. Bár többször fenyegette a kihalás veszélye, a történelem viharos évszázadait azonban mégis csak a Korláth és a Gortvay családok éltek túl.

A település lakosságának történetében továbbhaladva, az első fejezetben figyelmet fordítottam az első világháború korláthelmecci résztvevőire is.

A munkám második fejezetét a társadalmi változások bemutatásának szenteltem. Ebben a fejezetben foglalkoztam többek között a kismemesi réteg adózásával. Bár köztudott, hogy a nemesek nem tartoztak az adófizetők körébe, hanem helyette katonai szolgálattal

védtrék az országot, a valóságban ez nem minden esetben volt így. Az armalista nemesek, bár személyükre nézve adómentesek voltak, a telkük után azonaban adózniuk kellett. Ez nemegyszer még számukra is gondot jelentett.

A nemesség mellett tanulmányoztam a jobbágyság helyzetét is. Megvizsgáltam, mennyit kellett robotolniuk, hogyan zajlott a munkájuk. Megtudtam, hogy a korláthelmecek többnyire gyalog dolgoztak. Az úrdolga hossza minden földbirtokosnál változó volt. Egyes földesurak jobbágycái az év harmad részét töltötték úrdolgával, míg mások egy évben mindössze kétheti munkát követeltek meg jobbágyaiktól. Mária Terézia 1767-ben elrendelt urbáriumával igyekezett ellenőrzése alá vonni és szabályozni a jobbágyterheket. Ennek alapján minden egész telkes jobbágy heti 1 napot volt köteles dolgozni a földesúr allódiában ígás állattal. A negyed telkeseknek ez 13 napot jelentett, a nyolcad telkeseknek pedig 6,5 napot. Kézi szolgálat esetén viszont megduplázódott ez a szám. Az urbérrendezés elveiben meg kellett hogy könnyítse a jobbágyok életét, ám arról, hogy ezeket a rendelkezéseket valóban betartották-e, nem találtam semmit az iratokban.

Kutatásaim során vizsgálat alá vettem a falu demográfiai adatait is. A település történetének korai szakaszából sajnos nem áll módomban pontos adatokat felmutatni, ugyanis csak jóval később kezdtek összeírni a népesség konkrét számát. Az első teljes körű népszámlálás Magyarországon 1784–87 között zajlott II. József rendeletére. Rendszeresen azonban csak az 1800-as évek második felétől váltak a népszámlálások. A meglévő forrásokból azonban lehet egy megközelítőleg kielégítő képet kapni a község XVIII–XIX. századi népességéről.

Megfigyeltem, hogy kissé hullámzó gyarapodás jellemző a falu lakosságára, folyamatos, egyenletes népességnövekedésről nem beszélhetünk. Míg 1787-ben mindössze 337 főt tett ki a lakosság, nyolcvan évvel később, 1869-ben már több mint duplájáról beszélhetünk, ebben az évben ugyanis 848 főt számláltak a településen. Ez a szám azonban 1881-re már 762 főre esett vissza. Szerepet játszhatott ebben

a hirtelen csökkenésben az 1871–1873-as kolerajárvány. 1891-ben a lakosság száma még mindig csak 765 fő, 1900-ban 786, 1910-ben pedig ismét nyolcszáz fölé emelkedett, egész pontosan 882 főt tett ki ekkor. A lakossággal együtt a házak száma is növekedett, 1787–1910 között 56-ról 195-re.

Az 1881-es népszámlálás során a lakosságnak még csak 28%-a tudott olvasni. 1900-ra ez az arány már 46%-ra nőtt. Ez ugyan még mindig kevésnek tűnhet, a megye más településeivel összehasonlítva azonban megállapítható, hogy ez nagyon is jó aránynak számított, voltak ugyanis olyan falvak, ahol hasonló nagyságú lélekszámmal sokkal kevesebb volt az olvasni tudók aránya.

Anyanyelvi téren az figyelhető meg, hogy mindig is a magyarok voltak többségben, emellett jelen voltak a településen rutének, esetenként tótok, németek és egyéb nemzetiségek képviselői is. A magyarajkúak a lakosság 85–98%-át tették ki. A rutén lakosság 1891-ben volt a legmagasabb, ami a falu össznépességének 12%-át jelentette. Húsz évvel később viszont már kevesebb, mint 2,5%-ra csökkent a számuk. Napjainkra az ukrán és magyar lakosság aránya körülbelül 50–50%-ot tesz ki. A népszámlálási adatokban viszont az is látható, hogy a rutének nagy része tudott magyarul is. Az idegen nyelvű lakosság különböző időszakokban 3% és 0,31% között mozgott. A vallási megoszlás szempontjából az vehető észre, hogy míg 1798-ban még a település csaknem teljes lakossága református, 1881-re már a római és görögkatolikusok kerültek többségbe, s innentől kezdve számuk egyre nőtt. Kisebb arányban izraeliták is voltak a településen. A népesség korcsoportjait tekintve az adatokból az látható, hogy 1900 és 1910 között a 14 éves kor alatti lakosság 45%-ról 41%-ra csökkent, a 60 évnél idősebbek aránya viszont 7%-ról 8% fölé emelkedett.

Korláthelmecc történelmének rekonstruálásához elengedhetetlen a falu gazdasági helyzetének vizsgálata. Ehhez kapcsolódóan elemeztem a Mária Terézia által elrendelt községi felmérés közlését, illetve más forrásokat. Ezekből megtudtam, hogy a falunak malma is volt egykor, napjainkra azonban már nyomain sem maradtak meg. A falut gyakran

árvizek sújtották, s emiatt nagy volt a mocsaras terület, rétje kákás volt, s alkalmatlannak bizonyult a jószág legeltetésére.

A település gazdasági életében rendkívül nagy jelentősége volt az erdőnek, mind az élelem- és tüzifaszerzés, mind a sertések makkoltatása miatt. Mária Terézia urbáriumából kiderül, hogy az uraság erdejében dézsma nélkül makkoltathattak, azonban a református egyház erdejében (legalábbis 1892-től) tilos volt a makkoltatás. Bár a kutatott korszakban még nagy erdővel rendelkezett a település, napjainkra már jelentősen lecsökkent az erdős terület.

A lakosság elsősorban mezőgazdasággal foglalkozott. Hegyvidéki adottságaiból kifolyólag fontos szerepe volt a szőlőtermesztésnek és bortermelésnek.

Górcső alá vettem a község református egyházának történetét is. Rövid kárptaljai kitekintés után rátértem Korláthelmec egyháztörténetére. A faluban a XVI. században jelent meg a református vallás a Korláth család közreműködésével, s az addigi katolikus templom ekkor az ő használatukba ment át. Ez a templom a XVIII. századra már nagyon rossz állapotba került, ezért átépítették. Munkámban tanulmányoztam a templom újjáépítésének körülményeit. Az új templomot már nem a régi helyére, vagyis nem a hegy tetejére építették, hanem kicsivel közelebb a faluhoz. Ami a lelkészlakot illeti, a napjainkban ismert parókia előtt minden bizonnyal létezett egy másik, ugyanis egy 1806-os keltezésű irat még a templom közelében jelzi, a jelenlegi – már romos állapotban lévő – épület viszont attól jóval távolabb található. Az építési dátumát azonban sajnos egyiknek sem ismerjük, e téren legfeljebb feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A Magyar Királyság második katonai felmérésén talán már szerepel a jelenleg ismert parókia épülete, ez alapján – amennyiben helyes a feltételezésem – az 1841 és 1869 közötti időszakban már állt.

Munkámban kiemelt figyelmet fordítottam a Korláthelmeci Református Egyház iskolájára. Ung megyében a XVI. század végén, a XVII. században összesen 2 gimnázium és 9 iskola működött, ezek közül az egyik Korláthelmecen. A források szerint a községnek már a

reformáció bevezetésétől fogva volt iskolája. Az iskola a templom mellett állt, épülete magába foglalta a kétszobás tanítói lakást is. A tanító egyben az egyház kántora is volt, feladatkörébe tartozott a harangozás, a temetéseken és az istentiszteleteken az éneklés vezetése is. Fizetését a XIX. század végéig leginkább terményekben kapta, ritkábban pénzben, később már államsegélyt is kapott. Az iskola létszáma a különböző időszakokban 30–60 főig terjedt. A forrásokból látható, hogy az egyháztagek a szívükön viselték a tanító és az iskola sorsát, lehetőségeikhez mérten támogatták az iskola működését.

Munkám további részében nagyító alá vettem a meglévő anyakönyvi kivonatokat, illetve elemeztem az egyház létszámának változásait. A különböző lélekszám összeírásokat tanulmányozva megfigyelhető, hogy 1824-ig növekedett az egyház létszáma, ezután viszont kissé hullámzó csökkenés vált jellemzővé. A legnagyobb arányú létszámcsökkenés 1856-ig ment végbe. Figyelmet fordítottam az egyháznak a közösség életében betöltött szerepére, és annak megnyilvánulásaira is, illetve, hogy a közösség hogyan vette ki részét az egyházi életből. A fellelt forrásokból kiderül, hogy több adományozás történt a helmeci nemesek részéről az egyház számára. Pénz- és birtokadományokról egyaránt beszélhetünk. A földbirtok mindig is a vagyon és a hatalom forrása, a társadalmi felsőbbrendűség szimbóluma volt, így tekintélyes adománynak számított. Elmondható az is, hogy a közösség aktív szerepet vállalt az egyházi életből, ezt bizonyítja például a református énekkar megléte.

A kutatott korszakból csaknem hiánytalanul fennmaradt az egyház lelkészeinek névsora, a gondnokok azonban már kevésbé ismertek. Különböző egyházi forrásokból viszont nagyjából sikerült összegyűjtenem a XVIII. század végétől a XX. század elejéig a gondnokok neveit is.

Véleményem szerint összességében sikerült megvalósítanom a kitűzött célt. Úgy gondolom, elmondható, hogy kielégítő képet kaptam a település történelméről, bár még mindig akadnak tisztázatlan kérdések, amelyekre igyekszem további kutatások során megtalálni a választ.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Források

1. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 48. Акт жупного суда об установление права собственности семьи Хелмецы в с. Корлат Хелмец на родовое имущество, 1571 р. – 1 арк.
2. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 11. – Спр. 94. Прошение крестьянина с. Путко-Гелмец Фелфонди Яноша жупному ведомству об освобождении его от уплат налогов в связи с бедностью, 1727 р. – 1 арк.
3. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 15. – Спр. 68. Протокол Ужанского засидания Ужанского жупного суда по иску дворянина Корлата Георгия против дворянина Миная Кристофора за захват коней, 1619 р. – 7 арк.
4. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 1100. Распоряжение королевского наместника наджупана по делу о споре между помещником Кенде Иштваном, и Кенде Ласловом и жителями с. Путко-Гелмец об имуществе, 1863-1866 рр. – 43 арк.
5. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 17. – Спр. 444. Метрические книги сел, Ворочо, Дананя, Корлат-Гелмец, Надь-Капош, Фелше-Немети, Сенна, Шаламон, Чичер и Черногорова о рожденных, браках, и смерти за 1828-1848 г., 1828-1848 р. – 195 арк.
6. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 1050. Жалоба дворян Путка Хелмец, Корлат Стефана, Корлат Михаила и др. жупному ведомству на дворянина Селеши Георгия за присвоение их родового имущества, 1679 р. – 2 арк.
7. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 123. Протокол допроса свидетелей с. Корлат Гелмец по делу

- продажи виноградника Корлат Яношу, Киршани Яношу, 1586 р. – 2 арк.
8. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 485. Жалоба дворянина Добози Ференца, жупному ведомству, на дворянина Корлат Иштвана, за угрозу убийства и др, 1631 р. – 2 арк.
 9. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 566. Прошение дворян из с. Корлат Хелмец о выдаче им документов, подтверждающих им права на владение землей, 1645 р. – 1 арк.
 10. ДАЗО. – Ф. 4. Наджупан Ужанської жупи. – оп. 2. – Спр. 580. Решение жупного суда о разделе родового имения между Зигмундом и Йоанном Корлат, 1646 р. – 2 арк.
 11. 1314. aug. 24. Mérc László c., Kopoz nádor albírája hírül adja. In.: Anjou-kori Oklevéltár. III. Kötet (1311–1314). (szerk.: Kristó Gyula) – Budapest–Szeged, 1994. – 364. old.
 12. 1317. dec. 17. Gergely mr. Ung-i c. és a 4 Ungh-i szb.: Simon fia Péter. In.: Anjou-kori Oklevéltár. IV. Kötet (1315–1317). (szerk.: Kristó Gyula) – Budapest–Szeged, 1996. – 252. old.
 13. 1346. febr. 27. Buda. [I.] Lajos királynak (H) elmondták. In.: Anjou-kori Oklevéltár. XXX. Kötet (1346). – Budapest–Szeged, 2014. – 107. old.
 14. 1349. aug. 23. A Lelez-i Szt. Kereszt-monostor konv.-je jelenti. In.: Anjou-kori Oklevéltár. XXXIII. Kötet (1349). – Budapest–Szeged, 2015. – 316. old.
 15. 1380. június 27. (Szent László ünnepén.). A váradi káptalan bizonyítja. In.: A nagykállói Kállay-család levéltára. II. Kötet. (1351–1386). – Budapest, 1943. – 196. old.
 16. 1381. január 20. Visegrád. Szécsi Miklós országbíró bizonyítja. In.: A nagykállói Kállay-család levéltára. II. Kötet. (1351–1386). – Budapest, 1943. – 200. old.
 17. 1381. november 1. A váradi káptalan előtt császlóci László fia. In.: A nagykállói Kállay-család levéltára. II. Kötet. (1351–1386). – Budapest, 1943. – 214. old.

18. 1386. május 15. Domonkos prépost és a leleszi konvent bizonyítja. In.: A nagykállói Kállay-család levéltára. II. Kötet. – Budapest, 1943. – 245. old.
19. 1413. Okt. 13. (5. die 11. diei Mychaelis) Miklós leleszi prépost és a konvent Garai Miklós nádorhoz. In.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. Kötet (1413–14). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. –280–281. old.
20. 1413. Szept. 7. (in Wissegrad, f. V. a. nat. Virg.) Zs. a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. Kötet (1413–14). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. – 247–248. old.
21. 1414. aug. 7. (7. die 8. diei Iacobi) Miklós leleszi prépost és a konvent bizonyítja, In.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. Kötet (1413–14). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. – 536. old.
22. 1414. okt. 20. (in Kapus, in vig. undecim mii. virg.) Zerethwa-i Jakab fia. In.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. Kötet (1413–14). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. – 587. old.
23. 1414. okt. 25. (15. die f.V. a. Galli) Miklós leleszi prépost és a konvent bizonyítja. In.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. Kötet (1413–14). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. – 591–592. old.
24. 1414. október 25. (15. die f. V. a Galli) Miklós prépost és a leleszi konvent. In.: A Perényi család levéltára 1222–1526. (szerk.: Tringli István) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 2008. – 173–174. old.
25. 1414. szept 2. (in Wysegrad, 2. die Egidii) Zs. a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. Kötet (1413–14). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. – 550. old.
26. 1415. júl. 21. (in Varano, dom. a. Marié Magdalene) Peren-i Péter országbíró a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. V.

- Kötet (1415–16). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997. – 262. old.
27. 1415. máj. 9. (7. die 10. diei Georgii) Miklós leleszi prépost és a konvent Garai Miklós nádorhoz. In.: Zsigmondkori oklevéltár. V. Kötet (1415–16). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997. – 198–200. old.
 28. 1416. jún. 6. (Bude, 37. die oct. Georgii) Garai Miklós nádor a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. V. Kötet (1415–16). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997. – 532. old.
 29. 1417. febr. 21. (Bude, 40. die oct. epiph.) Peren-i Péter országbíró a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 95. old.
 30. 1417. febr. 21. (Bude, dom. a. cat. Petri) Zs. a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 91. old.
 31. 1417. jún. 10. u. (Bude, [...] p. corp. Christi) [Garai Miklós] nádor familiárisa. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 189. old.
 32. 1417. máj. 23. (5. die 26. die Georgii) Miklós leleszi prépost és a konvent Zs.-hoz. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 169-170. old.
 33. 1417. okt. 6. (8. die Mychaelis) Miklós leleszi prépost és a konvent előtt. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 292. old.
 34. 1417. szept. 25. (in Nagyida, sab. p. Math[ei]) Peren-i Péter országbíró a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 283 old.

35. 1417. szept. 8. (Constantie, in nat. Virg.) Zs. a leleszi konventhez. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 272. old.
36. 1418. máj. 1. (in Philippi et Iacobi) [A leleszi konvent előtt] Daudhaza-i Gergely fiai. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 472. old.
37. 1418. okt. 9. (dom. p. Francisci) [A leleszi konvent előtt] Baranya-i János - fiai. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 593. old.
38. 1418. szept. 1. (Bude, in Egidii) Zs. a leleszi konventhez.. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VI. Kötet (1417–18). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 1999. – 565–566. old.
39. 1419. jún. 4. (Albe, in penthec.) Zs. Ung megye ispánjához vagy alispánjához és szolgabíráihoz. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VII. Kötet (1419–1420). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 2001. – 173. old.
40. 1420. máj. 25. (in Kapós, sab. a. penthec.) Serethwa-i Jakab fia: János, Ung megye alispánja és a szolgabírák Zs.-hoz. In.: Zsigmondkori oklevéltár. VII. Kötet (1419–1420). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 2001. – 407. old.
41. 1421. december 7. (dom. a. conceptionis Marié) Miklós prépost és a leleszi konvent előtt. In.: A Perényi család levéltára 1222–1526. (szerk.: Tringli István) - Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 2008. – 189. old.
42. 1421. május 25. (in Urbani pape) Miklós prépost és a leleszi konvent előtt. In.: A Perényi család levéltára 1222–1526. (szerk.: Tringli István) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 2008. – 186–188. old.

43. 1424. febr. 25. (Bude, 44. die oct. epiph.) Garai Miklós nádor emlékezetül adja. In.: Zsigmondkori oklevéltár. XI. Kötet (1424). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008. – 92. old.
44. 1425. jún. 23. (in Matyoch, sab. a. Petri et Pauli) I[ske]-i László ungi alispán és a szolgabírák emlékezetül adják. In.: Zsigmondkori oklevéltár. XII. Kötet (1425). (szerk.: Mályusz Elemér) – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványa, 2013. – 283 old.
45. 1445. jun. 22-ike után. A leleszi convent. In.: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. II. Kötet. (szerk.: Nagy Gyula) - Budapest, 1889. – 267 – 269. old.
46. 1813-dik Esztendőbeli Rector Laistromának bére felvetése az Helmeczi Nemes Eklésiába. – 1813. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
47. A földművelésügyi magyar királyi miniszter 1892 évi 34257. számú ideiglenes gazdasági határozatai. – 1892. – 4 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
48. A háború halottai // In.: Népszava 1915. december 28. – 10. old.
49. A K. H. Helmeczi ref. lelkész 1889. évi fizetése. – 1889. – 6 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
50. A K. H. helmeczi hely iskola oktató 1856. évi jövedelme. – 1856. – 3 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
51. A K. H. helmeczi helyét Lelkész az 1859. évi jövedelme. – 1859. – 4 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
52. A K. H. helmeczi iskola oktatónak az 1854. évi fizetése. – 1854. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
53. A K. H. Helmetzi Helv. hit vsu Gyülekezet Tanítójának 1847. évi fizetése. – 1847. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
54. A K. H. Helmetzi Helv. hit vsu Gyülekezet Tanítójának 1848. évi fizetése. – 1848. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája

55. A K. H. Helmetzi Helv. hit vsu Gyülekezet Tanítójának 1849. évi fizetése. – 1849. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
56. A K. H. Helmetzi Helv. hit vsu Gyülekezet Tanítójának 1850. évi fizetése. – 1850. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
57. A K. H. Helmetzi Rector 1835 Esztendőre eső fizetése. – 1835. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
58. A K. H. Helmetzi Rector 1839 Esztendőre eső fizetése. – 1839. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
59. A K. H. Helmetzi Rector 1840 Esztendőre eső fizetése. – 1840. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
60. A K. H. P. Helmetzi helyét hitvallású Énekkar Alapszabályai 1877 év mártzius 4-én I. törvényszék. – 1877. – 7 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
61. A Korlát, és Hupka Helmetzi Reformata Eklésia Birtokai. – 1805. - 1 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
62. A Korlát és h Helmetzi Helv. hitvallásu Eklésia O. Tanítójának évi fizetése 1851-ből. – 1 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
63. A Korlát és h. Helmetzi Helvét hitvallásu Eklésia O. Tanítójának évi fizetése. – 1857. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
64. A Korláthelmeci ref. egyház 1916 évi csoportosított gondnoki számadása. – 1916. – 4 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
65. A Korláthelmeci ref. egyház kérvénye. – 1913. – 4 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
66. A korláthelmeci ref. egyház lelkeszi lakásán eszközlendő javítások és pót-építkezések Költségvetése. – 1908. – 3 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
67. A korláthelmeci ref. harangozó és egyházfi kötelessége és ohjazása. – 1908. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája

68. A Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 2. kötet. (Szerk.: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal). – Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1882. – 425 old.
69. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. – Budapest: Pesti könyvnyomda-részvénytársaság, 1902. – 609 old.
70. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása községenként. (Szerk.: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal). – Budapest: Pesti könyvnyomda-részvénytársaság, 1904. – 1012 old.
71. A Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. (Szerk.: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal). – Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, 1912. – 883 old.
72. A Magyar Korona országainak helységnevtára. (Szerk.: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal). – Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1892. – 1912 old.
73. A Rector Laistromának bére felvetése az Helmeczi Nemes Eklésiába 1821-dik évből. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
74. A Rector Laistromának bére felvetése az Helmeczi Nemes Eklésiába 1833-dik évből. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
75. A szőlő területről szóló adománylevel. – 1819. – 3 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
76. A templom alapkövének letételéről– 1799. – 2 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
77. A templom padlásának betapasztásáról. - 1806. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
78. Adalékok a tiszáninneri ev. ref. egyházkerület történetéhez. – 7 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája

79. Adás vételi szerződés. – 1887. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
80. Az egyetlen nemeseket s a többi megnevezendőket adóztassák és ezek csapatokat küldjenek. 1595. évi V. törvénycikk. // Ezer év törvényei. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=59500005>. TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D14 (Letöltés dátuma: 2018. 04. 17.)
81. Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787. – Budapest: 1960. – 393 old.
82. Az Éneklő Kar Ajánlati büntetési és mulasztási naplója. – 1877. – 8 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
83. Balla Bálint menyasszonyhoz írt levele. – 1916. – 1. old.
84. Balla Bálint rokkantnyugdíjas tanúsítványa. – 1918. – 1. old.
85. Csereszerződés a harangról. – 1863. - 1 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
86. Csereszerződés a Hosszak határrészben levő földnek a Korláth Ferencével történő kicseréléséről. – 1849. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
87. Éneklő kar Köz és választmányi Gyűlés Jegyző Könyve. – 1877. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
88. Építkezési engedély. – 1900. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
89. Hírek a sebesültekről és betegekről, 1914.11.12. – 80. szám // Első világháború – veszteséglisták.
90. Hírek a sebesültekről és betegekről, 1916.10.23. -515. szám // Első világháború – veszteséglisták.
91. Hírek a sebesültekről és betegekről, 1917.01.16. – 513. szám // Első világháború – veszteséglisták.
92. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 093. - No. 073. (Összeírás Vékey Ferenc földjeiről.)
93. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 110. - No. 086. (Conscriptio et aestimatio, melyet néhai Korláth László portiojáról készítettek)
94. HU MNL OL E 156 - a. - Fasc. 157. - No. 004. (Conscriptio, néhai Korláth László portiojáról)

95. Ignotus Aprille szerződése a templom építéséről. – 1799. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
96. II. József népességszámlálásának községi adatai. (Szerk.: Dányi Dezső). - Budapest: 1996. - 122 old.
97. Ilosvay Bálint ezrede. In.: A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára. (Szerk.: Géresi Kálmán) V. kötet. – Budapest: Franklin társulat, 1897. – 416 old.
98. Jegyzőkönyv 1835-ből. – 1835. – 3 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
99. Jenei András végrendelete. – 1886. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
100. Kende féle hagyaték nyugtája. – 1891. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
101. Kivonat a Korláthelmeci Református Egyház 1914. évi jegyzőkönyvéből. – 1914. – 3 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
102. Kivonat az 1849-ik évi october 20-án kibocsátott legfensőbb pápens 2-ik §-ánál fogva –magyarországba behozott földadó-provisorium számára szolgáló vallomány- vagy telekkönyvből, P Helmetz községben 1 számú házban lakó N.N. P Helmetzi iskola birtokát illetőleg. 1853. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
103. Kocsmai adósságok lajstroma. – 1804. – 4 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
104. Kocsmai napló. – 1802. – 11 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
105. Korláth István és neje Gyöngyössi Borbála adománylevele egy darab földről. – 1799. – 1 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
106. Korláth József kötelezvénye. – 1847. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
107. Korláth Zsigmond és Kozma András adománylevele. – 1799. – 1 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája

108. Korláthelmecc 1619. In.: Dienes Dénes: Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső Magyarországon 1596-1672. – Acta Patakina 4. 2000. – 94. old.
109. Kozma András adománylevele egy szőlőről. - 1831. – 1 old. // Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
110. Kozma János adománylevele. – 1823. – 1 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
111. Közalapi tőkekamt segély. – 1914. – 4 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
112. Községi bizonyítvány. – 1913. – 1 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
113. Kuzsel szerződés. – 1908. – 2 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
114. Kuzsel utókövetelése. - 1908. – 1 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
115. Leltár. – 1878. – 6 old. // Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
116. Mária Terézia úrbéri tabellák. Dubróka Helységnek Urbárioma. – 44 old.
117. Mária Terézia úrbéri tabellák. Helmecc helységnek urbárioma. - 44. old.
118. Mária Terézia úrbéri tabellák. Kis Gejőci helységnek Urbárioma. - 41 old.
119. Maslej Mihály vállalja a teplomfedél és torony reparálását. – 1861. – 1 old. // Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
120. Néhai Korláth László alapítólevele. – 1847. – 1 old. // Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
121. Népmozgalmi statisztika a korláthelmecci egyházzól. – 1877. - 1 old. // Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
122. Nyugta a szőlőről való adománylevél átvételéről. – 1799. – 1 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája
123. Nyugta a Végső féle hagyatékáról. – 1903. – 1 old. // A Korláthelmecci Református Egyház levelesládája

124. Parochia felújítási költségvetés. – 1909. – 1 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
125. Presbiteri gyűlés. – 1891. – 2 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
126. Szakvélemény a korláthelmeczen építendő új iskola ügyében. – 1913. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
127. Számadás. – 1799-1805. – 2 old. // A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
128. Templomszentelési kiadási napló. – 1806. – 1 old. Korláth József kötelezvénye. -1847. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
129. Végső végrendelet. – 1879. – 1 old. // Korláthelmeci Református Egyház levelesládája
130. Veszteség lajstrom, 1914.10.13. – 26. szám // Első világháború – veszteséglisták.
131. Veszteség lajstrom, 1915.09.04. – 257. szám // Első világháború – veszteséglisták.
132. Veszteség lajstrom, 1916.01.27. – 366. szám // Első világháború – veszteséglisták.
133. Veszteség lajstrom, 1916.04.12. – 407. szám // Első világháború – veszteséglisták.
134. Veszteség lajstrom, 1917.04.23. – 558. szám // Első világháború – veszteséglisták.
135. Veszteség lajstrom, 1917.05.07. – 568. szám // Első világháború – veszteséglisták.
136. Veszteség lajstrom, 1917.06.16. – 590. szám // Első világháború – veszteséglisták.
137. Veszteség lajstrom, 1917.07.04. – 594. szám // Első világháború – veszteséglisták.
138. Veszteség lajstrom, 1917.08.24. – 608. szám // Első világháború – veszteséglisták.
139. Veszteség lajstrom, 1917.11.27. – 631. szám // Első világháború – veszteséglisták.

140. Veszteség lajstrom, 1917.11.27. – 631. szám // Első világháború – veszteséglisták.
141. Veszteség lajstrom, 1918.03.07. – 657. szám // Első világháború – veszteséglisták.
142. Veszteség lajstrom, 1918.03.23. – 662. szám // Első világháború – veszteséglisták.

II. Szakirodalmak, monográfiák, cikkek, segédkiadványok

143. Данилець Ю. «Відкриті екскурсії Ужгородом» від кафедри історії України // Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник. Випуск 1. – Ужгород: Гражда, 2014. – С. 149-156
144. Ферков О. В., Белей Н. А. Господарське освоєння Ужанщини у добу Другетів. // Наук. вісн. Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 1. – Ужгород: Видавництво УжНУ, 2018. – С. 84-91.
145. Чучка П. Фамилии закарпатских украинцев. Историко-этимологический словарь. – Льв.: Свет, 2005. – 754 с.
146. A cs. és kir. 34. magyar gyalogezred története 1734-1918. – Budapest: „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai R.T., 1937. – 520 old.
147. Balassa Iván, Gráfik Imre, Gunda Béla, Andrásfalvy Bertalan, Égető Melinda. Magyar néprajz. II. Kötet. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001. – 1170 old.
148. Bertényi Iván, Gyapay Gábor. Magyarország rövid története, Maecenas Kiadó, 1993. – 657 old.
149. Bihari múzeum évkönyve 15-16. (Szerk.: Sándor Mária). – Berettyóújfalu, 2011. – 256 old.
150. Csatáry György. Levéltári kalászatok. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 213 old.
151. Csíkvári Antal. Ungvár és Ung vármegye. – Budapest: Vármegyei Szociográfia Kiadóhivatal, 1940. – 212 old.
152. Dienes Dénes: Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső Magyarországon 1596-1672. – Sárospatak:

- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 2000. - 322 old.
153. Doromby József – Reé László (szerk.) A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. – Budapest, 1939. – 740 old.
154. Dr. Czobor Alfréd. A Helmeccziek nemzetsége a középkorban és annak Korláth-ága. - Budapest: Franklin társulat, 1935. – 50 old.
155. Dr. Mádai Lajos. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872-1873). – Budapest: KSH Népeśségstudományi Kutató Intézet, 1983. – 75 old.
156. Dupka György. A Nagy Háború emlékezete kárpátalján 1914–2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepeśégek. – Ungvár-Budapest: Intermix, 2018. – 379 old
157. Eckhart Ferenc. Magyar alkotmány- és jogtörténet. – Budapest: Politzer Zsigmond és Fia, 1946. – 468 old.
158. Engel Pál. A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. – Budapest, MTA Történettudományi Intézet: 1998. – 179 old.
159. Fodor Gusztáv. Református múltunk kezesség I. Adattár kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016. - Tiszaszentimre: Narancsik Imre Kutatói Műhely, 2016. – 863 old.
160. Fügedi Erik. Uram, királyom... A XV. századi Magyarország hatalmasai. – Budapest: Fekete Sas Kiadó, 2004. – 251 old.
161. Haraszty Károly. Az ungi református egyházmegye adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez. - Budapest: 1991. – 479 old.
162. Homoki-Nagy Mária. Megjegyzések Banyó Péter: Birtoköröklés és leányegyed (Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére) című tanulmányára. In.: Aetas 16. évf., 2. sz. [Online] // Hozzáférés: https://epa.oszk.hu/00800/00861/00018/2001-2-19.html#P2760_641023 (Letöltés dátuma: 2019. 03. 28.)
163. Horváth Zita. A paraszti társadalom Magyarországon a 18. században és a Biblia. In.: Egyháztörténeti szemle 10. évf., 2. sz. [Online] // Hozzáférés: <http://epa.oszk.hu/03300/03307/00022/>

- EPA03307_egyhaztortenet_i_2009_02_103-113.htm (Letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
164. Iványosi-Szabó Tibor. A kocsma szerepe egy hódoltsági mezővárosban. [Online forrás] // Hozzáférés: <http://www.forrasfolyoirat.hu/1012/ivanyosi.pdf> (Letöltés dátuma: 2019. 10. 31.)
 165. Jobbágyszabadoítás, 1848-1853 In.: História 1993-07 [Online] // Hozzáférés: <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/93-07/ch10.html#id495967> (Letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
 166. K. Nagy Sándor. A jobbágyszag története Magyarországon. – Nagy-Becskerek: Pleitzfer Pál Könyvnyomdája, 1891. – 174 old.
 167. Kelemen Elemér. A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítószag XIX.-XX. századi történetéből. – Pécs: Iskolakultúra, 2007. – 158 old.
 168. Magyar néprajzi lexikon. (szerk.: Ortutay Gyula, Nagy Olivérné). – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979. – 752 old.
 169. Magyarország története a késői feudalizmus korszakában 1526-1790 (Szerk.: H. Balázs Éva, Makkai László). – Budapest: 1958. – 489 old.
 170. Maksay Ferenc. Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. Kötet. – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványai, 1990. – 1114 old.
 171. Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. VI. kötet. [Online] // Hozzáférés: https://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_06.pdf
 172. Nógrády Árpád. Az adózó jobbágyszag. In.: História 2005/03 [Online] // Hozzáférés: <http://www.historia.hu/archivum/2005/0503nogradi.htm> (Letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
 173. Pápai Zsuzsanna. Kárpáralja – Római katolikus templomok. – Munkács: Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye, 2003. – 243 old.
 174. Polónyi István. Az oktatás gazdaságtana. – Budapest: Osiris Kiadó, 2002. – 425 old.
 175. Pukánszky Béla, Németh András. Neveléstörténet. – Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1998. – 676 old.

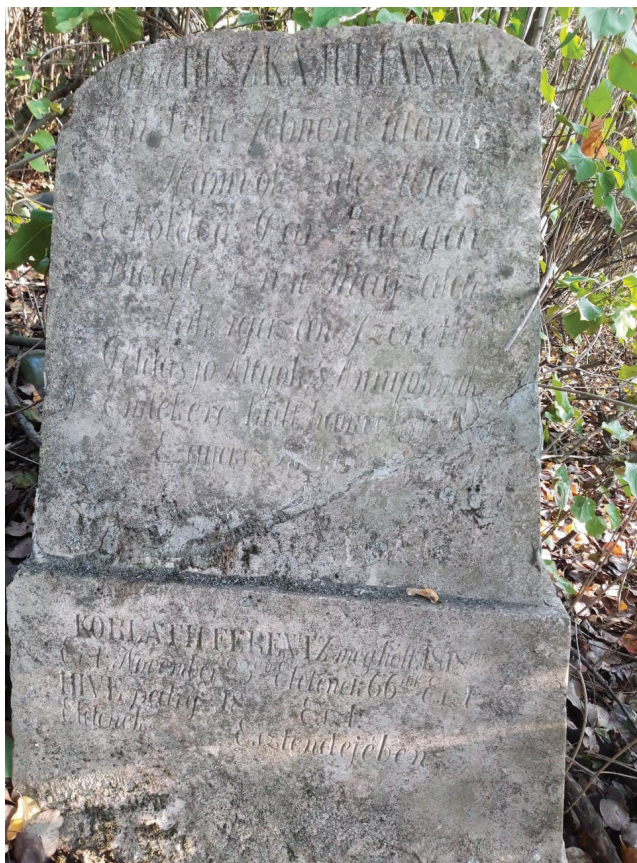
176. Soós Kálmán. A reformáció terjedése és megszilárdulása a mai Kárpátalja területén (1517–1600). - Beregszász–Ungvár: „RIK-U” Kiadó, 2017. – 139 old.
177. Szántó János. A Kárpátaljai Református Egyház gyülekezeti 2006-ban. – Beregszász: Immanuel Kiadó, 2006. – 126 old
178. Szijártó M. István. Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. – Budapest: Universitas, 2016. – 293 old.
179. Takács László, Kovács Zsolt. Hejőbába község története. – Hejőbába, 2002. – 326 old.
180. Tarján M. Tamás. 1666. december 19. Szövetségre lépnek a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevői. – Rubicon [Online] // Hozzáférés: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1666_december_19_szovetsegre_lepnek_a_wesselenyi_fele_osszeeskuves_resztvevoi/ (Letöltés dátuma: 2019. 08. 29.)
181. Tarján M. Tamás. Mária Terézia kihirdeti az úrbéri rendeletet. – Rubicon [Online] // Hozzáférés: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1767_januar_23_maria_terezia_kihirdeti_az_urberi_rendeletet (Letöltés dátuma: 2019. 10. 12.)
182. Unger Mátyás, Szabolcs Ottó. Magyarország története. – Budapest: Gondolat, 1979. – 424. old.
183. Vályi András. Magyar országnak leírása. II kötet. – Buda, 1799. - 159 old
184. Varga János. Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969. – 614 old.
185. Végh Zsuzsanna. A reformáció előzményei és kezdetei Ung vármegyében. In.: Egyháztörténeti szemle 6. évf., 2. sz. [Online] // Hozzáférés: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/veghzsuzsanna.htm> (Letöltés dátuma: 2019. 10. 18.)
186. Zubánics László. Vitézi végek dícsérete. A nemesség szerepe a XVI-XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében. – Ungvár-Budapest: Intermix, 2016. – 292 old.

4. sz. függelék: Selyemkendő a Korláth család címerével

Forrás: <https://www.radixforum.com/pictures/200802129.jpg>

**5. sz. függelék: Korláth Ferencz (1752-1818) síremléke
a korláthelmeci temetőben**

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2019. 10. 08.

6. sz. függelék: Ung megye térképe a XVI. században

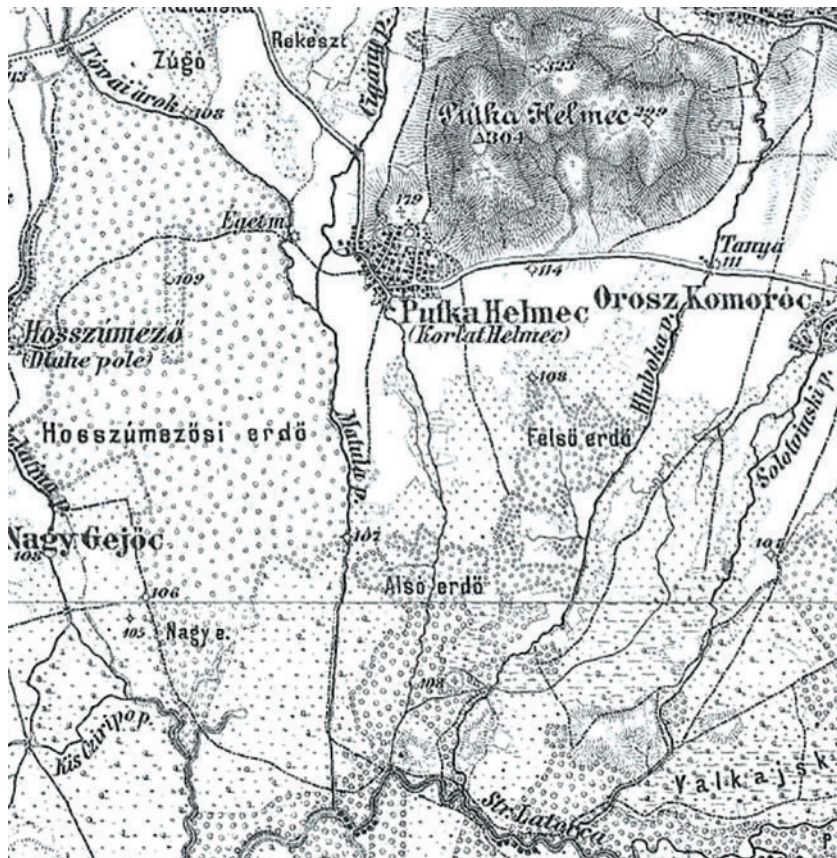
Forrás: Maksay Ferenc. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. Kötet.* – Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványai, 1990 – 838. old.

**7. sz. függelék: Korláthelmece XVIII. századi térképe
(Térképészlet a mapire adatbázisáról)**

Forrás: Európa a XVIII. században. Mapire online adatbázis // Hozzáférés: <https://mapire.eu/hu/map/europe-18century-firstsurvey/?bbox=2484086.60351491%2C6189370.050498713%2C2509864.991304086%2C6197013.75332723&map-list=1&layers=163%2C165>

8. sz függelék: Korláthelmecc térképe a Habsburg Birodalom harmadik katonai felmérésének idején (1869–1887)

Forrás: Habsburg Birodalom (1869-1887) Harmadik katonai felmérés. Mapire online adatbázis // Hozzáférés: <https://mapire.eu/hu/map/thirdsurvey75000/?bbox=2484086.60351491%2C6189370.050498713%2C2509864.991304086%2C6197013.75332723&map-list=1&layers=43>

9. sz. függelék: Korláthelmec címere. Molnár Zsolt címerfestő tervezése a község pecsénnyomójának alapján

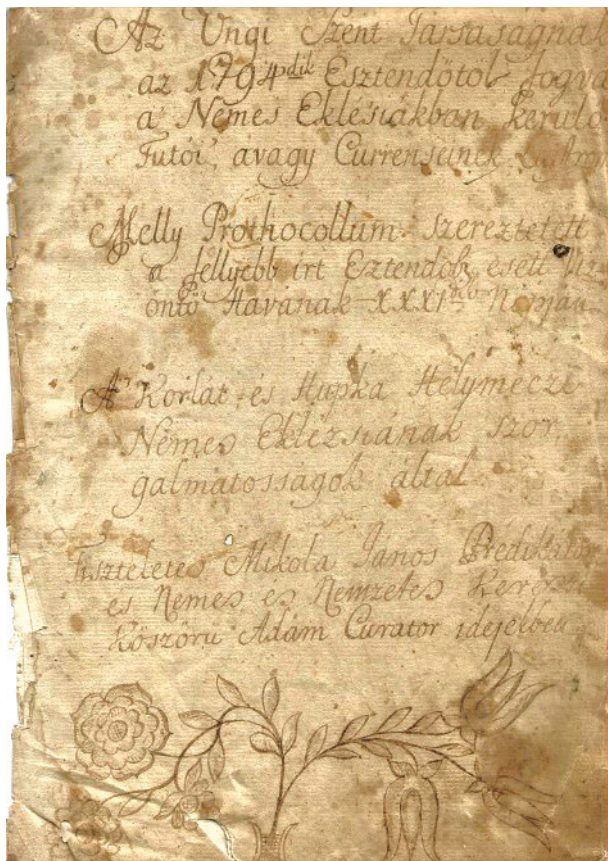
Forrás: Ungvári Nemzeti Egyetem

10. sz. függelék: Korláthelmec címere

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kor%C3%A1thelmec#/media/F%C3%A1jl:Holmci_gerb.gif

12. sz. függelék: Az új templom alapkövének letételéről szóló dokumentum

Forrás: A Koraláthelmeci Református Egyház levelesládája

**14. sz. függelék: A Korláthelmeci Református Eklézsia
pecsétje 1837-ben**

Forrás: A Korláthelmeci Református Egyház levelesládája

**15. sz. függelék: A református egyház Végső György és neje,
Bölcsházy Júlia hagyatékából 1903-ban készült öntöttvas Űrasztala**

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2018. 05. 15.

16. sz. függelék: A református templom Fegyvernek János és neje, Bogáti Terézia adományából 1904-ben készült szószéke

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2018. 05. 15.

**17. sz. függelék: Fegyverneky János (1800–1855)
síremléke a korláthelmeci temetőben**

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2019. 10. 08.

**18. sz. függelék: Kölcsey Kende István sírja
a korláthelmeci grófi temetőben**

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2017. 10. 08.

19. sz. függelék: A koraláthelmeci *grófi* temető sírjai

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2017. 10. 08.

20. sz. függelék: A Koraláthelmeci Református Egyház parókiája jelenlegi állapotában

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2019. 09. 24.

21. sz. függelék: A Korláthelmeci Református Templom jelenlegi állapotában

Forrás: Saját kép. Készítésének dátuma: 2015. 11. 24.

**22. sz. függelék: Balla Bálint és testvére, János
az I. világháború résztvevői**

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
I. FEJEZET	
KORLÁTHELMEC BIRTOKOSAI	9
A Helmecziek nemzetsége	9
A Korláth család.....	24
Részbirtokosok a XVII–XIX. században	31
Az I. világháború résztvevői	33
II. FEJEZET	
KORLÁTHELMEC KÖZSÉG TÁRSADALMI VÁLTOZÁSAI	37
A nemesség és jobbágság helyzete	37
Demográfiai adatok.....	45
A község gazdasági helyzete.....	51
III. FEJEZET	
A KORLÁTHELMECI REFORMÁTUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE	57
Reformáció a településen, a Korláthelmeci Református Egyház temploma, parókiája és iskolája.....	57
Az egyház szerepe a közösség életében,	68
egyházi személyiségek	68
A Korláthelmeci Református Egyház anyakönyvi kivonatai és létszáma a XVIII. század végén – a XIX. században	75
KÖVETKEZTETÉSEK	79
FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK	85
FÜGGELÉKEK	101